

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Min

HEDVIG SCHULTZ

ukue-

lige

mor

Hedvig Schultz

Min ukuelige mor

Fremad

Min ukuelige mor

© by Hedvig Schultz og A/S Fremad af 1979, 1981

Omslag: Carl Vang Petersen

Sats: Akita Sats ApS

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

Printed in Denmark

1. udgave, 2. oplag

ISBN 87-557-1088-3

Forord

Når jeg skriver om min ukuelige mor må der naturligvis omtales mange andre medlemmer af vor familie, først og fremmest fordi mor var et udpræget familiemenneske.

Hendes tilværelse drejede sig om far og hans arbejde som en af arbejderklassens ledere. Der vil derfor blive talt meget om arbejderne og deres kampe, det var jo mine forældres liv, og som min far sagde det: Det er alles ansvar.

Men mor var i alt dette familiens samlende midtpunkt, hun støttede far og hun sørgede næsten alene for børnenes opvækst. Hun kæmpede i mange år med fattigdom, men fik det med utrolig flid og sparsommelighed til at rende rundt.

Med sin hjertevarme skabte hun os unger et dejligt hjem, det var hende der i virkeligheden holdt sammen på det hele.

De mange breve der citeres, er sikkert ikke lige spændende læsning for alle, men jeg mener de giver et godt tidsbillede og samtidig fortæller noget om forholdene dengang som de genspejlede sig i min familie.

Hedvig Schultz

Når jeg kom fra skole, blev jeg ofte sendt til min bedstemor med mad, men inden jeg gik, så min mor i spisekammeret om der var noget ekstra jeg kunne få med. Hun sukkede, der var aldrig så meget.

Når der ikke var mad tilovers skulle jeg gå ned på Fasanvej, hvor »Bethesda« lå, og få mad til Bedste. Så var min mor altid ked af det, for som hun sagde: Min søde lille mor, der har gået så meget igennem, hun kunne forsørge ni børn og så kan de ni børn ikke forsørge deres mor.

Hvis mor var ked af det, så var jeg det ikke mindre. Det var kun de allerfattigste, der hentede mad i »Bethesda«. Jeg var flov fordi alle så kunne se vi var fattige når jeg kom med de hvide madspande.

At vi var fattige og gik med træsko og fik mælk og boller på skolen, det var vi ikke så kede af, for det var der så mange der fik, men at gå med de hvide madspande fra Fasanvej til Alexandrevej, hvor Bedste boede, det var flovt.

Hun boede i et lille gammelt hus hvor man gik lige ind i stuen fra gården. Der var kun den ene stue og et lille mørkt køkken med et lille vindue højt oppe. Der var meget koldt og Bedste hostede altid.

Langs væggen i stuen stod sengen med et hvidt hæklet sengetæppe, og på det runde bord stod en krukke med lidt smør – rigtig smør. Der vankede somme tider et stykke med det på, og så gik Bedste ud i gården og klippede lidt purløg som hun blandede i. Det var en himmerigsmundfuld.

På kommoden stod en lille krukke med muslingeskaller på låget, i den lå der knapper og nåle, men ovenover på en hylde stod et glas med kandis. Når Bedste gik ud i køkkenet, snød jeg mig til at hugge et lille stykke. Det var brunt med sejl garn midt igennem. Når jeg gik hjem suttede jeg ganske langsomt på

kandis'en, der skulle holde længe. Det smagte dejligt, men lidt dårlig samvittighed havde jeg, for Bedste skulle jo selv have det for den slemme hoste, og så var det jo at stjæle og det var noget af det værste man kunne gøre, sagde mor altid.

Bedstemor var lille og tyk, hendes hår var meget tyndt, skilt i midten og strammet bag i nakken til en tynd fletning snoet rundt til en knold. Hun havde en lang, ulden nederdel på, der var rynket og faldt i dybe folder. Over den havde hun et ternet forklæde, blusen var småblomstret med en lille sort kant i halsen, på benene havde hun tykke sorte uldstrømper og sorte snøresko.

Om søndagen når hun gik i kirke byttede hun det ternede forklæde ud med et sort med blonde fornedet og en lille hvid blonde i blusen. Sit sorte sjal og salmebogen glemte hun aldrig.

Vi spurgte altid Bedste om vi skulle gå i byen for hende. Det var kun beskedne ting vi skulle købe, en fjerding kaffe og lige så lidt smør, lidt brød og havregryn til havresuppe, der skulle være så godt for brystet. Hun trak sin lille slidte pung frem fra de dybe folder i nederdelen, der var altid kun småpenge i den, mor sagde at hun fik hjælp fra sognet, men så lidt at hun hverken kunne leve eller dø af det. At hun var så tyk, var fordi hun havde vand i kroppen. Vattersot var det, og hun spyttede også blod.

Når jeg kom hjem fra Bedste, sagde min mor ofte med bedrøvet stemme:

– Min søde lille mor, der har gået så meget igennem, hun er så mild og from, hun bøjer hovedet og folder hænderne, hun tør ikke gå i rette med den tilværelse hun har fået, og lidt efter tilføjede hun: – Hvor skulle hun også få kræfterne fra?

Bedstemor var af svensk afstamning, hun hed Sara Persdotter, født i 1846 i Småland af fattige forældre, der arbejdede på gårdene, og hun selv vogtede får.

Forældrene døde da hun var fjorten år gammel. Hun kom i pleje hos en gårdmand på egnen, her havde hun det ikke godt, derfor rejste hun efter kort tids forløb til København hvor hun fik plads i huset.

Bedstefar var også født i Sverige, han var af såkaldt god familie, men havde ingen uddannelse.

Da han arvede lidt penge rejste også han til Danmark.

Han startede et brændevinsbrænderi på Bornholm, og der satte han sin lille arv til. Han tog til København, hvor han traf bedstemor, der på det tidspunkt tjente hos en vognmand hvor hun som løn fik en kjole hvert halve år. De blev gift og havde det meget fattigt, han arbejdede som murerarbejdsmand men var ofte arbejdsløs. Bedstemor arbejdede som lugekone på Jødekirkegården.

I løbet af 14 år fik de 9 børn, 6 drenge og 3 piger. De flyttede en del omkring i Københavns udkant, altid i dårlige boliger. Rotter var der alle steder, så mange at de måtte have kosteskaffer med i seng til at jage dem væk med.

Da Utterslev Mark blev udstykket købte de på billige vilkår en lille lod jord, og bedstefar byggede et lille hus. Det lyder idyllisk, men var det ikke. Rotterne peb om benene på dem, de kom fra lossepladsen, der lå tæt ved udstykningen.

Arbejdsløshed, sult og kamp for hver en brødskorpe fulgte med. Bedstemor var konstant gravid, hun arbejdede på gårdene og hvor hun ellers kunne få arbejde og have de mindste børn med sig. Bedstefar tog det hårdeste og farligste arbejde med jord-, cement- og skorstensarbejde, men alligevel var nøden så stor, at børnene måtte ud og tigge for at få mad.

Hjælp kunne de ikke få, fordi Bedstefar var svensk statsborger, og fattighjælp turde de ikke søge af angst for at blive sendt på Stolpegården, som var fattiggård, eller blive sendt tilbage til Sverige.

1884 var et særlig hårdt år med megen arbejdsløshed, mange rejste til Amerika for at søge lykken der.

Fra 1870 til 1914 udvandrede 10 procent af den danske befolkning. Det gjorde Bedstefar også.

Bedstefar solgte huset for at få penge til billetten, og de flyttede ind i en lille billig lejlighed på Nørrebro. Han efterlod lidt penge til at klare de første måneders husleje med.

Den allersidste aften, inden Bedstefar rejste var præget af fortvivelse. Bedstemor og de større børn sad angste og ulykkelige, de små græd og ingen havde sans for at trøste dem.

Bedstefar, der selv var præget af den ulykkelige og alvorlige situation, prøvede at give råd og opmuntring. Han regnede be-

stemt med, at det ikke ville vare længe før han kunne sende penge hjem så de alle kunne komme over til ham.

Bedstemor syede rejsepengene ind i en skjult lomme i skjorten og de sidste ting blev lagt ned i vadsækken sammen med brød, pølse og flæsk.

Der sad de så stumme og ventede på de kammerater, der skulle hente ham. Bedstemor krammede kanten af sit forklæde og med fortvivlede øjne forsøgte hun at få lidt styrke og tryghed af Bedstefar.

Så kom Bedstefars rejsekammerater. Lidt livligt, forceret talte de om, at det nok skulle gå for dem allesammen og at det ikke ville vare længe før de sendte penge hjem. De talte meget om hvor meget bedre der var derovre, hvor der altid var arbejde at få for dem, der ville bestille noget.

Efter en sidste omfavelse af ungerne og Bedstemor forsvandt han rundt om hjørnet og ud af deres liv.

Alt hvad Bedstemor vidste om rejsen var, at de skulle rejse med Dakotalinjen til Amerika og at Bedstefar ville sende rejsepenge til dem så de kunne komme over til ham.

Der kom kun to breve fra ham. I det første skrev han at de var kommet godt derover, men at det var svært at få arbejde. Han skrev også at Bedstemor skulle sende min mor over til ham, hun kunne være dem til hjælp med tøjvask og madlavning (hun var 14 år) men hvor rejsepengene skulle komme fra skrev han ikke, og hvordan Bedstemor skulle klare sig uden min mor til at passe de små når hun gik på arbejde, skrev han heller ikke noget om.

Senere kom det næste brev, det sidste, heri skrev han, at han og kammeraterne nu skulle rejse igennem en urskov frem til en by, hvor man havde fortalt dem, at der var arbejde at få.

Hårdt var det at være alene om at forsørge otte børn og da hun efter Bedstefars afrejse opdagede, at hun var gravid, var det næsten mere end hun kunne bære, men det kunne jo ikke nytte noget at lade ungerne lide under det mere end de gjorde i forvejen.

Under hele graviditeten arbejdede hun som lugekone på omkringliggende gartnerier eller gik til hænde på gårdene. Hun

købte harpiks på hjørnet af Adelgade, smeltede det, og om aftenen sad hun og børnene og lavede ildtændere som de solgte på gårdene eller hvor de kunne.

Tilværelsen var hård, de fægtede og klunsede sig igennem, de plukkede aks på marken, samlede kul langs jernbaneskinneerne, og pine og brænde i skoven, hvor de også plukkede bukhar som de bandt til kranse og solgte på gårdene for mad. Bedstemor gav dem en pose med til at have maden i. Det var jo meningen at de skulle have noget med hjem til hende og de mindre søskende, men de var sultne børn, så derfor var der ofte kun meget lidt i posen når de nåede hjem.

Om natten skete det tit at Bedstemor listede sig op og kiggede ind i spisekammeret for at se om der ikke var en skorpe tilovers.

Otte måneder efter Bedstefars afrejse fødte hun en pige. Børnene måtte ud for at tigge den krone sammen som jordemoderen skulle have.

Skønt syg og elendig af hoste og graviditet, arbejdede hun til dagen før fødslen og måtte i gang igen få dage efter.

Præsten besøgte hende kort tid efter fødslen, han kendte Bedstemor fra hendes søndagsbesøg i kirken, hun var jo en troende kvinde, der i kirken havde lært, at man ikke fik lagt mere på sine skuldre end man kunne bære.

Præsten sagde at han forstod hendes vanskelige situation med at være alene om at opdrage og brødføde så mange børn, han talte om det ansvar hun tog på sig med endnu et barn, men han må alligevel have syntes, at det var for meget for hende, for han foreslog at hun gav afkald på dette barn for at lade det komme på et børnehjem i Jægerspris, hvor det kunne få en langt bedre opvækst end Bedstemor kunne give det.

Det var en svær beslutning at tage selv om hun kunne indse at en mund mindre at mætte betød noget.

Det, at få hjælp til at få et af børnene forsørget, og præstens manende ord om, at hun ikke kunne forsvare, at dette barn ikke fik chancen til en bedre tilværelse end hun kunne give det, fik hende til at afgive sit barn, men ikke uden dyb fortvivlelse. Børnene hørte hende tit hulke om natten.

Barnet blev døbt Josephine, og efter sin barndom på Jægerspris Børnehjem fik hun en uddannelse som sygeplejerske.

Med denne uddannelse rejste hun ud i verden og arbejdede hvor der var nød og krig. Blandt andet var hun i Serbien, hvor hun for sit arbejde blandt sårede soldater blev hædret af den engelske dronning med en medalje.

Da hun mange år efter kom hjem, besøgte hun Bedstemor, som hun bebrejdede, at hun var blevet sendt på børnehjem:

– Når du kunne forsørge otte børn, kunne du vel også have forsørget mig som den niende. Selv om det var nok så fattigt ville jeg hellere have været hjemme hos dig og mine søskende. Nu kender jeg ikke nogen af jer. I er fremmede for mig, jeg har jo ikke haft nogen barndom og opvækst sammen med jer.

Det sved hårdt men Bedstemor bøjede hovedet og tog imod endnu et slag. Hun havde fået mange i tidens løb.

Min mor, der på det tidspunkt var voksen og selv havde hjem og børn, forsøgte at forklare Josephine hvor svært det havde været for deres mor at afgive hende til børnehjemmet. Hun fortalte hende hvor fortvivlet Bedste havde været, at sult og nød var daglige oplevelser og om hvor alene hun havde været om ansvaret efter at deres far var rejst, og at angsten for fattiggården eller at blive sendt tilbage til Sverige, aldrig forlod hende.

Uanset dette sagde Josephine:

– Hvor fattigt det end har været, var det dog min mor og mine søskende jeg helst ville have delt kår med.

Efter Josephines fødsel skrantede Bedstemor og hosten blev værre. En dag fik hun en blodstyrning og blev kørt på hospitalet. Børnene løb tudende efter vognen, og min mor, der var 15 år og skulle passe dem, havde svært ved at trøste dem.

Det varede ikke længe før sognet fandt ud af, at Bedstemor og den fraværende forsørger var af svensk afstamning, og at der fandtes familie i Sverige.

De var hurtige til at beslutte, at børnene skulle sendes derover, men Bedstemor blev ikke underrettet før de var sendt afsted.

En dame fra sognet hentede alle 8 børn og fulgte dem til Rådhuset hvor de fik hvide strømper på og blev klædt i fattiglems-

tøj. Derefter gik de i en lang række til Malmøbåden, ledsaget af en tyk dame, der skulle sørge for at de kom godt ud af landet.

Det kom som et chok for Bedstemor, at børnene var sendt til Sverige, over til den rige familie som de så sjældent havde hørt fra.

Hun hostede stadig blod, men skjulte det nu i servietter og lommestørklæder, og lod sig snarest udskrive fra hospitalet.

Da huslejen ikke var betalt, var lejligheden lejet ud til en anden familie og bohavet sat i kælderens.

Bedstemor rejste straks til Sverige, over til den rige familie, der aldrig havde accepteret hende. De havde altid ment at Bedstefar havde giftet sig under sin stand.

De gjorde derfor ikke større ophævelser da hun hentede børnene hjem, men lånte hende penge til færgebilletterne. Der var imidlertid ikke penge nok til alle billetter, så de to mindste blev smuglet om bord i en sæk.

Da de om aftenen kom til Havnegade lejede de en trækvogn hvorpå de mindste børn blev anbragt, og i øsende regnvejtrak de den over Fælleden med de store børn løbende ved siden af. På Vibenshus Runddel blev trækvognen trukket ind i en port, her overnattede de sultne, våde og trætte.

Næste morgen søgte de et sted at bo. Det fandt de i Åbenrå i den indre by, to små værelser i en baggård, også her var rotter.

Bohavet, der var smidt ned i kælderen hvor de tidligere havde boet, bestod af nogle madrasser, et bord, nogle stole, en kommode og lidt køkkentøj, ikke mere end de kunne hente det på trækvognen.

Drengene gik i skole hver anden dag og de havde alle mulige småjob, i støberiet, på savværket, i gartnerier eller bypladser.

Bedstemor der stadig var syg, arbejdede på vaskerier. Livet fortsatte med at være uendeligt strengt for hende og hun gik i stadig angst for igen at blive indlagt på hospitalet.

Da mor søgte sin første plads i huset, kunne hun ikke søge den i sine egne laser. Hun måtte låne Bedstemors grønne skørt og et forklæde, men hun har fortalt, at det ikke varede længe før herskabet gav hende en sort kjole.

Det betød meget, at der nu var en mund mindre at mætte og

desuden ville Bedstemor også have, at hun skulle lære noget. Mor fik somme tider noget tiloversbleven mad med hjem, som drengene kastede sig over. Det var ofte mad de aldrig havde smagt før, men det forslog jo ikke meget til de altid skrupsultne drenge.

Der gik et par år hvor Bedstemor bare ventede brev fra Bedstefar. Børnene havde vænnet sig til at være alene med deres mor og talte aldrig mere om deres far. Sværere var det for hende at glemme ham.

Rådvild som hun var om hvor hun skulle henvende sig for at finde ud af, hvad der var blevet af Bedstefar, henvendte hun sig til præsten, men han kunne ikke hjælpe hende. Og så blev der aldrig gjort mere ved det. Det står stadig hen i det uvisse hvad der skete med de otte mænd under rejsen gennem urskoven.

I hjemmet hos Bedstemor havde der aldrig været en bog udover salmebogen, der var ingen aviser eller legetøj, der var kun nød, sult og sygdom og en alvorlig, stille mor som børnene vel ikke helt forstod. Trods alt dette var børnene kvikke og livlige, de var fulde af sjov og ballade. Mor fortalte, at de ikke følte fattigdommen til trods for at de tit gik sultne i seng. Det var som om det ikke kunne være anderledes. De var børn og de var mange, så der var altid nogle af dem, der fandt på sjov. Især Arthur, der havde en meget livlig fantasi – nogle vil kalde det at lyve – men han kunne få dem alle til at grine, når han fortalte om alt det han havde oplevet på vej hjem fra skole. Han havde standset løbske heste, kravlet uden på muren helt op til 3.sal og sprunget ned derfra.

Han kunne finde på at sige, at han havde mødt en kone, der havde givet ham ti frikadeller fordi han havde hentet en sæk brænde til hende, men når de andre så sagde, at så behøvede han jo ikke sin grød, den kunne de godt spise, så var han lige ved at tude.

Når mor talte om sine søskende var hun meget stolt og glad for dem. Hun fortalte hvor flittige og ærlige de havde været, de havde klaret sig selv, aldrig modtaget hjælp eller ligget samfundet til byrde. På trods af en elendig skolegang, hvor de kun gik i skole hver anden dag, havde de alligevel dygtiggjort sig, så de havde fået gode stillinger, men så tilføjede hun:

– Nogle af dem i alt fald, der var også nogle af dem, der måtte slide i det med hårdt arbejdsmandsarbejde.

Som pige og som den ældste var mor nok den der bedst forstod hvordan hendes mor havde slidt sig op for at skaffe mad og tøj til dem og alligevel havde måttet lade dem både tigge og arbejde for at blive mætte.

Hun havde set sin mor græde og sørge over at deres far var rejst fra dem. Hun vidste at hun tænkte på hvad der mon var sket ham, for hun var sikker på at han ikke havde svigtet dem.

2

Selv om min mor kun var 15 år da hun kom i sin første plads, var hun tidlig moden. Hun spekulerede meget over hvorfor nogle var rige og havde det så godt, når hendes mor havde det så strengt. Hun havde jo set i sin plads, at der var mad nok, de havde tøj og penge og en god lejlighed med masser af plads, og deres børn læste og blev til noget. Der var mange spørgsmål hun ville have svar på og gik derfor på biblioteket for at låne bøger, der kunne hjælpe hende til at forstå. Bibliotekaren, der var en forstående dame spurgte: – Hvad vil du læse om?

– Jeg vil læse noget om hvorfor der er så stor uretfærdighed til. Jeg vil læse om, hvorfor min mor, der er så god og tålmodig, har det så fattigt og ondt, og hvorfor andre har det så godt.

Den kloge bibliotekar gav hende Amalie Skrams bøger at læse. De kom til at betyde meget for hende, og hun blev en flittig gæst på biblioteket.

Mor var ung og køn og glad for at danse, og med de andre tje-
neste-piger gik hun på Dyrehavsbakken.

Her traf hun min far, hun fortæller:

– Så kom vi ind i Valhalla og der i hjørnet stod han med kasketten lidt på sned og med en rød klud om halsen. Vores øjne mødtes og det var som om lynet slog ned. Han hev op i bukserne, sådan som en havnearbejder gør det, med en hånd foran og

en bag, og med to fingre i munden piftede han til mig og kom tværs over gulvet. Vi mødtes på midten og dansede vals og »forkert om« hele aftenen.

Mor tilføjer:

– Jeg ved godt, at det er noget sludder, det med kærlighed ved første blik, men for mig var der ingen anden end ham og det blev der heller aldrig siden. Vi var meget unge og meget glade da vi fulgtes hjem fra Bakken.

Far var født uden for ægteskab af en præstedatter fra Jylland, faderen var en omvandrende handelsmand.

Da præstedatteren blev gravid blev hun sendt til København for at føde barnet i dølgsmål. Efter fødslen blev min far bortadopteret til en stolemager i Nyboder. Betalingen var 300 kroner en gang for alle.

Her voksede han op i et fattigt men godt hjem. Han fik en almindelig skolegang, var en opvakt dreng, der viste særlige evner for regning. Det fik læreren til at opfordre adoptivforældrene til at lade ham læse videre og få en uddannelse. Det var der dog ikke midler til, og iøvrigt havde han heller ikke lyst til at fortsætte i skolen. Han havde allerede byplads og ville nu hellere ud og have rigtigt arbejde og tjene penge.

Han fik arbejde som arbejdsdreng på forskellige fabrikker og da han traf mor arbejdede han som arbejdsmand ved vejarbejde og grøftegravning.

Far fortalte mig om mor, at hun var så helt anderledes end de piger han kendte fra Nyboder. Hun var så skær og fin, hun havde de ærligste blå øjne, alvorlige og pludselig fulde af latter, hun talte pænt, han hørte aldrig et bandeord. Han fortalte, at han ofte stod neden for hendes plads. Han vidste hvornår hun skulle gå sine byærinder, så kom hun fin og sirlig, altid i ren kjole og stivet forklæde og med en kurv over armen, hendes blå øjne lyse af glæde når hun så ham.

Mor havde skiftet plads, hun var nu hos en hattemager på Købmagergade.

Da hun bad sig fri den 1. maj klokken 12, spurgte herskabet:

– Hvorfor dog det?

Og hun svarede glad:

– Fordi jeg skal med i demonstrationen, det er jo 1. maj.
– Skal du gå med pøblen? Det er jo pøbel og intet andet end pøbel.

– Kalder De arbejderne pøbel? sagde min mor, må jeg så få min skudsmålsbog?

Hendes opvækst gjorde hende tidligt moden, hun vidste hvor hun hørte til, og vidste at vennen var med i kampen, den hun kaldte retfærdighedskampen, og hun ønskede at være sammen med ham og de mange andre, der kæmpede for arbejdernes ret til en ordentlig tilværelse.

Det ønske gik i opfyldelse. Resten af livet kæmpede hun side om side med far, uden hende kunne han ikke have viet al sin tid og sine kræfter til arbejdernes kamp.

Det varede ikke længe før hun blev gravid. Hun boede hjemme hos Bedste hvor brødrene var kvikke til at opdage den svulmende mave. At hun var ulykkelig tog de sig ikke af, unge som de var og altid oplagt til sjov, sang de:

– Åh, Axel, hvor kunne du dog nænne.

Det var et refrain fra en kendt revyvisse. Mor græd sine ulykkelige tårer, mens Bedste, mild som hun var, trøstede hende.

Mor fødte en dreng som Bedste måtte passe mens mor arbejdede på fabrik eller på vaskerier. Megen dans blev det ikke til mere, hendes ungdom holdt hurtig op. Hun var ulykkelig over at Bedste, der var svag og syg, nu også skulle passe hendes barn. Far så hun ikke så meget til som hun ønskede, han deltog meget i fagforeningsarbejde og agiterede for nye medlemmer.

Giftermål var der ikke tale om:

– Vi var jo så unge, og far var tit arbejdsløs, sagde mor, og ingen penge havde vi at gifte os for, og han skulle først ind som soldat.

Hun fortæller:

– Men en dag slog vi alligevel pjalterne sammen, vi fik skrabt så mange penge sammen, at vi kunne leje en etværelses lejlighed med køkken i en smøge på Nørrebro. Vi havde seng, et bord, en kommode, lidt køkkentøj og én kniv og én gaffel som vi siddende på sengekanten skiftedes til at spise med. Drengen lå i en udtrukket skuffe i kommoden. Men hvor var vi dog glade

for at få vores eget. Vi var fulde af mod og optimisme, det skulle nok gå.

I 1895 blev far indkaldt, han skulle springe soldat i 18 måneder. Det blev en streng tid, der var ikke megen hjælp at få, kun fattighjælp, som medførte at man mistede valgretten, og det ville de i hvert tilfælde ikke udsætte sig for. I soldaterløn fik han 55 øre om dagen på egen kost, og hver 5. dag halvandet pund rugbrød. Hvis han blev indlagt på Militærhospitalet fik han ikke soldaterløn, men i stedet udbetalt 8 øre om dagen til småfor nødenheder. Han var ofte indlagt, for han simulerede syg når han kunne slippe afsted med det, antimilitarist som han var.

Ifølge hans afregningsbog fik han ved hjemsendelsen, efter 18 måneders tjeneste, udbetalt 3 kroner og 64 øre.

Under soldatertiden kunne han ikke klare sig med de småpenge han fik udbetalt. Mor måtte trods sin egen dårlige økonomi spæde til.

Hun arbejdede på Tændstikfabrikken og fik barnet passet af naboen, som hun betalte, så der blev ikke mange penge tilbage at leve for.

Far besøgte hende og barnet så tit han havde fri, men det blev begrænset af, at han tit blev sat i »Brummen«, fordi han kom for sent tilbage til kasernen når han havde besøgt mor. Han fik også mange brummeture for sin mangel på respekt for militæret.

Mor gik ofte til »Grødsloppet« i Rigersgade for at få et glimt af ham. Her stod hun og så op mod vinduet hvor han sad og kedede sig. Hun havde en kurv med lidt lækkerier med som blev hejst op til ham. Andre soldaterkoner gjorde det samme til deres mænd.

Midt i fars soldatertid blev mor gravid igen og fødte en pige. Jordemoderen, der havde hjulpet alle min bedstemors ni børn til verden, hjalp også mor da hun skulle føde. Hun blev iøvrigt jordemoder for alle de seks børn som vi efterhånden blev. Fru Hansen hed hun, trind, rund og rar, hun var kendt på hele Nørrebro. Hun stoppede altid op når hun mødte os. Til mig sagde hun:

– Er det ikke Olsens den mindste?

Og så spurgte hun til mor og især om vi var flinke til at besøge Bedstemor, og sagde at hun havde nogle gode brystdråber som hun ville give hende for den grimme hoste.

Med et lille spring i tankerækken kan jeg huske, at hun en dag sagde til mig:

– Sig til din mor at jeg kommer en af dagene med en flaske levertran, for du ser mig noget splejset ud.

Det var jeg ikke spor glad for og de andre børn heller ikke. Vi blev nemlig stillet på række ude i køkkenet og så var mor der med flasken i den ene hånd og en stor ske i den anden. Vi måtte ikke selv hælde op, for så snød vi bare, sagde hun. Når jeg stod og gylpede med det harske levertran i munden, sagde hun bare:

– Det nytter ikke du spytter det ud, så får du bare en skefuld til. De andre prøvede også at slippe, en skulle på WC, en anden skulle i byen for fru Petersen, men min ældste bror smaskede og slikkede sig om munden og sagde:

– Åh, må jeg drikke af flasken?

Han fik høvl af os bagefter.

Da mor nu havde to børn kunne den første plejemor ikke påtage sig at passe dem, men så fik mor anbefalet en fru Sørensen på Glentevej, der mod betaling ville passe dem begge og give dem mad. Mors løn på Tændstikfabrikken var elendig. Når børnepasningen var betalt var der ikke mange kroner tilbage til husleje og mad.

Børnene begyndte at skrante, de blev blege og tynde og græd meget. Mor fandt ud af, at det var fordi de var sultne, de fik næsten ingen mad hos fru Sørensen.

Mor fandt en ny pleje til dem, men de var stadig syge. Da lægen engang så til dem sagde han:

– De burde blive hjemme og passe børnene og sørge for at de får en sund og nærende mad.

Det var bitre ord mor svarede ham med.

Far var nu endelig færdig med soldatertiden og glade startede de igen deres liv sammen. Han fik ret hurtigt arbejde som jord- og betonarbejder, mens mor stadig arbejdede på Tændstikfabrikken.

Hos marskandiseren og jernkræmmeren fik de samlet lidt tøj

og bohave, så det kom til at ligne et hjem, de var glade for hver ny (gammel) ting de anskaffede.

Om søndagen tog de med madkurv til Sortedamslunden eller Søndermarken med hver sit barn på armen, andre gange gik turen til Lundehuset, Fælleden eller Utterslev Mose, som mor kendte så godt fra barndommen. Det blev også til nogle ture på Bakken, hvor de dansede og var glade sammen med arbejdskammeraterne.

På grund af strejker og uro på arbejdspladsen var far ofte arbejdsløs, så brugte han den påtvungne fritid til deltagelse i fagforeningsarbejde med møder og agitation, mens mor måtte blive hjemme og passe børnene, selv om hun var lige så interesseret i det politiske arbejde.

Hun blev gravid igen, det var tredje gang i løbet af fire år.

Hverken hun eller far var glade for det, det var jo strengt nok med de to børn og den spændte økonomi.

Men nu syntes de alligevel det var på tide at blive gift inden den tredje blev født. Mor fortalte mig, at hun selvfølgelig var glad for at de blev gift, hun kunne ikke tænke sig andre end far, men hun vidste at hun gik ind til et strengt liv, hvor hun måtte være alene om hjemmet og børnene. Allerede på det tidspunkt gik far så voldsomt op i arbejdet i fagbevægelsen, at der ikke blev meget tid til hende og børnene. Det var et savn for hende, hun ville jo selv så gerne følge med i hvad der skete, hun ville også med til møderne og se og høre arbejderne rejse sig i protest mod de urimelige kår, der blev budt dem.

3

I dag siges det, at i gamle dage kunne familien klare sig med en lønindtægt men det passer ikke. Leveomkostningerne var forholdsvis lige så store dengang og ofte havde mændene lange arbejdsløshedsperioder. Derfor var kvindernes arbejde nødvendig for familiens eksistens. Da mor arbejdede på Tændstikfabrik-

ken oplevede hun selv hvordan kvinderne måtte slide og slæbe for en lille løn, og tilmed var mændenes deltagelse i arbejdet i hjemmet meget ringere end det nu er almindeligt.

I januar 1898 blev de gift. Hos marskandiseren havde de købt et blåt jakkesæt til far og mor lånte en kjole, der tildels skjulte den tykke mave.

Det blev et strengt år med megen arbejdsløshed. Far tog alt det arbejde han kunne få, ofte meget strengt og hårdt, hans unge alder taget i betragtning.

Fattigdommen bankede på døren. Mor måtte tit koge vandgrød, stift så den kunne pakkes ind i avispapir, og med grøden knyttet ind i sit tørklæde gik han på arbejde. Mor gik ham ofte i møde om aftenen og tit så hun ham gå ind i en port og kaste op af træthed og mangel på ordentlig mad.

Fire måneder efter brylluppet fødte hun en dreng. Da hun ikke kunne få alle tre børn passet, måtte hun holde op på fabrikken.

Far, der havde været uden arbejde et stykke tid, fik nu arbejde på en mudderpram i Kalundborg.

Det var hårdt for dem begge, at han skulle arbejde så langt fra kone og børn, men udsigten til at tjene penge og komme lidt på ret køl mildnede savnet og der kom en brevveksling i gang. I sit første brev skriver han:

Kæreste Tilde.

Jeg sender her 20 kroner og vil sende igen i næste uge. Tak for den skjorte du har syet, men den er ligesom en særk, der er ingen slidser i siden, de andre griner ad mig. Jeg arbejdede over i går, fra 5 morgen til 8 aften, men det var ikke strengt arbejde. Køb noget legetøj til børnene, de har jo slet ikke noget, sig det er fra mig, og spis noget rigtig god mad så I kan blive raske. Send nogle sokker til mig, nogle du selv laver. Lad nu være med at gå og få nykker og blive harm på mig. O søde Tilde, hvor jeg holder af dig, jeg kan ikke forstå at jeg kunne rejse fra dig, skriv nu hvor meget du holder af mig. Når jeg kan få arbejde derhjemme, kommer jeg lige med det samme, jeg ser dig for mig med dine ærlige blå øjne, som jeg nu trykker 100000000 kys

på. Hils vore små børn fra mig og mange kys til dem, skriv nu snart, fra din Axel.

Den 14. juli 1898 svarer mor:

Kjære Axel, tak for pengene, jeg har pyntet lidt op på vores fattige hjem, malet børnenes seng, forgyldt maleriet og løst noget af vores kluns hjem fra Lånekontoret, så vi kan komme til at se ud som andre mennesker når du kommer hjem. Jeg kan ikke rigtig vænne mig til at du er rejst, jeg venter dig om aftenen, jeg savner dig meget, men det er jo til fælles bedste. Jeg har tænkt på at lære at »maske op«, konen lige overfor vil lære mig det for en krone, men det er dårligt betalt, men jeg vil jo gerne hjælpe til, men ved ikke hvorledes jeg skal for de velsignede unger. Jeg vil så gerne at vi skal komme lidt frem og ikke være så fattige som min mor altid har været. Fra din altid tro og hengivne kone og dine 3 små dejlige arvinger.

Dette brev svarer far på og sender igen 20 kroner. Han skriver hvor meget han længes hjem, og om arbejdet og kammeraterne, om maden de laver i fællesskab i skuret og om vagterne.

Mor svarer:

Kjære Axel, du skal vide hvor vi sparer, vi levede for 4 kroner og 36 øre i forrige uge, og i denne for 5 kroner og 12 øre, jeg mener det er godt regnet ud for fire, du kan se mit regnskab når du kommer hjem. Jeg har strikket huer til de små og syet en jaket til Mille og løst min kjole og jaket hjem fra Lånekontoret.

I næste uge skal jeg betale husleje, de har sat den op til 5 kroner og 50 øre hver 14. dag, og så skal jeg løse for 4 kroner hjem, så har vi kun for 24 kroner ude. Jeg ved ikke om jeg kan løse din frakke hjem, men det er jo dyrt at betale 1 krone i rente, så jeg håber jeg klarer det.

Jeg er så glad for at vi er kommet så langt på de 14 dage, jeg vil så gerne have en brugt barnevogn så jeg kan komme lidt rundt, men vi må jo først have løst det hjem, der er på Låne-

kontoret. Det ville jo hjælpe hvis du kan holde arbejde til du skal i tjenesten. (Som soldat i sikringsstyrken)

Jeg længes så meget efter dig, jeg havde ventet dig hjem i søndags, men det er jo dyrt at rejse hjem, vi må finde os i skæbnen og håbe at det bliver bedre.

Tusind kys fra din altid, Tilde.

Også dette brev svarer far på og sender igen 20 kroner, samtidig beder han mor sende ham sit nye tøj.

På dette brev svarer mor:

Kjære Axel, du kan tro jeg blev kjed af det sidste brev fra dig, at du vil have dit nye tøj derover, så du rigtig kan spille komedie. Så kan jeg godt forstå, at du ikke har råd til at rejse hjem og besøge os. Det stykke tøj jeg har pakket om dit tøj – må du gemme og tage med hjem til mig. Jeg sender også din vest, den var jo ikke løst hjem, så nu kan jeg ikke betale sygekassen, jeg skulle jo både meldes ind og betale fornyelse. Jeg betalte også »Socialen«, selv om du ikke er hjemme og læser den, jeg vil jo gerne have den og følge lidt med i hvad der sker. Du kan sende dit snavsede tøj hjem, så skal jeg vaske det. Børnene er temmelig raske nu og den lille bliver stor og tyk. Til slut venlig hilsen og mor dig godt. (Der er ingen underskrift eller tusind kys.)

Det var svært for hende at sende ham det nye tøj, det de havde købt hos marskandiseren da de skulle giftes. Hvad skulle han med det derovre på mudderprammen, andet end at gå og spille komedie. Hun vidste godt nok hvordan pigerne gloede efter ham, og her gik hun og spinkede og sparede og havde ikke engang en barnevogn, så hun kunne komme lidt ud eller besøge sin mor. Det var så længe siden hun havde været hjemme. Nu var de to brødre flyttet hjemmefra og selv om de var flinke til at stikke moderen et par kroner i ny og næ, så vidste hun godt hvor svært det var for hende med de børn der endnu var tilbage.

Kort tid efter det lidt spidse brev fra mor kom far hjem på besøg. Det rettede op på humøret, og da han havde lidt ekstra penge med hjem, blev de enige om at de turde sætte sig for den

lidt højere husleje, som en toværelses lejlighed på Nørrebrogade kostede. Den hidtidige lejlighed med det ene værelse var blevet lidt trang nu hvor de havde tre børn.

Der blev også råd til en brugt barnevogn som mor den 1. maj stolt promenerede sammen med far.

Hun var altid interesseret i at høre nyt fra fars arbejde, og han fortalte løs, blandt andet om nogle landarbejdere, der arbejdede på herregårdene på Kalundborgegnen. De var uorganiserede og fik usle lønninger. De arbejdede fra klokken halvseks om morgenen til seks om aftenen, det fik de en krone for, på egen kost. Konens løn var 85 øre for samme arbejdstid. Hvis de strejkede blev de sat ud af husene, som herremanden ejede, og hvis de organiserede sig fik de ingen arbejde.

Det var nu slut med arbejdet på mudderprammen og far kom hjem. Han fik ret hurtigt nyt arbejde, optimismen og glæden bredte sig, dog blandet med uro, for børnene skrantede. De havde engelsk syge og var kirtelsvage.

Lægen sagde endnu en gang, at hun skulle give dem sund og nærende mad og at de trængte til at komme på landet.

Det var urealistisk men selvfølgelig havde han ret. Han var en flink og rar læge, der kom når man tilkaldte ham, men mor tvivlede på hans evner i lægekunsten, for lige meget hvad vi fejlede, så skrev han en recept på hostesaft og intet andet. At der ikke var råd til at købe mælk kunne lægen ikke gøre noget ved. Mor prøvede at bøde lidt på det ved at lade de to børn på to og tre år drikke den mælk, der var for meget til den nyfødte, men det er klart, at det ikke var nok til at gøre dem til sunde børn. Hun sagde senere, at vi var som fugleunger med sultne åbne munde som hun altid puttede mad i.

Da vi blev større og kom farende op fra gården, var hun altid parat med en fedte- eller sukkermad.

En dag sagde lægen:

– Fru Olsen, De ødelægger børnenes maver, de udvider deres tarme så de altid skal have mere mad end de behøver.

Mor svarede ham:

– Ja, ja, I læger er så kloge, jeg ved nok hvordan det er at være sulten og det skal mine børn ikke opleve.

Der havde længe været uro på arbejdspladserne. Den ringe løn og den lange arbejdstid, der for en del var på 10-12 timer, skabte utilfredshed. Den 1. maj 1899 var demonstrationstoget usædvanligt stort. Der var mange røde faner og talerne var meget opildnende. Man ville strejke og kæmpe for hvad der var ret, kortere arbejdstid og højere løn.

Vejret var dejligt med sol og varme, børnene tumlede rundt i græsset, madkurvene blev pakket ud og så gik diskussionen på livet. løs. Der var solidaritet og kampvilje, nu skulle der opnås noget.

4

Ligesom de var begyndt en tryggere tilværelse med arbejde og lidt hjemmeliv kom katastrofen: den store lock-out, som varede i fire måneder, fra maj til september 1899, den ramte far og 30-40.000 andre arbejdere.

Det startede med at snedkerne i nogle jyske byer havde afvist det stillede overenskomstforslag. Da de ikke vedtog forslaget, syntes arbejdsgiverne at tiden var inde til at bibringe arbejderne et knusende nederlag og knægte dem en gang for alle.

Det blev til lock-out for byggefagene, jernindustrien og flere andre grupper.

Men arbejdsgiverne tog fejl. De troede at de let kunne knække fagbevægelsen, der kun få år gammel var svag endnu.

Men de usle lønninger, den lange arbejdstid og arbejdsgivernes udtalte foragt for arbejdernes organisation og deres ret til at organisere sig, fik arbejderne til at kæmpe og stå sammen.

Det var uendelige byrder, der blev lagt på arbejdernes skuldre. Megen offervilje og hjælp blev udvist af de ikke-lock-outede arbejdere, der ikke selv havde for meget. Strejkekontingentet blev således sat op fra 25 øre til 50 øre ugentlig, men mange tegnede sig for større beløb.

Der kom også penge fra Tyskland, Holland, Amerika, Sverige og Norge. Jo, den internationale arbejderklasse var solidarisk. Men også bønderne og mange andre kredse i Danmark viste sympati for de lock-outede familier. Der blev samlet levnedsmidler og mange bønder åbnede deres hjem for børn fra de ramte familier.

Arbejdsgiverne lå heller ikke på den lade side. De appellerede til tyske arbejdsgivere om ikke at beskæftige danske arbejdere, til gengæld lovede de dem gentjenester. De opfordrede de danske bønder og godsejere til at gøre deres indflydelse gældende over for de bønder, der havde taget imod børn fra de lock-outede familier og udvirke at de blev sendt tilbage. En arbejdervenlig præst blev truet af arbejdsgiverne fordi han offentlig havde støttet arbejderne. I det hele taget var der ikke det gemene middel, der ikke blev taget i brug af arbejdsgiverne.

Det tilsigtede, at få arbejderne ned med nakken, slog fejl. Arbejdernes kampvilje blev skærpet, og da Lyngsie, den daværende formand for Arbejdsmændenes Forbund, demonstrativt samlede sine medlemmer til en kæmpeskovtur i Ulvedalene, rasede arbejdsgiverne.

Det var trange måneder. Trods den store offervilje fra arbejderne og mange andres side, var det ikke megen hjælp de udelukkede fik. Der blev uddelt rugbrød og svinekød og »Børnenes Kontor« blev oprettet til uddeling af tøj. Men det forsløg ikke meget.

En gang om ugen mødte mor med andre arbejderkoner hos forfatterinden Amalie Skram, hvis bøger havde givet mor svar på mange af de spørgsmål hun stillede, da hun for år tilbage ikke kunne forstå den store uretfærdighed, der herskede. Her fik hun og de andre koner nu en spand sulevælling med hjem til mand og børn.

Da det kneb med at betale huslejen, havde mor af de andre koner fået at vide, at den kunne hun få hos en flink grosserer.

Det holdt hårdt for hende at stå »med hatten i hånden«, de havde altid klaret sig selv uden at bede nogen om noget, og hun fortæller:

– Det blev første og sidste gang jeg bad om hjælp. Da jeg

mødte på kontoret blev jeg spurgt ud om alt muligt og tilsidst sagde de: – De skal høre fra os.

Men da der kun var få dage til huslejen skulle falde, det var 7 kroner det drejede sig om, blev jeg godt nervøs. Jeg havde jo set så mange blive sat på gaden og huskede alt for godt da min mor med sine otte børn stod uden tag over hovedet.

Nogle dage efter mødte hun viceværten som fortalte at der havde været en mand, der havde udspurgt ham om dem. Det tænkte mor ikke videre over, der var så tit en arbejdskammerat, der spurgte efter far.

Men så blev hun kaldt op på grossererens kontor og han sagde:

– Fru Olsen, vi har nu forhørt os om Dem hos viceværten og de handlende, og de siger at De er en honnet og ærlig kone, der altid betaler hvad De skal, så derfor kan jeg glæde Dem med at De kan få henstand med huslejen i 2 måneder.

Det var en køn hjælp at få, men de andre koner sagde at hun havde båret sig forkert ad. Hun skulle have taget sine lånesedler med, så havde hun måske fået de 7 kroner.

Efter fire måneders hård kamp kom Septemberforliget. Selv om arbejderne stadig var i besiddelse af kamplyst var der ængstelse for vinteren, der rykkede nær.

Den store arbejdskamp gav ikke sejr til nogen af parterne. Arbejdsgiverne, der havde sat sig for at føre kampen til det totale nederlag for arbejderne, måtte give indrømmelser, men det måtte arbejderne også og det endda på afgørende punkter.

Vigtigst for arbejderne var det dog, at arbejdsgiverne led nederlag i spørgsmålet om fagforeningernes organisationsmæssige rettigheder – til gengæld betød forliget en fastholdelse af arbejdsgivernes eneret til at lede og fordele arbejdet.

Septemberforliget og den oprettede faste voldgiftsret blev på den måde en slags grundlov for arbejdsmarkedet, der var gældende helt op til 1960. Kravet om en 9-timers arbejdsdag måtte opgives men en mindre arbejdstidsforkortelse og en beskedne lønforhøjelse blev dog opnået.

Alligevel fik lock-outen stor betydning for arbejderne, der gennem opgøret og arbejdsgivernes hårde fremfærd blev mere

socialt og politisk bevidste. I første omgang mistede De samvirkende Fagforbund nok medlemmer men i løbet af de følgende år steg medlemstallet stærkt igen. Det da unge arbejdsmandsforbund satte sit medlemstal op fra 18.200 i november 1898 til 26.500 i april 1900.

5

Far fik igen arbejde som jord-og betonarbejder men der blev mindre og mindre tid til familielivet. Der var stor aktivitet i fagforeningen og han deltog med lyst og iver i de mange møder.

Mor havde nok at gøre i hjemmet med de tre små, de skrantede og det gjorde hun også selv, men der var ikke tid til at lægge sig syg, for hjemmet og børnene skulle jo passes.

I løbet af de næste par år fødte hun to drenge. De var ikke ønskebørn, dertil var fattigdommen for stor og fars arbejde for ustabil. Det skete flere gange, at netop som han havde fået arbejde eller en strejke var afsluttet, blev han indkaldt til sikringsstyrken, hvor han hver gang var i tjeneste i 3-4 uger.

Nu da de havde børnene var de selvfølgelig glade for dem, men de var enige om, at der helst ikke skulle komme flere end de fem de nu havde, og herom fortæller mor:

– Vi kendte jo ikke noget til hvordan vi skulle undgå at få børn. Jeg spurgte far om hans arbejdskammerater ikke vidste noget om det. Jeg vidste at der måtte være en måde, for »de uartige piger« fik jo ikke børn. Her stoppede mor lidt op og fortsatte: – Ja, det var altså gement af hans kammerater, det nummer de lavede med os, for far kom hjem med »noget han skulle tage på«, men tænk hvor frækt, de havde klippet et lille hul og så fik vi dig som vi var så kede af at skulle have. Og så tilføjede hun noget som jeg blev meget glad for at høre: – Og så blev du den dejligste guldklump vi kunne få.

I løbet af otte år var vi blevet seks børn, fire drenge og to piger, det var ikke underligt at mor sagde:

– Jeg syntes altid jeg gik med tyk mave samtidig med at det var en kamp at holde hjemmet på fode. Jeg kæmpede med at holde hus og børn, og far med sit arbejde for at skaffe mad på bordet. Resten af kræfterne lagde han i fagforeningen, i aktioner og slagsmål med skruebrækkere.

Efter at han i 1903 var valgt ind i bestyrelsen for Jord- og Betonarbejdernes Fagforening som voldgiftsmand samt i priskurantudvalget, kom hans talent for regning ham til gode. Hvis der ellers er hold i teorierne om nedarvede egenskaber, kan hans dygtighed i regning måske tilskrives hans biologiske slægtskab med den kendte matematiker C. Cramer.

Mor forstod nødvendigheden af hans faglige arbejde, men det er også forståeligt, at hun til tider var lidt bitter over at være så alene om de mange problemer som seks børn og en elendig økonomi medførte. I sit barndomshjem havde hun ikke oplevet det trygge familieliv som hun nu så inderligt ønskede for sine børn. Men der var ikke megen tid til at forfalde til selvmedlidenhed!

– Med seks livlige unger, der altid var sultne og skulle have mad og tøj på kroppen, så skulle jeg ikke klage, når jeg tænker på min egen mor, og så var jeg forresten også ung og meget glad for far, selv om det ikke kunne nytte at besvære ham med det han kaldte småtterier, for det var det jo i forhold til det han og de andre kæmpede med.

Det var en stadig kamp for arbejderne at beholde det de havde vundet. Arbejdsgiverne sagde overenskomsterne op, de fremsatte krav om lønreduktion og forlænget arbejdstid, under konflikterne brugte de frivillig arbejdskraft, eller som de blev kaldt: Samfundshjælpere. Dem havde arbejderne nu et andet navn til: Skruebrækkere.

Når der var tid til det, satte mor de små op i barnevognen, og med de større løbende ved siden af gik turen så til Utterslev Mose eller Hareskoven, ud ad de veje hun kendte så godt fra sin barndom.

Det var dejlige ture hvor vi soppede i mosen, legede tagfat, plukkede blomster og lærte at binde kranse og lange guirlander mens mor fortalte historier.

Hun fortalte også om dengang hun var barn og den fine svenske familie havde besøgt dem:

– Ja, så kom han på besøg hos os, jeg husker ham tydeligt selv om jeg kun var en lille pige dengang. Han kom i en flot karet med to hvide heste for, de havde blankt seletøj med mange sølvknapper. Han havde kasket med guldbånd og hans uniform var flot med mange knapper i guld og kusken slog smæld med pisken. Ja, ja, vent nu lidt, så skal jeg nok fortælle jer hvem han var. Han råbte noget til Bedste og Bedstefar, der nu var kommet ud, vi unger forstod ikke hvad det var han råbte, for det var jo svensk, så sprang han ned af vognen og omfavnede dem. Det var Bedstefars broder, han var kaptajn på sit eget skib som han fra Sverige havde sejlet til København, hvor han nu skulle ud at more sig lidt, inden han skulle sejle igen næste dag.

Men jeg var lige ved at glemme at fortælle jer det allerbedste: Han havde en stor slikpose med til os. Bedstemor ville hellere have haft mad, men det ville vi ikke, for der var sukkerstænger med røde, blå og hvide striber og der var lakridsrod som de andre børn sagde var lavet af hestepærer, men det var bare fordi de var misundelige, og så var der en stor pose kugler i alle mulige farver.

Når mor var kommet så langt i historien sagde vi:

– Og hvad så mere?

Så sagde hun, idet hun trak en pose op af kurven:

– Hvis I ikke vil tro det, så kan I bare se her, jeg har nemlig gemt noget af det til jer.

I posen var der nøjagtig hvad hun havde fortalt, sukkerstænger, lakridsrod og kulørte kugler. Så vidste vi næsten ikke hvad vi skulle tro.

Vi legede også gemmeleg hvor Edvard var kravlet op i et stort træ så vi ikke kunne finde ham, men så sagde mor højt:

– Det er vel nok kedeligt, for nu skal vi til at have æbleskiver.

Så kan det nok være han kom ned i en fart.

Når far var med, var det en helt anden slags tur og andre lege. Han lærte drengene at snitte fløjter og binde mange forskellige slags sømandsknuder, han lærte dem også at flette skibe af siv, med rigtig mast, og sejl som han lavede af det nederste af min

chemise. Han lærte dem også at svømme mens de mindste måtte nøjes med at ligge og spjætte i græsset.

Mor havde spritapparat med, hun varmede frikadeller og kartofler til os, og somme tider når vi var i nærheden af Skovløberhuset fik vi vand på kedlen til kaffe og spiste æbleskiver og kager med rosiner i som hun havde bagt.

Så lagde far sig ned og sagde:

– Nu vil jeg have en lille lur.

Men det vidste han godt, at han ikke fik, før han havde fortalt en historie.

Hans historier var helt anderledes end mors, han fortalte om en sørøver der hed Kaptajn Blod, som sammen med sin besætning bordede de onde røveres skib og tog alt det guld, som de havde stjålet fra nogle flittige mennesker, der boede på en lille ø. På øen havde de dyrket korn og kartofler og en masse andet godt som kunne spises eller sælges til dem, der ikke havde noget. For pengene købte de nye maskiner, de byggede huse og skoler så både de gamle og de unge havde noget at bo i.

Da Kaptajn Blod havde bundet og bastet de onde røvere og røverkaptajnen stod bundet til stormasten, holdt Kaptajn Blod en tale til dem: – Død over kapitalisterne.

Og så sejlede han tilbage til øen og gav guldets til de rette ejere.

Så sagde far:

– Nu prøver vi at lege det.

Og så blev vi delt op i gode sørøvere og onde røvere, og der blev som regel slagsmål om hvem der skulle være Kaptajn Blod. Somme tider var det de onde røvere der vandt, så sagde far:

– Nå, denne gang var det altså arbejdsgiverne der vandt, men det bliver det ikke næste gang, så er det arbejderne der vinder.

Det syntes vi var noget værre vrøvl, for det var jo sørøvere vi legede. Så sagde mor:

– Du må forklare børnene hvad du mener med din historie.

– Næh, sagde han, det må de selv kunne finde ud af, det gjorde vi, og det kommer de også til, og nu vil jeg ellers have min lur.

Selv om mor var meget økonomisk, så var det svært at få pengene til at slå til. I Københavns Understøttelsesforening fandtes der en form for opsparing for fattige familier. Som medlem skulle man opspare mindst 50 øre hver 8-14 dag. Når man i tre måneder havde indbetalt mindst 12 kroner, lagde foreningen lige så meget til, så man fik udbetalt 24 kroner.

Jeg sidder med hendes sparebog og ser, at hun for juni, juli og august 1906 i småbeløb har indbetalt indtil der var 12 kroner. Hun har fortalt hvor vanskeligt det var at få sparet dem op, men det var en stor hjælp at få beløbet doblet op.

Bogen taler sit tydelige sprog, der er store spring i opsparingen. Arbejdsløsheden gav ingen mulighed for den luksus, derimod blev bundtet af lånesedler tykkere.

Mor var dygtig til at få meget ud af ingenting. Hun købte klude hos jernhandleren i Gormsgade for 5 øre pundet. Han havde købt dem ved dørene i herskabshusene for 3 øre pundet. Der var lagner og hækledede sengetæpper imellem, først blev de vasket, derefter »hvævlede« hun dem op til store garnnøgler. Det blev til strømper, bukser og tøj til os, af lagnerne syede hun matrostrøj til drengene og vi to piger fik matroskjoler. Vi gik altid i hvidt tøj om sommeren. Drengene så altid hjulbenede ud i de bukser hun syede for hun kunne ikke klippe dem rigtigt. Hun klippede bare en lang revne i midten, syede dem sammen så de trak op i sømmen på indersiden. Det blev de drillet meget med af de andre unger i gården, men mor sagde bare:

– Skidt med det, I er da rene og hele i tøjet.

Hos slagteren »Niels Mangepenge« på Nørrebrogade købte vi for 25 øre gode ben. Han var altid flink ved fattigfolk og gav god vægt. Kødet blev skrabet af benene til frikadeller og benene blev kogt til grønkål, hvidkålssuppe eller til den forhadte sulevælling, der var fed og slimet og som vi ikke kunne fordrage. Men det var sundt, sagde mor, og spises skulle den.

Vi var efterhånden for mange til den toværelses lejlighed, seks børn og to voksne. Der blev redt op alle mulige steder, to og to i samme seng, en harmonikaseng der fungerede som bæk om dagen, og i en lænestol der blev sat sammen med en anden stol. Den ville vi helst sove i, den var så blød og sjov at ligge i,

men der var altid en eller anden der sparkede stolen væk, så man havnede på gulvet. Jeg lå i fodenden af fars og mors seng.

Men så fik vi en anden lejlighed, to værelser og kammer i en passage på Nordre Fasanvej.

Vi boede i stuen over en frugtkælder, hvor manden hver dag sorterede rådden frugt fra, som han smed op på fortovet, så skraldemanden kunne tage den. Så var det bare om at komme ud i en fart og samle det bedste op. Efter at det dårlige var skåret fra, lavede mor æblekage og æblegrød og af skrællerne kogte hun æblesuppe og saft, men så var der heller ikke mere at presse ud af dem.

Vi var glade for den nye lejlighed. I det lille kammer som vi kaldte kontoret, stod et stort skrummel af et skrivebord. Det havde vi fået af Jørgensen, en af fars arbejdskammerater. Vi hentede det på Glentevej. Far og min storebror havde et vældigt mas med at få det ned fra 4. sal, men det blev meget værre da de kom hjem. De kunne ikke få det ind i kammeret, men måtte skille det ad, så skuffer, plade og ben stod og flød i lang tid, for far skulle jo hele tiden til møde. Mor ventede længe på, at han skulle samle det, til sidst blev hun utålmodig og fik Jørgensen til at ordne det. Da far kom hjem og så det, sagde han:

– Det var vel nok en skam, jeg havde sådan glædet mig til at skruer det sammen i aften. Mor svarede ikke, men fnyste på så sjov en måde, at vi alle kom til at grine.

Hos jernhandleren havde hun købt to senge, her sov far og mor. Der var et par mægtige fordybninger i fjederbundene for nogle af fjedrene var knækket, men Harald var skrap til at binde dem op, og når fjerene i underdynen blev rystet godt sammen over bulejerne i midten gik det jo alligevel.

Jeg sov i fodenden hvor der altid blev meget varmt, for fjere-
ne i de tunge overdyner endte jo nede hos mig.

Når de kom i seng hørte jeg dem tit snakke sammen. Far fortalte om et møde han lige var kommet fra, om at der snart blev strejke, eller om hvor svært det var at få arbejderne til at indse det nødvendige i at organisere sig.

Mor talte om at drengene ikke havde såler i støvlerne, og om hvor svært det var at få det hele til at slå til, men han hørte til-

syneladende ikke efter, han var så optaget af sit eget, men mor blev ved lige til han sagde:

– Nu vil jeg altså sove, jeg skal nok forsåle de støvler på søndag.

Far blev valgt til formand for Jord- og Betonarbejdernes Fagforening. Selv om mor syntes at det var et ærefuldt og ansvarsfuldt hverv, var hun ikke glad for det. Hun vidste at det indebar endnu flere møder, rejser og arbejde og sagde:

– Ja, ja, så ser vi endnu mindre til dig, men du må jo lægge dine kræfter hvor dine interesser er og hvor de mener du gør mest nytte, men det er nu svært for mig at være alene om alt herhjemme. Du ser for lidt til børnene, nu de er så dejlige, og du har aldrig tid til at tage bare en lille tur med os – det er jo ikke meget vi kræver af dig.

Efter sådan en opsang blev det som regel til den lille tur mor ønskede, og det var dejligt. Far var som en stor dreng, han fandt altid på sjove ting at lege.

Han reddede mig engang da vi var ved Bagsværd sø. Jeg trillede ned ad en stejl bakke, der endte i søen, men far sprang som en lækat og fik fat i mig inden jeg røg i vandet. Men så løftede han mig højt op og lod mig dumpe i søen, til vandet gik mig til halsen. Mor skreg:

– Er du rigtig klog?

Men drengene grinte og sagde:

– Det har hun rigtig godt af, så kan hun lade være at være så vild.

Men så sprang far efter dem og så fik de også en omgang i søen og tilsidst hoppede han selv i. Vi var pjaskvåde allesammen, så bagefter måtte vi ligge splitter nøgne i græsset mens tøjet hang til tørre i et træ.

Far rejste meget til kongresser og møder, mest her i landet, men også til de nordiske lande og Tyskland.

Det var svært for dem begge at være væk fra hinanden, det ser man af de breve de skrev.

Århus d. 3. juli 1910. Kære Tilde. Jeg sidder her på kongressen og skriver til dig. Der har lige været en heftig debat om kongresperioden, om sammenslutningen og meget mere, men det fortæller jeg dig om når jeg kommer hjem. Jeg kan fortælle dig, at Marius og jeg fandt et billigt værelse i en bagbygning i Absalonsgade, et lille hummer, der er kun to senge og et vaskestel på en stol, det betaler vi 2 kroner for, og vi har også fundet et billigt madsted. Jeg tænker på jer, nu har du vel fået Mille af sted, jeg er meget bekymret for hende, men jeg håber det kan gøre hende stærk og rask og at hun må få det godt i pladsen.

Jeg sender 15 kroner på tirsdag. Du må beholde alle de penge JEG vinder i lotteriet, læg mærke til at jeg siger JEG. Forresten kan jeg godt fortælle dig, at jeg er godt ked af at være ude og jeg vil meget snart ønske mig hjem, jeg føler savnet af dig og børnene meget stærkt, hils nu alle børnene fra mig, jeg skal nok skrive til Mille. 1000000000 kys til min egen Tilde fra Axel.

4. juli 1910. Kjære Axel. Tak for kortene, hele tre, man skulle tro du havde fået skivedille. Karlo troede at manden på kortet var dig, ellers kunne han ikke forstå at du sendte det. Lille Mille rejste jo i morges, hun var glad, hun fik en krone af sin plads, den købte hun garn for og vil strikke dig et par sokker. Axel var forleden nat ude til klokken 3, så det var jeg jo lidt ked af, han er jo kun 16 år, men nu er han gået ud efter arbejde, bare vi dog kunne få en læreplads til ham. Han ligger ellers i din seng, han nyder rigtig den gode plads der er. Jeg selv befinder mig godt som enke, det er så roligt, at jeg ikke skal ligge og vente på dig om natten, og jeg ved du har det godt. Det var værre at tænke på, at du skulle ud og søge arbejde og måske lide nød og

sult som før. Børnene var i biografen i går eftermiddags, jeg havde jo travlt med at få Milles kuffert pakket. Vi har næsten ikke sovet i nat, vi var bange for at komme for sent til toget. Det var svært for mig at se hende forsvinde, bare det nu er en god plads...

I det næste brev skriver mor:

Kjære Axel. Du må undskylde at du har måttet vente på brev, men jeg har ikke rigtig været oplagt, der kan jo være så meget som kvinde og mor. Det glæder mig at høre, at du morer dig og er ved godt humør, Århus er jo en dejlig by at more sig i.

Axel har fået plads hos en smørhandler i Nørregade til 8 kroner om ugen, men der er ikke noget ved den plads, han kom hjem lørdag nat klokken 12, han var så våd, to dage om ugen kører de med hestevogn på landet med smør, så er det han kommer sent hjem, han har hovedpine og ligger om natten og fantaserer så meget. Karlo er ikke rigtig rask, han ligger i dag. Valde har slået ham i hovedet med en sten, jeg tror også, at han er kirtelsvag, han har høj feber, men han ligger og råber, at jeg skal skrive, at han nu kender uret, så du skal give ham en 5 øre ligesom Edvard fik, da han havde lært at se hvad klokken var. Børnene længes meget efter dig, og det gør jeg også.

Vi var i kolonihaverne i aftes, men der var ikke nogen for børnene at lege med. Du spurgte i dit sidste brev, om jeg længes efter dig, ja, vist længes jeg, men det havde været meget værre hvis jeg ikke havde haft børnene, de skal nok adspredte tanker, de kævles hele dagen nu da de har skoleferie, og jeg er jo så småt ved at vænne mig til at være alene, som jeg har været det de sidste par år, men glad for det er jeg ikke, en venlig hilsen fra din altid hengivne Tilde og børnene.

Et andet af mors breve fra samme tid:

Kjære Axel, tak for pengene, de kom godt tilpas, da hverken Harald, Karlo eller Hedvig havde såler i støvlerne. Mille har

skrevet at hun er kommet godt derover til Jylland, og at hun har det godt.

Vi havde en dejlig tur i går oppe i Utterslev og Brønshøj Kirkemose, vi plukkede en stor buket blomster, og drengene var nede og pjaske i vandet, du kunne ikke lokke eller erstatte mig med noget, der hvor du er, uden at børnene havde været med. Det er synd at du går glip af så meget. Vi brugte 35 øre. Jeg vil kun sige dig, at jeg ikke rigtig kan komme op om morgenen, jeg synes jo at der skal komme et godmorgenkort eller brev, hvor du fortæller om dagens begivenheder, ja for den sags skyld også om nattens.

Jeg håber du er ved godt humør og er rask, jeg havde ventet brev i dag, men der er jo travlt med at få ordnet alle de konflikter. Skal jeg gemme aviserne til dig? Der står en masse af interesse, eller læser du dem derovre? Vi, altså hverken du eller jeg vandt i lotteriet.

Her er 50 kys fra børnene, det er ti for hver dag du har været ude, og lige så mange fra mig, en venlig hilsen fra Tilde og alle børnene.

Så kom far hjem igen, men hverken vi eller mor så meget til ham, men det var dejligt alligevel, selv om vi som regel var i seng, når han kom hjem, og om morgenen havde vi alle travlt med at komme afsted til skole, arbejde og bypladser.

Der var megen arbejdsløshed, som arbejdsgiverne forsøgte at udnytte til at sænke lønnen og forlænge arbejdstiden. Arbejderne måtte stadig kæmpe for at beholde det de havde vundet.

I fagforeningerne havde man mange slagsmål med syndikalisterne, som mente at generalstrejke var det eneste rigtige kampmiddel. De erkendte klassekampens nødvendighed, men manglede forståelse for den politiske side af sagen og statens rolle i kampen. Far sagde tit:

– Er der magt bag, ellers kan det ikke nytte at starte noget, så bliver vi tromlet ned.

1910 og 1911 blev urolige år, lock-outer og strejkevarsler fløj om ørene på begge parter. Det trak op til en stor-lock-out, som den i 1899. Arbejdsgiverne ville have 5-årige overenskomster for arbejdsmændenes vedkommende, det havde de opnået inden for jernindustrien.

For jord- og betonarbejdernes vedkommende blev der forhandlet i 9 måneder. Arbejdsgiverne forlangte selv at kunne vælge om arbejdet skulle udføres på timeløn eller akkord, samt at fagforeningerne ikke måtte blande sig i lokale forhandlinger, og de stillede mange andre krav.

Det er klart at arbejderne ikke ville gå ind på disse urimelige krav, så der blev strejke.

Forligsmanden fremkom med et mæglingforslag, som ikke gav jord- og betonarbejderne alt hvad de havde krav på, men som dog heller ikke lagde fagforeningen i spændetrøje, som det havde været arbejdsgivernes hensigt.

Dette forslag blev forkastet af begge parter. For jord- og betonarbejdernes vedkommende blev det forkastet på en generalforsamling, hvor et par tusind medlemmer, der var ophidsede over arbejdsgivernes gemene holdning, stemte nej, selv om bestyrelsen i fagforeningen havde anbefalet forslaget.

Ved en ny generalforsamling tre uger senere blev forslaget igen forkastet. Trods store afsavn ville medlemmerne fortsætte strejken som nu havde varet i 7 uger.

Forbundets hovedbestyrelse sagde stop til strejkens fortsættelse, og truede med at understøttelsen ville blive inddraget, hvis man ikke stemte for forliget.

Det hjalp ikke, medlemmerne ville fortsætte strejken, og den gamle bestyrelse nedlagde derpå sit mandat, og får røg ud som formand. Det var en periode hvor det gik varmt til på møderne.

Nu trådte en syndikalistisk bestyrelse til, og efter en forhandling med arbejdsgiverne gik man ind på en overenskomst, hvor man gav afkald på den tvungne akkord imod at få en timeløn på 52 øre. Det var et meget ringe resultat og arbejdsgiverne havde god grund til at glæde sig over det.

Det er klart, at mange jord- og betonarbejdere ikke var tilfredse med dette resultat. Men syndikalerne kørte møderne med hård hånd. Det var svært for andre at entre talerstolen og komme til orde. Men efter 3 måneder skete der igen en omvæltning, man genvalgte den gamle bestyrelse og syndikalerne blev smidt ud.

9

Selv om far som formand for Jord- og Beton i København var på fast ugeløn, slog pengene dårligt til. Han måtte stadig, i sin knappe fritid, forsåle sko og støvler og sætte beslag på vore træsko. Mor lappede og stoppede vores tøj, til der ikke var andet end laser tilbage, og så måtte det suppleres op hos marskandiseren i Griffenfeldsgade.

Når jeg var i byen med mor skulle vi altid et smut omkring både jernhandleren og marskandiseren for at se om der var noget særlig billigt.

Der var spændende hos jernhandleren. Inde bag ved havde han mange sjove og spændende ting og der måtte vi gerne gå og rode, jeg fik tit nogle nipsenåle af ham. En dag fandt mor en dyne som var meget let, det var en dundyne, sagde jernhandleren, den var ikke så tung som dem vi havde. Mor købte den, men da jeg skulle bære den hjem blev der bundet et stykke sejlgarn stramt om, og så begyndte dunene at flyve rundt i butikken, men så fik vi den også billigere. Da vi løste op for den derhjemme fløj dunene omkring i stuen og katten sprang som en vild efter dem, det havde vi meget sjov af når mor ikke var hjemme. Det varede mange år før der blev råd til et nyt vår.

Som regel havde mor ikke penge nok til at betale det hun købte hos jernhandleren og marskandiseren.

Jeg husker da vi købte den gamle kødhakkemaskine. Den kostede 3 kroner, men hun havde kun halvanden krone, som hun betalte på hånden. Kødmaskinen var ikke meget bevendt, kni-

ven var sløv og det var et farligt mas at få kødet igennem, men det var sjovt at se de lange strimler, der kom ud af hullerne, de lignede det garn mor strikkede strømper af. Mor sagde:

– Vi skal huske at få kniven slebet næste gang skærsliberen kommer i gården.

Når han kom råbte han, ja nærmest sang, med sin dybe stemme:

– Her slibes knive, her slibes sakse!

Jeg løb ned til ham for det var spændende at se ham træde på brættet så slibestenen løb rundt. Tænk at han turde holde kniven så tæt på og bagefter prøve med tommeltotten ned langs den skarpe æg.

Jeg tjente tit en 2 øre når jeg spændede op og hentede knive og sakse hos dem, der råbte ud ad vinduerne, at de havde noget der skulle slibes.

Vores gård var lang og smal, der var en stribe græs med et skilt hvor der stod, at græsset måtte ikke betrædes, så var der tre tørrepladser og et plankeværk hvorpå der stod at leg i gården var forbudt.

Op langs plankeværket var der ti lokummer. Man måtte somme tider lukke alle dørene op for at finde et hvor spanen ikke var fyldt. Jeg var altid bange for at falde ned i den, det havde jeg prøvet engang.

Midt i gården stod vandposten, det var lige under fru Madsens vinduer hvor hun sad og syede. Hun så så gal og sur ud, men Otto sagde, at hans mor ikke var gal, hun var bare ked af at være alene med ham og broderen, der ingen arbejde havde, og så var det noget rigtigt møgarbejde hun havde. Hun syede tunge vinterfrakker som hjemmearbejde, og ham grosserereren var en rigtig fedtsyl, der betalte dårligt.

Otto kaldte mig Hedvig Hugtand, fordi jeg havde to store fortænder, der stak lidt frem. Det kunne ikke nytte jeg rendte op til mor og beklagede mig, hun sagde bare:

– Det må du selv klare med dine kammerater.

Ellers havde hun altid tid til at høre på os, lige meget om hun var i gang med at skure gulv, vaske eller lave mad. Hun holdt ikke op med at arbejde, men hun hørte efter hvad vi sagde og

forklarede os hvad vi ikke forstod, og tit fik vi en lille sjov historie fra hendes egen barndom.

En dag da Otto var efter mig, smed han en sten i hovedet på mig og råbte:

– Der har du den, din hugtand!

Blodet løb ned i øjnene på mig mens jeg tudende løb op. Da mor så mig smed hun hvad hun havde i hænderne og løb med mig til lægen, hun troede det var øjet der var ramt. Jeg fik en stor hvid forbindelse om hovedet og da vi kom hjem tog mor mig ved hånden og gik ned i gården. Da Otto så os gemte han sig, men mor fik alligevel fat i ham og tog ham ved armen med op i køkkenet. Jeg frydede mig, nu skulle han vel nok få en ordentlig omgang og få besked om at han ikke måtte råbe Hugtand efter mig.

Mor fortalte ham en lang og sørgelig historie om en der blev kaldt Tissemarie som mor havde gået i skole med. Hun var blind og der var så meget hun ikke kunne være med til, alt det remsede mor op og så sagde hun noget om, at jeg også nær var blevet blind fordi han havde smidt med sten. Otto, der ellers var en fræk unge, gav sig til at tude og sagde at det skulle han aldrig gøre mere, og så gav mor ham lov til at løbe uden at sige et eneste ord om det med Hugtand. Jeg var godt sur på mor, fordi han var sluppet så billigt, men hun sagde bare:

– Pyt med det, det var værre hvis du var blevet blind og ikke kunne se når du var vokset fra hugtænderne.

Mor var altid hjemme når vi kom fra skole. Jeg syntes at jeg havde den allerkønneste mor, selv om hun havde en lille opstoppertud. Den havde hun fået som lille, fordi hun suttede på tommeltotten og holdt pegefingern rundt om næsen. Da mor blev gammel så jeg hende tit ligge sådan igen.

Hendes hår sad højt på hovedet, det var flettet og snoet rundt til en knude, det hed Mathildefrisure og det passede godt for hun hed jo Mathilde.

Hun var altid i gang med at vaske, skure og skrubbe, men mest syntes jeg hun stod ved komfuret og rørte i en stor gryde med søbemad eller øllebrød. Jeg kunne godt lide øllebrød, især når jeg fik saltsild til som blev serveret på kanten af tallerkenen.

Det var sundt at få lidt salt til brystet, sagde mor. Far ville helst have dem stegt i de varme gløder i komfuret, sådan havde han tit spist dem i skuret på sit arbejde.

Sildene købte vi på Gammel Strand, der var de billigst. De sjove Skovserkoner råbte frække ting efter folk, men de var flinke og gav os altid nogle ekstra sild oven i kurven.

Mor rensede sildene og lagde dem i en lille tønde med salt. Hovederne og indmaden gav vi til kattene, den røde Krageben og den sorte Hamlet, der holdt til nede ved skraldebøtterne.

Engang havde Edvard taget Krageben med op, den lå oven på sengetæppet og sov af mæthed med alle fire ben udstrakt og lignede min mors pelskrave. Edvard sagde, at det var min tur til at rydde op i soveværelset. Jeg var nær ved at dø af skræk da jeg tog »kraven«, som var varm, strittende og hvæsende, jeg smed både den og mig selv på gulvet og hvinede i vilden sky, mens drengene stod og skrupgrinede.

Når det var mors tur til at have vaskekælderen blev vi sendt hen på Tømmerpladsen ved Ladegårdsåen og Borups Allé, der hentede vi savsmuld og pinde. Vi måtte tage lige så meget vi kunne bære i vores sække, men alligevel måtte vi hente flere gange, for mor havde altid vasketøj til mange kedler og vi skulle også bruge noget til komfuret i køkkenet.

Når mor var i vaskekælderen gik jeg altid ned til hende når jeg kom fra skole, og ventede på at hun skulle blive færdig. Det varede somme tider længe, der var altid noget der lige skulle have en omgang til, og til allersidst var der drengenes møgbeskidte arbejdstøj, som skulle have en ordentlig omgang med skurebørste og grøn sæbe.

Vaskekælderen var mørk og uhumsk, jeg kunne næsten ikke se mor for røg og damp, det sved i øjnene, når savsmuldet ikke var rigtig tørt.

Fru Jørgensen, der boede over porten, kom somme tider ned med kaffe og en sukkerknald til mor. De drak kaffen ved at hælde den op i underkoppen, som de elegant balancerede på tre fingre.

Fru Jørgensen lød altid bedrøvet når hun talte om hvor synd det var for mor, at hun havde seks børn, hun så da ikke ked ud

af det. Hun var altid glad og pjankede med os og grinte ad drenge når de lavede sjov, men så kom jeg i tanke om at mor tit lå og græd i sengen. Men ellers var det kun når hun talte om Bedste at hun fik den samme bedrøvelige stemme på og næsten altid sagde det samme:

– Min søde lille mor, der har gået så meget igennem.

Mor kunne ikke vride tøjet ordentlig, hun havde ikke så mange kræfter i den ene hånd, fordi hun engang havde skåret sig på et lampeglas. Hun havde fået lov til at vælge, om hun ville have en stiv finger resten af livet, eller om hun ville have den skåret af, så lod hun den skære af. Derfor var hun altid nervøs for at det halvvåde tøj ikke skulle blive tørt før den næste skulle have tørrepladsen.

Når hun var færdig med vasken sagde hun:

– Nu har jeg vel nok fortjent en god kop kaffe.

Så blev jeg sendt til ismejeriet efter for 5 øre fløde med skind på. Jeg bad altid om meget skind men så sagde mejeridamen:

– Ja, ja, der skal jo også været noget til de andre.

Jeg kunne ikke lade være med at stikke fingeren i flødekanden og fiske lidt skind op, det smagte så dejligt, men det var nok derfor mor syntes der altid var for lidt skind.

Så stod hun ved vinduet med sin kaffe og nød den og synet af det rene tøj, der hang derude, hun var stolt over at kunne fylde alle tre tørrepladser. Men hun havde ikke megen tid til at filosofere over sit vasketøj, for nu skulle de hvidskurede gulve have en omgang med resterne af vaskevandet.

10

Vi blev meget alvorligt opdraget til at være ærlige. Stjæle og lyve var noget af det værste man kunne gøre. Hvis vi havde gjort noget galt skulle vi ærligt komme og indrømme det. Det var ikke altid lige let at efterleve.

En dag forsvandt der en 25 øre fra tallerkenrækken.

Mor samlede os i køkkenet hvor vi stod på række efter alder, jeg sidst. Mor stod foran os, lille og med strenge øjne. Ingen ville gå til bekendelse. Der stod vi længe og blev truet med kollektiv afstraffelse, som ingen vidste hvad var, vistnok heller ikke mor, men vi var da klar over at det var meget alvorligt, selv om vi vidste at det var ikke noget med tæv, for det havde vi aldrig fået.

Hun holdt et langt foredrag om vores Bedstemor, der havde været alene med ni børn. Det havde vi hørt så mange gange før, men da hun fortalte, at selv om de ofte havde sultet, var der ingen af dem, der nogen sinde havde stjålet, så brød en af mine brødre sammen og tilstod.

Vi tilgav ham hurtigt, da han fortalte, at han for pengene havde købt en kanin som Kristian ikke måtte have for sin mor. Nu var den oppe på vores loft, så vi fik travlt med at komme over på Bekkers mark for at hente grønt til den.

Bekkers mark lå ved Åboulevarden og Ladegårdsåen og var vores bedste legeplads. Det var en dejlig stor mark med mange markblomster. Her sloges de forskellige drengebander fra Nørrebros sidegader. De kom med vilde hyl og lange kæppe og jog hinanden gennem marken og gaderne.

Ind imellem fik de tid til at rive en håndfuld burrer af tidslerne og smide dem i hovedet på os småtøse, rode dem rundt i vores hår og putte dem ned på ryg og mave.

Når mine brødre kom hjem med revet tøj og blodtud holdt mor lange foredrag om vold og slagsmål, som hun ikke mente var en god måde at ordne tingene på, men far sagde:

– Hvordan skal de dog ellers klare sig hvis de ikke forsvarer sig, de skal vel ikke stå roligt og tage imod tæk.

Somme tider kom mor over til os på Bekkers mark, og så havde hun fedtemadder med. Fedt som hun selv havde smeltet med æbler, løg og timian. Det var noget vi kunne lide, men der var også tit æbleskiver og saftvand i kurven, så sad hun og strikkede strømper og var glad når hun så, at vi legede og ikke sloges.

Når det kneb for hende at få pengene til at slå til, blev vi sendt til »Onkel« på Nørrebrogade, det var pantelåneren. Han

var en lille tyk og rar mand, der boede i en høj stue. Han kendte efterhånden alle os børn godt. Vi var kommet der gennem mange år, enten med fars frakke, støvler, dyne, eller hvad der nu bedst kunne undværes. Det var ikke mange kroner vi kunne låne, men renterne var dyre, så det var bare om at få det løst hjem i en fart.

Vi skulle gå byærinder for mor, men syntes altid at det var lige når vi legede allerbedst, så somme tider måtte hun sige det flere gange. Når hun så stod foran os med bestemte øjne og sagde: – Jeg siger det altså kun een gang, så kunne det nok være at vi røg afsted. Nok kunne hun lege og lave grin med os, men respekt havde vi for hende, og vi elskede hende.

Jeg husker hun blev meget vred engang, da hun hørte os prale med, at vores far var noget fint på et kontor:

– Hvem har lært jer, at en arbejdsmand og proletar ikke er noget at være stolt af? Hver bid mad vi har spist, vores møbler, tøj og huslejen, alt hvad vi ejer har far som arbejdsmand og jeg på fabrik selv tjent til. Ingen har foræret os noget og ingen hjælp har vi bedt om, vi har ikke tjent på andres arbejde som arbejdsgiverne gør det, og så tilføjede hun med et hvast blik: Vov ikke at se ned på arbejderne.

11

Da far skulle til møde i St. Heddinge, blev de enige om at mor skulle med. Hun havde lige fået en cykel og lært at køre på den. Det var første gang hun skulle køre så langt og være hjemmefra i flere dage. Min søster der var 15 år skulle passe os to små og lave mad til os alle. Mine to store brødre, der var 14 og 16 år, havde byplads og Edvard var på feriekoloni.

Hver dag fik vi brev. De fortalte om Køge bugt, hvor de havde stegt koteletter på spritapparatet, det var blevet kogte i stedet for stegte, for det havde øsregnet.

De skrev, at mors gamle cykel var punkteret to gange, at de

havde været på Møns klint og at mor var øm i bagen.

Far skrev en hel masse om Klintekongen og Vallø Slot, som var meget gammelt og kun beboet af otte gamle adelige damer. Han skrev at her ville Bedste have haft godt af at blive passet og plejet. Han skrev også noget om en statue, der stod på torvet i Klippinge, på foden af den stod der, at en bonde havde frigivet sine livegne bønder og givet dem jorden i arvefæste. Far skrev videre, at han håbede, at der i den næste by ville være en statue af en arbejdsgiver med høj hat og at der på soklen ville stå at han havde givet sin fabrik til arbejderne.

Da de kom hjem havde mor meget at fortælle om turen, især hvor kønt der havde været, hun fortalte også om de fattige landarbejdere og om deres hårde kamp for at eksistere.

Da far i 1912 rejste til Skandinavisk Arbejderkongres i Stockholm kan man se af de breve han sendte hjem, at det ofte var lige så svært for ham at være hjemmefra, som det var for mor at være alene tilbage. Han skriver:

Kære Tilde, jeg længes efter at høre fra dig, jeg kan nu forstå hvorfor du ville have brev hver dag når jeg var ude at rejse. Jeg kunne ønske det samme. Jeg sidder her på værelset og er overladt til mine egne betragtninger, jeg føler den knugende ensomhed, der ganske kan betage et menneske, når han, som jeg på et fremmed sted langt fra dem som han har kær, stadig har tankerne hjemme hos dem. Man kommer da først til erkendelse af, at alle de mange bånd, der gennem livet har knyttet ham til sine kære, ikke sådan lader sig løsne. Jeg synes at det er så underligt at jeg ikke skal hjem til dig om aftenen, at jeg ingen har at sige godnat til, og at jeg ikke skal høre om børnenes små beklagelser og glæder og ikke skal stifte fred mellem dem, og at jeg ikke skal høre dig fortælle om dem fra dagen der er gået, at jeg ikke skal se dig lys og ren i dit hvide forklæde sætte mad på bordet, alt det som er en sædvane, føler man når man er ude, at man ikke kan undvære. Jeg vil denne gang ikke skrive hvordan her er, eller hvordan kongressen går, det kan vi tale om når jeg kommer hjem. Jeg vil først og fremmest håbe at du og børnene er raske,

jeg ved godt at du havde feber og smerter i brystet, og dog fulgte du mig den lange vej til banen. Jeg håber også at Mille er rask, hun er jo lidt svagelig med de kirtler, og at Axel passer sit arbejde. Klokkeren er nu halvti og jeg kan se jer allesammen ligge i eders senge. Mille ligger og læser i en af mine bøger, Edvard læser Aftenbladet, Karlo sover allerede for længe siden, Axel ligger, hvis han er hjemme, og ryger en cigaret eller er ude i spisekammeret og smøre sig en fedtemad, Harald er vistnok lige faldet i søvn eller ligger og knubser Edvard fordi han tager for meget plads i sengen, nu giver Karlo et grynt fra sig, og Hedvig ligger og klæder sin dukke af og på, og du min pige, du har samlet alle Socialerne sammen, alle dem du ikke har haft tid til at læse ordentlig, nu skal du ligefedt læse hvad der sker i byen og ude i verden.

Nu skal jeg selv i seng og se om jeg kan drømme om jer. Et langt kys til dig og mange kærlige hilsener fra din Axel.

Nogle måneder senere er far til en konference i Gedser, han skrev et meget langt brev til os, nærmest en dagbog over rejsen:

Min nabos snorken og spyfluens brummen danner tilsammen en så infernalsk koncert, at man må være helt uden nerver for at kunne falde i søvn.

Jeg må alligevel være faldet i søvn, for jeg vågnede da solen stod højt på himlen, klokken var 7. Jeg fik hurtigt mine nye strømper og gule støvler og mit tøj på, og så ud i byen som var meget kedelig. Jeg fandt hurtigt ned til stranden, nu ville jeg ud til det fyr som havde narret mig om natten ved at ligge meget længere væk. På vejen ud til fyret er der den dejligste badestrand man kan ønske sig, helt fra Falsters sydspids og gud ved hvor langt. Store dynger rullesten, et sandt paradys for børnene, er opskyllet så langt øjet rækker, store og små af de besynderligste faconer og farver. Jeg kan ikke modstå, som i min barndom, at samle nogle af de smukkeste op. En moder sidder i strandkanten og ser på, at hendes tre små purke bader. Da opstår der hos mig en uimodståelig trang til at lade de lystige bølger skvulpe omkring min nøgne krop, og jeg går langt, langt ud ad stran-

den for at finde en fredfyldt plet, hvor ingen kan få øje på mig. Jeg får tøjet af i en fart og ud går det i selve Østersøen. Det er en vederkvægelse uden lige. En halv time varede det inden jeg kunne bekvemme mig til at gå op igen. Jeg lod være at tage strømper og støvler på og nu gik jeg på stranden i mine ensomme tanker, og en række minder fra barndommen væltede ind over mig her på dette sted, som i så mange henseender lignede stranden derude ved Langelinie, som var mit kæreste opholdssted som barn. Det øver en egen velgørende indflydelse på en, sådan at være overladt til sig selv på et fremmed sted, når alt det daglige er trængt bort og man kun sysselsætter sine tanker med de indtryk som disse herlige omgivelser giver en. Det er som hele den bro der forbinder barndommen med manddommen, den bro der ikke altid var lige let at vandre, var kastet af, og man var befriet for alt der var besværligt og kedeligt og kun havde lyse minder tilbage. Hov, nu er jeg vist ved at blive for poetisk.

Jeg nåede helt ud til fyret, der løb børn og legede, men nu måtte jeg tilbage hvis jeg skulle nå expressen.

Den nåede jeg, og også at få skrevet dette til jer, men I vil vel hellere have mig hjem og fortælle end have mig på afstand, selv om jeg skriver lange breve. Jeg er på banegården kl. 11, men du skal ikke komme og hente mig, det er jo sent, men jeg ser efter dig, så vi ikke løber skævt af hinanden som sidst.

Kærlig hilsen til jer alle, men mest til dig Tilde, fra din Axel.

Mor skriver i et af sine breve:

Kjære Axel, jeg ved ikke om du får dette brev, du sagde jo at du kom hjem lørdag, men jeg fik dit lange brev i morges, der skriver du, at du kommer kl. 11, men hvilken dag? Du kan tro at børnene fandt deres atlas frem for at se hvor det var du badede.

Du var så træt da du tog hjemmefra, så jeg håbede, at du kunne hvile lidt, men det fik du jo ikke med den snorken. Der kan du selv se hvordan det er når du snorker og jeg ikke kan sove, men jeg vil hellere have dig ved siden af mig med din snorken end der langt væk. Det var dejligt at læse at du var den tur

langs stranden og at du var glad for naturen, så kan du måske forstå mig, at jeg gerne vil bare en lille tur ud og at jeg slæber børnene med så de kan lære at den største glæde finder man derude i naturen.

Jeg var en lille tur ude med Karlo og Hedvig i går, de andre var jo i deres pladser, og jeg kunne ikke få nogle margarine-kapsler at pakke, der er så mange om det arbejde, selv om det er dårligt betalt. Fabrikken benytter sig af at konerne må blive hjemme og passe børn, man udnytter at de er fattige. På lørdag kan jeg igen få Maggiteringer at pakke.

Der kunne trænges til at blive rodet lidt op og skrevet om hvordan man groft udnytter os. Axel har ikke fået besked om lærepladsen, men Harald kom hjem i går fra sin byplads og fortalte at manden der har værkstedet havde sagt, at han godt ville tage ham i lære når han gik ud af skolen, men jeg ved ikke om blikkenslagerfaget er et godt fag. Jeg ved, at det vil knibe med at holde drengene i lære, men jeg ønsker ikke at de skal have det så hårdt som mine brødre og du har haft det. Det er jo sådan nogle gode børn vi har, sådan som de alle hjælper til i deres pladser, ærlige og flittige som de er. Edvard var den der plukkede flest kurve fulde af jordbær i går oppe hos gartner Rønberg i Vangede, du skulle bare have set ham, hvor glad han var for at give mig pengene, men det er rigtignok ikke mange ører de betaler for det, også der udnytter de børnene som billig arbejdskraft. Nu kommer Mille snart hjem, jeg kan se af brevene at hun længes, men beklage sig gør hun ikke. Det har været svært for hende at være så langt væk i et helt år, svært har det også været for mig at tænke på, men jeg håber at hendes helbred er blevet bedre. Du kan ikke klage på at mit brev ikke er så langt som dit, endda det kniber med at holde på pennen, jeg mangler alligevel den finger, men det havde været værre hvis den var stiv, så jeg fortryder ikke at de skar den af. Kærlig hilsen fra din Tilde og alle børnene.

Min søster Mille havde inden hun blev konfirmeret haft plads i en modeforretning. Men som det var skik og brug for piger skulle hun ud at tjene, dels for at lære noget husligt, men også fordi hun ville have godt af landluft og god nærende mad.

I en annonce i Socialen søgte en præst i Jylland en ærlig og trofast pige »med familiær stilling«.

Mor mente, at en præst ville være god og rar ved Mille, der søgte pladsen og blev fæstet for et år.

Vi var oplært til at vi ikke måtte beklage os, vi skulle passe vore skoler og bypladser, vi måtte ikke pjække og vi skulle holde hvad vi havde lovet.

Mors filosofi var, at hvis der blev begået uret mod os, var det værre for den, der havde gjort uretten end for den det gik ud over. Det var vi nok ikke enige i, men min søster havde taget mors formaninger helt bogstaveligt, hun var blevet i sin plads i det år hun var fæstet til og havde ikke beklaget sig, til trods for at der var god grund til det.

Da min søster kom hjem og fortalte hvordan hun havde haft det, fik mor revideret sine begreber om præstens næstekærlighed.

Milles arbejdsdag havde været fra seks morgen til ni aften. Hendes værelse var lille og koldt, der manglede en rude i vinduet, og det blev ikke ordnet selv om det blev vinter. Hun spiste i køkkenet, men fik ikke den samme mad som præsten og de fire børn, og ikke nok til at blive mæt. Hun var altid småsulten, og de holdt øje med at hun ikke huggede noget fra spisekammeret. Fridage mente præsten ikke hun havde brug for, hun kendte jo ingen på egnen.

Da hun kom til at slå et lampeglas i stykker, trak de det fra hendes løn. Hun var enepige på præstegården, hvor der var fire børn i alderen fra 4 til 12 år.

Da mor hørte hendes beretning, blev hun godt gal i hovedet.

Hun der selv kæmpede for retfærdighed havde tit fortalt os, at det var arbejderne der frembragte værdierne, og at det også

var dem der skulle have udbyttet. Hun havde også forklaret os, at når far ikke var så meget hjemme, var det fordi han og mange andre forsøgte at få lavet en retfærdig fordeling.

Men nu lærte hun os også at man skulle reagere over for uretfærdigheder, hvad enten det gik ud over os selv eller andre, og at vi selvfølgelig skulle fortælle hende eller far, når der var noget vi ikke selv kunne klare, så det ikke skulle gå os som Mille, der var blevet misbrugt i sin plads.

Far skrev et skrappt brev til præsten og skrev også til sognerådet og opfordrede dem til at holde et godt øje med denne præst, der havde udnyttet den bette pige han havde haft i sit brød, så det ikke skulle gå andre ligedan. Han fik senere at vide at præsten selv sad i sognerådet.

Min søster, som stadig var svagelig, kom nu i lære i den modeforretning hvor hun tidligere var bypige.

Noget af det første hun syede hjemme, var en stor tylshat med en bred skygge til mig. Den fik desværre en krank skæbne. En dag hvor mor og jeg cyklede en tur, havde jeg min flotte damehat på og det var et stolt syn. Men uheldet var ude efter os, jeg punkterede i Frederiksdal. Vi fik en cykelsmed til at lappe cyklen, men da mor ikke havde de 10 øre det kostede, gik han med til at tage min fine hat i pant. Det var jeg nu ikke ked af, den var blæst af så mange gange.

Min søster var hverken blevet rask, tyk eller fed hos præsten, og da hun fik feber, måtte vi tilkalde lægen.

Det var den samme læge som vi altid havde haft. Han var utrolig høj og tynd med lange smalle fødder i sorte fjederstøvler, og en lang mager hals, der stak op over den høje stive flip. Da han havde undersøgt min søster sagde han:

– Vi må hellere se at få hende ind og få skåret de kirtler.

Da Mille kom hjem fra hospitalet havde hun et dybt, langt, rødt ar på halsen, der var brede syninger på tværs, et rigtig grimt ar.

Næste gang lægen kom på besøg var mor vred og sagde til ham, at den operation var noget slemt svineri, og at det var nok en ung kandidat, der havde øvet sig på hende. Den slags kunne man gøre ved fattigfolk, men det havde man aldrig turdet byde

rigfolk. Lægen gav hende ret i at det så grimt ud, men mente at det med tiden ville blive mindre synligt. Det gjorde det nu bare ikke, Mille måtte hele livet gå med højhalsede kjoler.

13

Jeg kunne ikke lide at gå i skole, jeg var heller ikke særlig dygtig, det var især regning det var galt med. Mor trøstede mig, hun havde heller ikke kunnet regne, men det havde livets hårde skole lært hende, og det mente hun også ville ske for mig, så det trøstede jeg mig med.

Det gjorde far ikke og det var ham der skulle skrive min karakterbog under, men det klarede jeg med, at min bror eller jeg selv skrev under med fordrejet håndskrift. En dag gik det alligevel galt for han fik fat i min karakterbog, og så at jeg var røget ned til nummer 23 af 31 elever og havde fået et blankt 0 i regning. Han holdt et langt foredrag, om hvor vigtigt det var at kunne regne, han fortalte hvordan arbejdsgiverne snød arbejderne, fordi de ikke selv kunne regne deres akkord ud, og så viste han mig en regnestok som han lærte arbejderne at bruge. Næste gang røg jeg op som nummer 9 i klassen.

Når »Luseren« kom på skolen stiledede hun lige op til katederet og op af sin sorte taske tog hun to lange strikkepinde.

En efter en blev vi kaldt op til hende, så skilte hun vores hår med de forhadte pinde. De der havde lus skulle stille sig i rækken til venstre, dem var jeg imellem, de andre kunne sætte sig ned på deres plads igen.

Med »Luseren« i spidsen vandrede vi ned i kælderens, hvor vi fik håret gnedet ind i et eller andet aflusningsmiddel, der lugtede stærkt af eddike og sved i øjnene. Derefter fik vi en grim grå badehætte på som vi måtte sidde med oppe i klassen resten af dagen. Det værste var næsten at vi fik en seddel med hjem, hvorpå der stod at mor skulle holde os rene, og hvad hun skulle gøre det med. Kors, hvor blev hun ked af det:

– Herregud, jeg bestiller ikke andet end at skure og skrubbe for at holde jer og hjemmet rene.

Min bror blev sendt på apoteket for at hente det, der stod på sedlen, og så fik jeg en mægtig omgang igen.

Det blev ikke den eneste gang jeg blev sendt hjem med seddel om at mor skulle holde mig ren. Hver gang blev hun lige ulykkelig og hev energisk fat i mig for at gå om bord i utøjet. Engang var hun dog for hurtig, hun greb fejl af flasken og hældte salmiakspiritus i håret. Jeg hylede, skreg og vred mig, hun blev hurtigt klar over fejltagelsen og så var det hende der jamrede:

– Hvad har jeg dog gjort ved min lille pusling?

Mens hun hev mig hen til vasken og pjaskede iskoldt vand i hovedet på mig. Der skete ingen skade, men i lang tid var hun ulykkelig og fortalte mig at jeg kunne være blevet blind og at håret kunne være faldet af.

Når vi kom fra skole havde mor hentet en kurvfuld kapsler med smørfarve hos Blauenfeldt og Tvede på Frederikssundsvej. Det var nogle fedtede gule kapsler, fyldt med farvet olie, de blev brugt af fattigfolk til at ælte i den blege margarine, for at den skulle ligne smør.

Vi fik 10 øre for at pakke 1000 stykker. Hver enkelt skulle pakkes ind i et lille stykke silkepapir, men forinden havde mor hældt dem ud på rene, hvide stykker tøj, så lagde hun sig på knæ på gulvet og med forsigtige hænder nulrede hun dem tørre. Det måtte vi ikke gøre, for de skulle være helt tørre, så de ikke fedtede igennem det fine papir. Hvis der var den mindste fedtplet fik vi det hele sendt tilbage til ompakning.

Når mor ikke så det, tog vi tit og knipsede kapslerne i hovedet på hinanden, men de endte jo på væggen og lavede gule pletter.

Mens vi pakkede fortalte mor historier, mest om Bedstemor og om sine brødre. Hun fortalte om sin bror Herman, der som 12-årig arbejdede på et jernstøberi.

En dag kom han hjem og sagde at han var blevet jaget væk. De havde sagt, at han havde stjålet et eller andet stykke værktøj. Han havde sagt, at han ikke havde stjålet noget, og det blev

han ved med at sige. Bedstemor spurgte ham om han talte sandhed, og det hævdede han at han gjorde.

– Tudede han ikke? spurgte Karlo.

Mor tænkte sig lidt om:

– Næh, det gjorde han ikke, jeg tror forresten ikke jeg har set nogen af mine brødre græde.

– Heller ikke når de havde været ude at tigge og ikke havde noget mad med hjem til Bedste?

– Næh, sagde mor, sultne børn tænker ikke på det. Men nu skal I høre hvordan det gik med Herman. Jo, dagen efter kom der en mand fra fabrikken og spurgte om Bedste havde fundet det som Herman havde stjålet. Bedste kaldte på Herman og sagde:

– Vil du nu igen fortælle manden om du har taget noget?

Herman svarede at han ikke havde stjålet noget og det havde han jo sagt mange gange. Så gik manden igen.

Nogle dage efter kom der besked fra fabrikken, at Herman kunne begynde igen, men de sagde ikke noget om den uret der var begået imod ham. Det var helt tilfældigt, at en af arbejderne fortalte ham, at værktøjet var blevet fundet.

Så var vi forargede og spurgte om han virkelig ville arbejde der igen?

– Ja, sagde mor, fattige folk har ikke råd til at være sarte, og forøvrigt er det der han arbejder endnu. Jeg tror han snart har været der i 25 år.

Nu var vi snart færdig med kapslerne og klokken var blevet mange. Mor skulle ud til fabrikken og aflevere dem inden far kom hjem.

Det var sjældent at vi alle spiste sammen. De to af mine brødre var kommet i lære, den ene i murerlære og den anden i blikkenslagerlære. De kom som regel færende hjem, huggede lidt mad i sig og så afsted igen til Teknisk Skole, hvor de skulle hver aften undtagen lørdag.

Min søster, der var i lære som modist, kom tit sent hjem, fordi der lige skulle laves en hat færdig, og så skulle hun i byen og aflevere den til kunden.

Edvard var bydreng i en blomsterforretning i Skoubogade. Han blev også tit, lige før lukketid, sendt langt væk for at aflevere blomster, så vi vidste aldrig, hvornår han kom hjem.

Når far kom hjem, var han meget træt og skulle lige have sig en lur inden han skulle til møde. Vi skulle være meget stille når far skulle sove, men det var svært, for vi havde altid glemt et eller andet inde i stuen som vi lige måtte liste ind for at hente, enten det så var mors stoppekurv eller vore skolebøger. Så brummede far fra chaiselongen: – Kan man så få lidt ro?

Vi sad i køkkenet og hyggede os med lappetøj og lektier. Hvis vi sad helt stille kunne det hænde at en lille mus vovede sig frem fra hullet bag komfuret. Mor nænnede ikke at sætte musefælde op, i stedet lagde hun leverpostej og ost til den.

Far fik stegt flæsk, vi skulle have hvidkålssuppe. Karlo og jeg stod altid på spring for at hugge flæskesværene fra hans tallerken, han kunne ikke tygge dem, og vi var lækkersultne.

Mange år efter overværede jeg en samtale mellem min mor og nogle unge mennesker. De var forargede over at hun havde gjort forskel, selvfølgelig skulle børnene også have haft flæsk.

Mor svarede dem:

– Ja, gudskelov er tiderne blevet bedre, men dengang var der ikke råd til flæsk til os alle, og man kan ikke byde den mand, der går på hårdt arbejde, at han ikke en gang imellem skal have lidt godt at spise.

Hun sad altid oppe og ventede på far når han kom hjem fra møder eller rejser. En aften kom han meget sent hjem. Der havde været ballade med syndikalisterne, de havde smidt rådne æbler i hovedet på de socialdemokratiske talere. Der var blevet slagsmål og syndikalisterne var blevet smidt ud, men nogle store kraftige jord- og betonarbejdere havde måttet holde vagt ved dørene. Efter mødet fortsatte slagsmålet på gaden.

Far var rigtig i snakkehjørnet og fortalte om de konflikter der var i gang, især talte han meget om strejken på Svovlsyrefabrikken, hvor aktionærerne netop havde fået 40 procent i udbytte.

Arbejdsgiverne var hverken til at hugge eller stikke i, selv med et så beskedent krav som et par øre mere i timen. De krævede ovenikøbet arbejdstiden sat op til 12 timer.

Direktøren for Svovlsyrefabrikken havde i fuldt alvor erklæret, at det var luksus at arbejderne ville have spegepølse på maden.

Da strejken havde løbet i fire uger trådte forligsmanden til. Da han så sygestatistikken erklærede han, at arbejdet på Svovlsyrefabrikken var en forgård til helvede, og selv om man forgyldte ham fra top til tå ville ingen djævel få ham til at arbejde der.

Forslaget blev en 8 timers arbejdsdag og timelønnen hævet fra 40 til 42 øre i timen.

Det forkastede arbejdsgiverne og strejken løb videre i flere uger, indtil arbejdsgiverne varslede en udvidet lock-out.

Det drejede sig om 18.000 arbejdere, men som det var sket før, gav arbejdsgiverne sig i sidste øjeblik, og man opnåede end- og bedre resultater end forligsmanden havde foreslået.

Mor var forarget over at syndikalisterne lavede brok i det og forsøgte at splitte fagbevægelsen, der havde været så svær at få i gang.

Hun havde på møderne set arbejdernes forslidte, krogede rygge, og hun havde hørt dem, der arbejdede med giftige sager, næsten hoste lungerne ud af livet.

Hun kendte til hvordan konerne måtte tage deres del af slæ-

bet med at passe unger og hjem og ovenikøbet tage dårligt betalt hjemmearbejde, for at få pengene til at slå til.

Hun kendte også til børnene, der måtte hjælpe til med bypladser, selv om de skrantede, fordi der ikke var råd til at give dem ordentlig mad.

Det var ikke de riges børn, der fik engelsk syge eller var kirtelsvage, sagde hun bittert.

Det hændte at far gik på værtshus med kammeraterne og så kneb det med at aflevere de i forvejen knappe husholdningspenge. Det var hun selvfølgelig bitter over, når hun selv sparede i alle ender og kanter.

En dag hævnede hun sig ved at give ham 8 stykker mad belagt med økapsler med på arbejde. Da far kom hjem om aftenen sagde han ingenting, men mor kredsede rundt om ham og ventede han skulle sige noget. Tilsidst kunne hun jo ikke nære sig:

– Nå, hvordan smagte din mad i dag?

Far kiggede forbavset på hende:

– Nåh jo, min mad, det ved jeg såmænd ikke, jeg gav den til en arbejdsløs, der kom og besøgte mig.

Mor vrissede arrigt – vi andre grinte.

Edvard var nok den kvikkeste af os, han var rap til alting, var vellidt i sine pladser, i skolen og mellem ungerne hjemme i vores gård.

Læreren sagde at der sad et godt hoved på ham og at han burde læse videre. Blomsterhandleren ville tage ham i lære, det var der også en gartner der ville, men Edvard ville ikke:

– Når jeg bliver konfirmeret vil jeg ud at sejle. Jeg har set hvor svært det er for jer at have de andre i lære, jeg vil have et arbejde, så jeg kan sende penge hjem til jer.

Ligesom vore søskende havde gjort det før os, løb Karlo og jeg med aviser om morgenen inden vi skulle i skole. Mit område var Gormsgade og Thorsgade. Jeg var så bange for rotterne og de mørke trapper i de gamle huse i Gormsgade, at jeg tit puttede Socialen ind i de forkerede brevkasser.

Da det havde stået på et stykke tid, sagde aviskontoret til mor, at de ikke kunne bruge mig. Det var jeg ked af, for mor havde brug for pengene.

Samme år havde jeg fået en ferieplads fra skolen, fordi jeg var så lille og bleg. Jeg skulle til Nakskov, hvad jeg ikke var spor glad for, det var jo så langt hjemmefra.

I Nakskov kom en dame på banegården og tog imod mig. Næste dag skulle jeg med postvognen ud på landet til en bondegård.

På bondegården var der ingen børn, men mange dyr, som jeg var bange for, og en stor hund som hele tiden sprang op ad mig og slikkede mig i ansigtet, så jeg skreg i vilden sky. Jeg forstod ikke ret meget af hvad manden og konen sagde til mig, de talte jo ikke helt det samme sprog som jeg var vant til. Manden gjorde hvad han kunne for at opmuntre mig, han viste mig nogle små nyfødte grise og prøvede at få mig til at holde en af dem, men det turde jeg ikke, jeg har nok været en rigtig pivskid.

Da det blev aften og jeg havde gået og småsnøftet hele dagen, mente de at jeg var træt, så jeg blev puttet i seng.

Jeg lå alene i en stor stue. Dynen kradsede, den var af groft, stribet olmerdug uden betræk, så fjerene stak igennem.

Da de troede jeg sov, kom de listende, lukkede min lille håndkuffert op og rodede rundt i mit tøj, og konen sagde:

– Herregud, sikke nogle fattige klude hun har med.

Jeg græd hele natten for jeg vidste at mor havde gjort sig stor umage for at give mig noget pænt med.

Jeg tudede hele næste dag og den næste med.

Så sagde de:

– Ja, så er der jo ikke andet at gøre end at sende dig hjem igen, men så får du heller ikke den høne med hjem som du ellers skulle have haft.

Så brølede jeg endnu mere, for jeg vidste at det havde andre børn fået i deres feriepladser, og mor trængte jo godt nok til en høne.

Næste år blev jeg ikke indstillet af skolen til ferieplads og glad var jeg.

I en periode kom far tit hjem i dårligt humør, han gik og snerrede ad os, det var når noget ikke var lykkedes.

Men så sagde mor:

– Gå hen og få det sure ud, der hvor du har fået det ind.

Hvis det ikke hjalp, så sagde hun:

– Jeg bestiller ikke andet end at stå på pinde for jer allesammen, for at gøre det så godt som muligt, og børnene tør dårligt røre sig for ikke at forstyrre dig, de lister og hvisker når du er hjemme, og det er jo ellers ikke for meget vi kræver af dig.

Det hjalp, og så fortalte han som regel hvad det var der var gået ham imod.

En af tingene var Frihavnsstrejken, der begyndte lige før jul i 1913, og resulterede i et nederlag som sent blev glemt.

Frihavsarbejderne, der arbejdede efter gamle overenskomster, havde forhandlet med Frihavsselskabet og var blevet enige. Men pludselig trak selskabet aftalen tilbage, så arbejderne igen skulle arbejde på de gamle vilkår, hvad der selvfølgelig udløste strejke.

Frihavsselskabet averterede over hele landet efter ledige arbejdere og sendte hververe ud i landet og lokkede med fast arbejde og garanteret årsløn.

Det lykkedes selskabet at få en enorm tilgang af skruebrækere, ialt 2300 mand. Mange var ubrugelige og blev straks sorteret fra, men der var også mange, der rejste hjem, da de blev klar over at de skulle bruges som strejkebrydere. Men 500 blev hængende og gik i arbejde.

Først i juli 1914 måtte frihavsarbejderne bide i det sure æble. Strejken havde løbet i seks måneder og måtte nu opgives. Arbejderne måtte endda gå ind på en lavere løn end den oprindeligt aftalte og de måtte finde sig i at komme til at arbejde sammen med skruebrækkerne, hvis antal dog blev reduceret, som det altid sker, når der kommer organiserede arbejdere til.

Som så ofte før, når far fortalte om sit arbejde, kom mor med sine kommentarer. Hun syntes selvfølgelig at det var bittert, at

de skulle arbejde sammen med de uorganiserede som havde faldet dem i ryggen, hun kaldte dem snyltere: – Den løn de får, får de jo kun fordi organisationerne har kæmpet for dem.

Da far fortalte, at nu ville de have dem ind i arbejdsmandsforbundet som medlemmer og på den måde gøre dem til »ærlige arbejdere«, men at havnearbejderne ikke ville have dem i deres fagforening, så forstod hun godt havnearbejderne: – Sådan nogle skruebrækkere, fnyste hun.

Men far forklarede hende, at det var bedre at få dem organiserede, så arbejdsgiverne ikke kunne bruge dem som løntrykkere mere, og at man havde fået Lager- og Pakhusarbejderne til at optage dem i deres afdeling, men han indrømmede, at det havde været svært at få medlemmerne til at godtage legaliseringen af de skruebrækkere, som de så ofte havde sloges med.

18

Mor var bekymret for Axel. Hun kunne ikke få ham op om morgenen fordi han kom sent hjem, han spillede billard i Good Templarlogen, der lå lige overfor hvor vi boede.

En dag sagde hun til far, at hun syntes det var på tide, at han deltog lidt i børnenes opdragelse:

– Du må tale med Axel, han kommer så sent hjem, at han ikke kan passe sit arbejde ordentligt.

Det gjorde far så på en måde, så det blev første og sidste gang han fik overdraget dette hverv. Han løsnede sin bukserem, men længere kom han heller ikke, så stod mor som en ildsprudende drage imellem dem og sagde forarget:

– Er det den eneste måde du kender? Så skal jeg nok selv klare det, det kunne jeg forresten også inden jeg bad dig om det, men jeg mente at du burde tage noget af ansvaret, det er jo også dine børn.

En anden gang talte hun om hvad de skulle stille op med Edvard, der nu skulle ud af skolen, og ville ud at sejle.

Hun snakkede med far om at de måtte se at få disse griller ud af hovedet på ham, han var alt for spinkel til det hårde liv på søen, og så var han jo kun 14 år:

– Du kender jo så mange arbejdsgivere, kan du ikke spørge en af dem om han kan bruge Edvard?

Men der sagde far bestemt nej:

– Jeg kan ikke bede en arbejdsgiver gøre mig en tjeneste, for så venter han at jeg gør ham en gentjeneste næste gang han har en konflikt. Han vil finde det rimeligt, at jeg firer på de krav der er stillet, og den går ikke.

Til gengæld mente han godt at Edvard kunne tage hyre, der var jo den fremtid i det, at han senere kunne læse til styrmand eller maskinist.

Mor var nok lidt pylret omkring sine børn, men hårdfør når det gjaldt hende selv. Hun var således da hun havde fået en stor knude oven i hovedet. Lægen sagde, at den kunne han godt skære, han mente det var en fedtknude. Det var det vist ikke, for den hang fast i nogle nervetråde. Da han begyndte at skære og opdagede det, fik han travlt med at køre hende på hospitalet. Far var meget bekymret, men mor, der aldrig klagede over egne skavanker, sagde bare at det var ikke så slemt.

Da jeg lang tid havde gået og snøvlet, sagde lægen:

– Hun har polypper, dem må vi hellere få fjernet.

Det blev far der måtte gå med mig, og det blev en dejlig dag, hvor jeg måtte bestemme alting.

Vi var i Skoubogade og spise lagkage og i en stor legetøjsforretning, hvor jeg fik en stor glaskugle, der viste forskellige billeder når jeg rystede den. Så spadserede vi til Købmagergade og gik op i Rundetårn. Der viste far mig hele byen, han kendte alle tårnene og vidste hvad de hed, vi kunne se helt ud til tårnet i Zoologisk Have, og han lovede at jeg skulle komme derud en anden dag.

Vi spadserede over Dronning Louises bro og far fortalte om en blodtud han havde fået på et møde med syndikalisterne. Det havde blødt meget, men det gjorde ikke ondt, sagde han.

Så var vi der, jeg havde helt glemt at jeg skulle til lægen, men far skulle ikke mærke at jeg var bange.

Da jeg kom ud igen sagde han:

– Nej, ved du nu hvad, du bløder jo lige så meget som min blodtud.

Så fik jeg iskager, lige så mange jeg ville have, det skulle få blodet standset.

Da min storebror Axel havde været i lære et par år, sagde han at han ville ud og tjene penge. Mor måtte tage en alvorlig snak med ham om nødvendigheden af at han fik sit svendebrev og fik ham overtalt til at fortsætte i lærepladsen.

En dag forsvandt noget blå maling, der var tilovers, efter at hun havde malet køkkenet. Hun havde ikke tænkt nærmere over, at Axel i den sidste tid havde opholdt sig meget oppe på vores loft, men nu begyndte hun at ane en forbindelse mellem de to ting. Hun gik op på loftet, og ganske rigtig, der stod vores lille barneseng og havde skiftet farve. Nu var den fin køkkenblå og stod sammen med en gammel stol han havde repareret.

Nu var det ikke svært at regne ud hvorfor han ville tjene mere end sin lærlingeløn.

Det varede ikke længe før den unge pige kom hjem og hilste på os, allerede godt med mave på. Da hun var gået, sagde mor:

– Herregud, så unge de er, og nu skal de til at begynde lige så fattige som vi, han mangler endnu to år af sin læretid og så skal han ind som soldat.

Inden barnet blev født havde de giftet sig og havde fået en af de små billige lejligheder i Gormsgade. Det var en meget fattig start.

19

Mor må jo have sovet en gang imellem, men mig forekom det, at hun aldrig gjorde det. Om aftenen var hun altid oppe til både vi børn og far var kommet i hus, og hun var oppe igen før no-

gen af os var vågne. Hun stod op klokken fire og startede med at smøre 80 stykker mad til alle vore madpakker.

Vi skulle afsted til vore job og i skole på forskellige tidspunkter, men i mellemtiden sad hun og hæklede mellemværk til gardiner. Hun kunne lige nå at hækle en rose hver morgen, garnet hun brugte havde hun hvævlet op af de sengetæpper hun havde købt hos marskandiseren.

Vi skulle også være flittige, vi kunne lige så godt bestille noget med hænderne som at sidde med dem i skødet, sagde hun.

Hun rev lange strimler af gamle lagner, de skulle bruges til bukse- og chemiseblonder, men først skulle Harald tegne mønstret, tunger og runde huller efter en femøre, og så skulle jeg brodere dem. Jeg havde lært at brodere i søndagsskolen. Mor havde været med mig derhenne den første gang og havde sagt til lærerinden, at jeg skulle begynde med at lære at sy hedeboosting, for når jeg begyndte med det sværeste, så kom det nemmere jo af sig selv.

Om sommeren var søndagene de dejligste, så var vi allesammen hjemme og lavede skæg og ballade fra morgenstunden. En blev sendt hen til bager Jensen på hjørnet af Frederikssundsvej og Alexandravej, hvor vi kunne købe gammelt brød fra dagen før. Det var billigt, for en 5 øre kunne vi købe kagekrummer, det skete også at vi fik flødeskumskager, flødeskummet var tørret godt ind, men det smagte alligevel dejligt. Så vidt muligt var det altid Edvard, der blev sendt afsted, for bagerpigen kunne så godt lide ham, så han fik altid mere end vi andre.

Det hændte, at vi midt under vores morgente hørte trommer og hornmusik, så styrtede vi ned på gaden. Det var DUI'erne, de skulle til Slangerupbanen og med toget til Hareskoven.

Engang da vi stod og kiggede sagde far:

– De er noget fattige i klunset – de skal ikke stå tilbage for FDF'erne. De skal have blå bluser og røde tørklæder.

Det lykkedes ham sandelig at få Jord- og Betonarbejdernes Fagforening til at bevilge et beløb til det og få oprettet DUIs beklædningsfond.

Længe før det blev egentlig forår blev mor utålmodig, hun kunne ikke komme tidligt nok ud og opleve naturen. De af os

der var hjemme skulle med, så plukkede vi anemoner og tog grene med hjem som kunne stå i en vase og springe ud.

Da vi havde fået cykler kunne vi komme længere omkring, så havde mor varm te med i en flaske, som hun havde stukket ned i et par af fars sokker så den holdt sig varm.

Når vi kom til store udgravninger, broer, viadukter eller vej-arbejde, hoppede hun af cyklen og fortalte os hvor dygtige arbejdsmændene var. Hun fortalte med stolthed hvad far havde været med til at bygge og lave, og at Bedstefar, kun med Bedstemor som håndlanger, selv havde bygget det hus, de boede i da hun var barn.

Edvard var tit sur når vi allesammen var med mor på tur, han ville allerhelst med mor alene. Det var også ham der altid kaprede fars seng når han var ude at rejse, så lå han og fortalte mor en masse om hvad han havde oplevet den dag, og så læste han i fars bøger, som altid så skrupkedelige ud, med mange tabeller, mens de andre, til stor forargelse for mor, læste de billige seriehæfter, Nat Pinkeřton og Nick Carter, den halve nat og frådsede med lyset.

Julen var en dejlig oplevelse. Vi var med far i skoven for at hente juletræet, der var altid ballade med at få det sat på fod. Den skulle far lave, men det blev altid i sidste øjeblik, så vi var sikre på, at træet ikke blev klar til juleaften, men det blev det alligevel.

Mor farvede uldgarn rødt og lavede en masse nisser. De hang alle vegne, i gardinerne, vinduerne, lysekronen, på urets visere og i lange snore i stue og køkken. Harald lavede de flotteste hjerter og kræmmerhuse til pebernødderne, der blev spist længe før vi havde fået lov, og vi små lavede roser af silkepapir med ståltråd om.

Julemiddagen var altid flæskesteg som bageren stegte fordi vi ingen ovn havde. Vi var hvert år overbeviste om, at bageren enten havde hugget af stegen eller også havde forbyttet den, for den var altid blevet meget mindre når vi hentede den. Men det var et lyspunkt, at vi fik lov til at spise alle sværene. Mor sagde at det kunne vi lige så godt gøre med det samme, som vi kunne stå op om natten og hugge dem.

Når vi havde spist og danset omkring juletræet og sunget alle julesalmerne til sidste vers, var det eneste der interesserede os selvfølgelig at få gaver, men mor skulle altid lige have »Dejlig er den himmel blå« en gang til, for den kunne hun så godt lide. Den aften kunne hun være mere barnlig end nogen af os unger, hun kunne aldrig få nok af at gå rundt om træet og synge med os.

Når vi langt om længe kom til gaveuddelingen, blev det store bord skubbet hen foran døråbningen og så var det fars opgave at stå for uddelingen.

Gaverne til ham – det var som regel skjorter, sokker eller undertøj – tog han på med det samme. Det var fordi mor et år havde gemt hans julegaver og givet ham dem igen næste år.

20

Når det blev 1. maj, cyklede mine brødre og de andre drenge fra gården til skoven og hentede bøgegrene. De kom kørende hjem i en lang række med grenene strittende ud til alle sider, mens de sang og skrælede i vilden sky.

Mor havde travlt med at få os gjort fine i tøjet og få madkurven fyldt.

Vi gik med i demonstration med de grønne grene i hænderne og sang arbejdersange. Vi var stolte af de røde faner og de mange transparente med paroler som »Frihed, Lighed, Broderskab«, »Vi kræver Frihed til Arbejde« og »Vi kræver 8 Timers Arbejdsdag«.

I spidsen kom de forskellige faggrupper med deres røde fagforeningsfaner. Mange var i arbejdstøj, det så festligt ud med skorstensfejere, murere, postbude, bagere og havnearbejdere med deres røde klud om halsen. Vi var stolte over så mange der var med.

Da 1. verdenskrig udbrød var far til møde i Frederiksværk. Han kom hjem i en fart, for han skulle møde i sikringsstyrken, men blev heldigvis hjemsendt med det samme.

Ved krigens begyndelse var der opsagt mange overenskomster og fremsat mange lønkrav, men krigen virkede lammende på forhandlingerne, så både arbejdsgivere og arbejdere blev enige om at stille kravene i bero.

Ingen kunne dengang forestille sig, at en krig af det format, med så mange kostbare og effektive våben, kunne blive af lang varighed. Men krigen varede i fire år, og dyrtiden indtraf hurtigt herhjemme.

For fagbevægelsen blev det et kolossalt slid at få gennemført forbedringer, men man fik dog vedtaget dyrtidstillæg i en del tilfælde, og man fik en 2-årig overenskomstperiode i stedet for den hidtidige 5-årige. Men selv i denne 2-årige periode kunne de fastlagte lønninger ikke holde trit med den hastigt voksende dyrtid. Arbejdsgiverne var ikke til at forhandle med, og det på trods af at de tjente store penge på krigen.

Visse danske fødevarerfabrikanter erhvervede sig i denne periode øgenavnet »Gullaschbaron« ved at sælge fordærvede levnedsmidler til Tyskland til tårnhøje priser.

Det var ikke alene faglig politik, der i disse år optog sindene, det var også udformningen af Socialdemokratiets program på kongressen i 1913.

Far deltog ivrigt i disse diskussioner og kom hjem og fortalte mor om det program man havde fremlagt for kongressen. Hun blev meget begejstret, det var en politik efter hendes hoved, og sagde at det var noget arbejderne ville kunne forstå.

I programmet fastslog man, at arbejdet var kilden til al værdi og at udbyttet burde tilfalde arbejderne. I det nuværende samfund var den private ejendomsret til produktionsmidlerne midlet hvormed kapitalistklassen tilvendte sig udbyttet af menneskenes arbejde, det gav politisk ufrihed, social ulighed, splid mellem nationerne og elendighed for de produktive medlemmer af samfundet.

Programmet fastslog at voksende mængder af befolkningen blev til besiddelsesløse lønarbejdere. De tekniske hjælpemidler burde komme alle til gode, men det var kapitalen der havde magten og tog udbyttet:

Denne samfundstilstand, kapitalismen, umuliggør en retfær-

dig fordeling af samfundsarbejdets udbytte, fremkalder planløs produktion, så uhyre værdier går til grunde. Der bliver krise og arbejdsløshed, samfundet bliver splittet i to lejre i større og større klassekamp.

Socialdemokratiet kræver derfor produktionsmidlernes overgang til samfundets ejendom, socialisme.

Ud fra denne opfattelse er det Socialdemokratiets mål, at samle hele arbejderklassen i et klassebevidst socialistisk arbejderparti og erobre magten i samfundet, at afskaffe det kapitalistiske privateje til produktionsmidlerne, at omdanne det til socialistisk fælleseje, og organisere det arbejdende folk til at overtage og drive produktionen i det socialistiske samfund.

Endvidere at arbejdernes frigørelse må være arbejderklassens eget værk og at man måtte være solidarisk med den internationale arbejderbevægelse.

Den internationale arbejderbevægelse havde været enig om at krigen skulle modarbejdes og forhindres. Det magtede man ikke, og da krigen kom, brød enigheden sammen.

Den internationale arbejderbevægelse blev splittet, men også på hjemmefronten var der store uoverensstemmelser. Især var de unge socialdemokrater uenige i den politik der blev ført, efter at Stauning var blevet kontrolminister i den borgerlige regering. Men mange arbejdere syntes dog, at det var et tegn på fremgang, at have en socialdemokrat som medlem af regeringen for derved at have lidt indflydelse på den, men de overså, at man derved var med til at opretholde det kapitalistiske system, som man ellers havde hævdet at ville modarbejde. Gamle socialdemokrater, der kunne se dette, meldte sig ud af partiet, blandt andre medforfatteren af det socialdemokratiske 1913-program Gerson Trier.

Krigsårene var urolige med talrige strejker og demonstrationer og også de mange indkaldte til sikringsstyrken var meget utilfredse.

Forsyningssituationen var spændt, og de fleste dagligvarer var rationeret.

Engang havde far og nogle arbejdskammerater slået sig sammen om at købe en gris, og jeg havde fået lov til at komme med når den skulle slagtes i et lille slagteri på Frederikssundsvej.

De kom med grisen på en hestevogn. Far og jeg stod i gården og ventede, jeg med en spand til blodet som mor skulle lave blodpølse af.

Det blev en skrækkelig oplevelse. Grisen ville ikke ned af vognen, den skreg og gryntede, mens tre mand hev og sled i den. Da den endelig kom ned i gården skulle den op ad en gangbro men det ville den heller ikke. Den har nok haft en lumsk anelse om hvad der ventede den. En mand hev den i ørerne og to andre skubbede bagpå, men pludselig tog fanden ved den, den sprang frem så manden foran røg over ende og bandede og svor mens grisen skreg hysterisk.

Jeg tudede og bad så mindelig for grisens liv, men far sagde bare:

– Vrøvl, tøs, hvad tror du mor vil sige hvis vi ikke har grisen med hjem til Edwards konfirmation.

Han forstod ikke det halve af hvad jeg stammede frem mellem gråd og tænders gnidelse, om at dengang jeg var på ferie i Nakskov havde jeg tudet lige så meget som grisen her. Han sagde bare:

– Vrøvl, den er ikke fra Nakskov, den er fra Køge.

Da Edvard blev konfirmeret kom Bedste og alle mors brødre med deres koner. De kom altid til vores fester, vi aldrig til deres, for vi var så mange børn, at ingen brød sig om at invitere os.

Mor havde travlt i mange dage. Bordet var dækket med en blå dug som hun selv havde farvet. Det så flot ud med de blå

kongelige porcelænstallerkener, nogle var lidt klinket og skåret, men vi passede på selv at få de værste. De var købt billigt, lidt efter lidt, hos marskandiseren i Prins Jørgensgade.

Til konfirmationsmiddagen fik vi sild som mor havde tillavet på forskellige måder, derefter flæskesteg, som grisen, der havde været så ked af det, havde måttet levere, og til sidst fik vi blodpølse. Jeg rørte ikke noget af det. Far skulle lige til at være morsom og fortælle om mig og grisen, men mor sendte ham et hvast blik og fik ham stoppet.

Efter at vi havde fået kaffe og æblekage, gav vi os til at synge.

Tante Maria og onkel August sang duetter. Det var de samme som vi havde hørt ved utallige andre fester: »To drosler sad på bøgekvist«, »Amalie, Amalie« og »Den hvide måge«. Da de endelig skulle trække vejret lidt, foreslog mor, at vi skulle synge den sang som far havde lavet til Edvard. Vi havde allerede sunget den flere gange ved bordet, men det gjorde ikke noget, for den var både morsom og belærende. Derefter kunne onkel Herman ikke nære sig længere, han sang på svensk med dyb, hæs stemme: »Du dybe skov, du dunkle skov«. Det lød helt uhyggeligt, og jeg kom til at tænke på, at hans kone, tante Cecilia var sprunget ud fra fjerde sal i Nordbanegade og havde slået sig ihjel.

Far spillede på harmonika og der blev danset rundt om bordet så dugen nær var blevet revet af.

Ved bordet havde far holdt en tale for Edvard, om at nu skulle han ud i den store verden, og at han altid havde været en flink dreng, som nok skulle klare sig, han skulle ikke finde sig i uret og altid stå på de svages side.

Så kunne mor ikke tie længere, hun afbrød og sagde:

– Herregud, hvem skal stå på hans side, så lille og ung han er og så det barske liv der er om bord.

Jeg kunne tydeligt se at Edvard sad og krummede tæer, han kunne ikke fordrage at man talte om ham.

Sådan gik vores fester næsten altid, men mor måtte i lang tid før herse med far, for at få ham til at skrive sange og i det hele taget medvirke, han havde jo så lidt tid til det, men mor helmede ikke før hun fik ham i gang.

Sådan var det også til jul. Han havde aldrig selv købt julegaver til os for han sagde, at det havde mor meget bedre forstand på. Men engang gennemtvang hun dog, at han skulle købe dem:

– Du snyder dig selv for så meget, du ved slet ikke hvor dejligt det er at tage sig af børnene, og de vil blive meget gladere når de ved, at det er dig, der selv har købt gaverne.

Han fik ikke fred for hende, hver dag spurgte hun om han havde ordnet det med julegaverne. Det havde han selvfølgelig ikke, men dagen før juleaften så hun på ham med de bestemte og hvasse øjne:

– Du har tid til så meget andet, og det er vel ikke arbejde alt sammen. Skulle du ikke for en gangs skyld have ti minutter til dine børn?

Vi fik julegaverne, men det var tydeligt at far havde været i en rigtig katepine. Den slags havde han ikke for to øre forstand på.

Min søster, der var atten år, fik et ark med 25 små bitte dukker af den slags man kunne købe enkeltvis for en 10 øre. Det samme fik jeg, men jeg var kun ti år, så jeg var lykkelig for dem (det er et kært minde, der nu hænger på mit juletræ hvert år).

Drengene fik bøger som de havde glæde af i mange år efter, mor fik et stort hvidt forklæde med fine blonder foroven og forneden. Desuden havde han købt en masse slik til os.

Far var glad og stolt over, at han selv havde fundet på gaverne, men mor kunne jo ikke dy sig for at løfte sin pædagogiske pegefinger og sige:

– Der kan du selv se hvor dejligt det er, det skulle du gøre lidt oftere.

22

Edvard havde selv skaffet sig hyre som kammerdreng på Ø.K.s motorskib »Siam«. Han var kun 14 år, lille og spinkel, men vældig kvik. Han havde fine anbefalinger fra de pladser han

havde haft. Det var forøvrigt sædvane at pladserne gik i arv til andre af mine brødre. Mor sagde, at når folk var så glade for dem, var det fordi de altid passede deres arbejde og aldrig pjækkede, men hun tilføjede også, at når man var så glade for dem, så kunne man også betale dem bedre.

Mor var ulykkelig over at Edvard skulle ud at sejle og havde lige til det sidste prøvet at få ham fra det.

Der var krig og sejlads var bestemt ikke ufarlig. Han skulle på langfart til Indien, Australien og mange forskellige havne. Rejsen skulle tage et år, men kom til at vare meget længere på grund af krigen.

Hver gang det stormede sagde mor:

– Gud ved hvordan han har det? Eller: – Herregud hvor er det hårdt for det lille pus at være så langt borte.

Hun skrev til ham den 16. juni 1915.

Kæreste Edvard, ja, jeg længes allerede efter dig, at se dig og nusse lidt med dig, du har jo nu været væk i tre uger. Jeg kan ikke få fat på dig, du er så langt væk og har vel set en masse smuk natur, men måske også meget trist og uroligt omkring dig med den krig, der bliver værre og værre. Kunne vi dog bare stoppe den.

Onkel August er indkaldt, det er 16. årgang. Far mener at han nok selv slipper, det er jeg glad for, han har også sprunget soldat længe nok. Jeg længes hver morgen efter Socialen for at se hvor »Siam« nu er, jeg længes meget efter at du skal komme hjem, men det er jo lang tid til at du kommer. Jeg er glad for at jeg var med ombord, så jeg så hvor du skal ligge. Hvordan mon det går med at lappe og vaske dit tøj? Jeg viste dig jo hvordan du skulle gøre, men du sagde bare: – Det kan jeg sagtens, og det tror jeg også at du kan, men jeg vil nu alligevel ønske at jeg kunne hjælpe dig. Karlo er lige begyndt oppe på Rønnebo, han er der fra kl. 6 til 12, han tjente på to dage kun 66 øre, så det kunne jo ikke blive til noget. Karlo og Hedvig er lige kommet hjem fra Zoologisk Have, men de har ikke moret sig, for de måtte ikke se aberne for den frøken der var med, så jeg kan godt forstå at de ikke har moret sig, for aberne er noget af det sjoveste, vi ligner dem jo. Axel arbejder helt ude i Tømmerup

på Amager, så vi skal op klokken 4. Mille er ikke rigtig rask, hun kunne trænge til en sørejse med god mad, men hvordan skulle det gå til?

Far er ikke meget hjemme, næsten kun når han skal sove, der er så mange konflikter, og han ser træt ud. Jeg tænker meget på om du har været syg, og om du kan tåle søen, og om mandskabet stadig er flinke ved dig.

Husk nu, lille Edvard, at være ærlig og tro, det du lover må du holde, du må passe godt på de ting du har med at gøre og har ansvar for, passe på at de ikke bliver borte for dig. Du fryser vel ikke? Jeg synes ikke at du fik et ordentlig udstyr med, men du må købe dig noget tøj når du kommer i havn.

Du skal ikke tænke på at sende penge hjem til os, vi kan godt klare os med det vi har. Ja Edvard, du ved jo godt at jeg ikke var glad for at du skulle sejle, men jeg trøster mig med at du får god og nærende mad. Her skal vi have øllebrød, det var jo ikke din livret. Alting er så dyrt her, det bliver værre og værre for hver dag, men Gullaschbaronerne lever fedt.

Far har spurgt på Ø.K. om vi kan sende dig en pakke med lidt godt i, men det må vi ikke. Fandt du chokoladen i bunden af din kiste? Her har været en stor brand i Grib skov og Nøddebo Kro er brændt.

Min egen lille dreng, de kærligste hilsener fra far, rollingerne og din hengivne mor.

Vi fik mange breve fra Edvard, fulde af de indtryk og oplevelser han sugede til sig og malende beskrev, men også breve, der fortalte hvor knyttet han var til mor og os alle. Brevene til far var af en anden art, de var spørgende og søgende. I alle de år han sejlede var der en livlig, nærmest politisk, brevveksling i gang mellem dem.

Vi var fra helt små opdraget til at skrive fødselsdagsbreve og til at give gaver til hinanden og til kammerater.

Nu satte mor os alle i gang med at skrive til Edvard. Hun helmede ikke før vi sad med papir og pen foran os og fik skrevet et ordentlig langt brev, der fortalte løst og fast om vores daglige liv og oplevelser.

Edvard kunne ikke få breve nok fra os. Hvert eneste brev han skrev hjem endte med: Skriv snart mange og lange breve til mig.

Mor gemte alle brevene fra ham som hun gemte brevene fra far og os andre, og i alle de år hun levede blev de taget frem og læst igen og igen.

23

Nu skete der en katastrofe hjemme. Min søster blev gravid, hun var kun 18 år og endnu ikke udlært.

Til trods for at hun efter den tids mønster var det man kaldte en pæn pige, havde en bagersvend dog formået at gøre hende gravid.

Hun skjulte det så længe hun kunne, selv om hun godt vidste at mor ville være forstående. Hun havde jo selv fået to børn og var på vej med det tredje før hun blev gift. Men Mille var ulykkelig af samme grund som vores mor havde været det, da hun skulle have det første barn. Fordi hun vidste, at byrden med at passe den lille ville komme til at hvile på Bedste. Nu ville det blive mor der kom til at tage sig af barnet, for bagersvenden var som forsvundet fra jordens overflade.

Hun fødte barnet, en pige, på hospitalet, hvor hun lå på en mangesengs stue. Hun så de andre mødre få besøg af barnefæderne, hun var den eneste der ikke fik besøg af sit barns far, og hun var ked af det, en blanding af sorg og skamfølelse.

Hun så mange blive udskrevet, kun ikke hende, for hun havde stadig feber.

Mor fik barnet hjem, og i hele det år min søster lå på hospitalet, besøgte mor hende hver eneste dag. Hun havde barnet med i håb om, at Mille skulle få kræfter og vilje til at blive rask. Men hun blev mere og mere syg og ked af det. Når lægerne snakkede med mor sagde de bare opgivende:

– Hun vil jo ikke leve.

For de små penge vi tjente ved at pakke margarinekapsler og

Maggiterninger, købte mor blomster og lidt lækkerier til hende, men hun ville eller kunne ikke spise noget.

En dag sagde lægerne til mor:

– De må godt få hende hjem nu, vi kan ikke gøre mere for hende – hun kan lige så godt dø hjemme, det er jo det hun vil.

– Hvad skal jeg give hende at spise? spurgte mor, og hun fik kun det svar, at det var helt ligegyldigt, hun kunne bare give Mille hvad hun selv syntes, for hun ville jo alligevel ikke spise.

Selvfølgelig startede mor med Milles livret, grønkål. Hun spiste kun nogle få skefulde, men nok til at mor blev glad. Hun pyntede den lille pige og lagde barnet ved siden af Mille i sengen. Eller mor tog den lille pige op på armen og dansede rundt med hende, mens hun sang en vrøvlevise. Det havde hun gjort med os alle da vi var små og det havde altid moret Mille meget.

På alle måder prøvede mor at få hende til at forstå, at livet endnu kunne blive godt for hende og at hun måtte blive rask, barnet skulle jo have en mor. De første måneder gik det ikke fremad, men hun var da ikke død som lægerne havde spået.

Vi fik besøg af præsten, som havde hørt at min søster var syg og lå for døden. Mor havde ikke sendt bud efter ham, men havde heller intet imod at han kom. Det kunne jo være, at han kunne give Mille nogle trøstende ord. Men så snart han var kommet inden for døren, begyndte han at tale om synd og hor, om død, himmel og helvede. Så havde mor fået nok. Hun fortalte den tåbelige præst, at hun ikke troede på andet helvede end det der var på jorden og som menneskene selv skabte, og hun sagde meget mere med store bogstaver og sluttede med:

– Hvis De ikke kan trøste den arme pige med andet end himmel, helvede og straf, så har vi ikke brug for Dem. Og så gik han.

Hvis min søster var ked af det, så var jeg til gengæld himmelhenrykt for at få en lillesøster. Jeg slæbte afsted med hende så tit jeg kunne få lov. Jeg havde en lille dukkevogn, den blev hun puttet ned i og så promenerede jeg med hende nede i gården.

Også far besøgte hende på hospitalet så tit han kunne få tid. Han fortalte hende hvor meget mor trængte til hende, han stimulerede hende og prøvede ligesom mor at tage skyldfølelsen fra hende.

Ved den kærlige og omhyggelige pleje hjemme blev Mille efterhånden nogenlunde rask, men hun blev aldrig rigtig stærk og måtte flere gange på Boserup Sanatorium.

Allerede som barn havde jeg hørt og set så megen sorg over ulykkelige barnefødsler. Jeg havde hørt om min bedstemor, der fik 9 børn, som hun under elendige forhold måtte klare alene, derefter min mor der fik 6 børn, også under meget fattige forhold, og nu min ulykkelige søster med et barn hun ingen far havde til.

Det var børn, der ikke var ønskede, men ingen af forældrene vidste hvordan de skulle undgå at få dem.

Mine forældre var meget blufærdige, og hvordan man undgik at få børn var et tabuemne dengang. Det var ikke almindeligt at de unge fik nogen vejledning hjemmefra. Forældrene var jo i de fleste tilfælde lige så uvidende. De eneste advarsler vi fik, gik altid ud på, at vi ikke måtte stå med drengene i porte og opgange, og at vi ikke måtte lade dem spendere noget på os, for så ville de bare »have noget igen«. Så måtte vi selv spekulere på, hvad det dog kunne være.

Da jeg som 18-årig mødte den mand jeg blev gift med, vidste jeg heller ikke, hvordan man undgik at få børn. Efter at vi havde kendt hinanden et stykke tid, fik han mig en dag med op på sit værelse. Da han begyndte at hive i mine buksebåndler, vandrede jeg smækfornærmet ud af værelset, så genert at jeg ikke engang kunne binde buksebåndet mens han så på det.

Han fulgte mig hjem, men undervejs begyndte bukserne at dale ned om benene på mig. Da de tilsidst lå om mine fødder, ville jeg ikke vedkende mig dem, men trådte ud af dem og gik videre med ham ved siden af mig.

Da jeg senere i livet virkede i socialt arbejde med børn, unge og forældre, gjorde jeg det til en af mine vigtige opgaver, at oplyse de unge om hvordan man undgik at få børn, før man selv ville. Det kostede mig tilnavnet »Pessar Hedvig«. Iøvrigt syntes man ikke på min arbejdsplads, at det var min opgave, ja, der var endda dem der mente, at jeg opfordrede de unge piger til utugt ved at skaffe dem sikkerhed, men jeg fortsatte nu alligevel fortrøstningsfuld, og fik iøvrigt stor støtte fra Mødrehjælpens side.

Da min mor engang overværede, at jeg talte med en af de unge om hvordan hun skulle undgå uønsket svangerskab, sagde hun:

– Ja, ja, det var der ingen, der fortalte mig noget om, og heller ikke min mor vidste noget. Hvor er det godt, at man nu kan hjælpe, så en kvinde ikke behøver at finde sig i, at en fuld mand kommer hjem og vælter hende over ende og gør hende gravid.

24

Vi fik stadig mange breve fra Edvard, der nu havde været ude at sejle i over et år. Mor talte tit om ham, hun var urolig for hvad der kunne ske ham. Især var hun bange, når vi fik breve hvor censuren havde streget en del ud.

M/S Siam d. 28.2.1916

Til mine kære forældre.

Jeg har godt nyt, jeg kan styre, ja, rigtig styre. Jeg har daglig 4 timers rorstørn. Der gik 4 glas, nu skal jeg efter kaffe. Vi har lige set... den så stoltere ud end Siam, da den gled for fulde sejl... den stævner nok til... Vi har haft dårligt vejr i Nordatlanten, men godt i Middelhavet. I Gibraltar blev vi bragt til undersøgelse, men fik lov til at sejle, efter mange timers forløb.

Matroserne er alle flinke, især Lüttichau. Vi skal til Singapo- re, Hongkong, Kobe og mange andre havne, måske også til Wladivostock, en lille 4 måneders tur, helst skulle jeg være hjemme til sommer. Nogle gange kan jeg sidde med hænderne i skødet og lukke øjnene, så kan jeg føle mig i Geel skov, der ved 2 milepælen i det høje bøgetræ, hvor jeg tit plukkede bøgegrene til mor 1. maj. De ture jeg har gået med mor, glemmer jeg aldrig. Husker mor turen til Geel skov og Holte, og alle de steder vi var. Den tur, jeg tænker på, kostede kun 33 øre, det var en dejlig tur. Hvor ville jeg ønske, at jeg kunne gå i skoven med min egen mor. Hvad er tropernes palmer og skidt og møg mod

den danske sommer, med bøgeskoven, med den friske skovbund med anemoner, skovmærker og violer.

Tænk, hvis jeg kan gå der til pinse, men det varer vist længe før jeg igen kan opleve pinsen hjemme.

Når jeg sådan sidder med lukkede øjne og tænker på Geel skov og turene vi har gået, kan jeg blive helt uhyggelig til mode når jeg slår øjnene op, og ikke ser andet end tovværk, trosser og det uendelige hav, uha, uha, oh skræk. Husker mor dengang vi spadserede gennem Geel skov, graner mørke og dystre, og så de lyse fine bøge imellem, det kalder jeg dejligt, og når vi selv lavede kaffe på spritapparatet. Hvad, sikken en appetit.

Mor må love mig, at sådan en tur med mig skal vi have lige så snart jeg kommer hjem. Jeg ved ikke noget bedre end naturen, jeg kan slet ikke lide storbyer, teatre eller værtshuse.

I mine kære forældre, skal have mine allerkærligste hilsener. Eders søn Edvard.

Mor var ikke stiv i geografi, så når far kom hjem, skulle hun have at vide hvor den havn lå, som Edvard nu var i og om krigen rasede der.

Far prøvede at berolige hende ved at fortælle, at han var langt væk fra krigen. Men mor var ikke så tosset at tro på den, for Edvard havde jo allerede været hele jorden rundt, så et eller andet sted måtte han da være midt i krigen, og hun havde da også læst om alle de skibe, der blev skudt i sænk og at sømændene lå og druknede.

25

Selv om vi nu var to mindre hjemme, Axel og Edvard, så var økonomien stadig sløj. Mille og Harald var i lære og tjente ikke noget. Mor stoppede, lappede og syede om, så længe der var en trævl tilbage. Vi købte stadig hos marskandiseren, men nu gik vi også i antikvitetsforretningen i Prins Jørgens gade. Den blev

mors hofleverandør lige til hun døde. Hun elskede at komme i denne forretning, der havde så mange kønne, gamle ting. Der købte hun de første smukke ting til at pynte op i vores fattige hjem.

Hun købte urtepotteskjulere, vaser, tallerkner eller et kønt gammelt Hedebroderi, nogle Tønderkniplinger eller korsstingsbroderi, lidt defekt var det, men det var gammelt og kønt. Havde hun ikke penge nok, betalte hun lidt på hånden, ligesom hun havde gjort det hos jernhandleren, og hentede det hjem når hun havde sparet restsummen sammen. For hende betød pengeværdien af de ting hun købte intet blot det var en køn ting og ikke en »billig« isenkramvare, om det var klinket eller skåret betød ikke noget.

Ligesom hun beundrede hvad en arbejdsmand kunne udrette med sine hænder, beundrede hun de fine ting som man havde malet, broderet, udskåret og forarbejdet. Hun havde ofte, når vi havde været på museum med hende, forklaret os, at man med primitive redskaber og tranlamper i gamle dage havde lavet de smukkeste ting. Hun havde en vældig respekt for håndens arbejde.

Krigens dønninger ramte arbejderne hårdt. Den store hamstring satte ind, men det var ikke arbejderne der hamstrede, det var der ikke penge til. Dyrtiden var enormt belastende for arbejderhjemmene. Det var den også hos os, hvor der var mange munde at mætte, men også her kom mors opfindsomhed os til gode. Aldrig er vi gået sultne i seng, og aldrig har vi hørt vore forældre skændes om penge.

Far sagde ofte:

– I skal tage ved lære af jeres mor, men der er nok ingen af jer, der vil komme til at gøre hende det kunststykke efter. Han beundrede hende meget, og med rette.

Edvard skrev fra Det japanske Hav d. 8.4.1916

Allerkæreste forældre og søskende.

I morgen er det jo mors fødselsdag, da skal jeg rigtig tænke mig hjem til chokolade og æbleskiver, åh, hvor det smager. Nu

skal I vel snart gå i skoven, pinsen falder jo sent i år, for I skal vel i skoven, ikke?

I dag er det lørdag, så har mor allerede brugt ugepengene, de 25 kroner hun får i husholdningspenge rækker jo ikke langt, så er der ikke andet at gøre end at slå far for 2 kroner. Karlo bliver sendt afsted efter for 25 øre »gode ben« hos Niels Mangepenge, det kan han ikke få på grund af de høje kødpriser, vi prøver om der er nogle flæskerester, det går, hu, hej, så må vi prøve om der er nogle billige sild og så for 5 øre fløde med meget skind og så kan der ovenikøbet blive lidt til gassen. Jo, jeg ved nok hvordan rumlen går, ikke sandt, mor?

Visdom er magt. I ved ikke, at jeg er ansat som »skriverdreng«. Vi har en matros ved navn Mattson, han skriver meget dårligt, så i dag bad han mig skrive for sig, det gjorde jeg selvfølgelig. Nu kommer de andre matroser og beder mig skrive, det kan de ikke selv, de har boet på landet og har ikke gået ret meget i skole.

Nu skal I høre hvordan dagen går for mig. Kl. 5 tørner jeg ud, så gør jeg klar til kaffe, derefter begynder jeg min egentlige bakstørn med at pudse knive, vaske madskabe, skure bænke, osv. osv.

I morgen formiddag, altså på mors fødselsdag, skal man spille sin fritid på at hale wirer og trosser, men det er værre at suppe olie og hive kul, men det er jo også bare søndag, ikke?

Hip, hip, hurra, så er vi i Japan, den er fin.

Tusinde kærlige hilsener til jer alle, eders velbårne søn og bror.

Dette skal ingen anden end mor se, 1000.000 kys til mor på fødselsdagen fra Edvard.

26

Vi var flyttet fra den kolde, mørke stuelejlighed til en lysere på 2. sal. Den stue vi kaldte hjørnestuen, havde vinduer både til passagen og til Nordre Fasanvej.

Karlo var blevet konfirmeret og arbejdede nu i Rønnebergs gartneri i Vangede. Han skulle i lære ligesom de andre, men det var svært at få en læreplads. Han vidste heller ikke rigtig hvad han ville være, det havde de andre nu heller ikke vidst, så de havde fået de lærepladser, der var at få. Da der ikke var mere arbejde på gartneriet blev Karlo mælkedreng på »Enigheden«.

Det mente mine forældre ikke der var nogen fremtid i, selv om Karlo sagde, at han måske engang kunne få sin egen hestevogn og kundekreds.

Da der blev en læreplads ledig som murer, fik han den og stod også sin læretid ud, men han blev aldrig glad for det fag.

Nu kom Edvard hjem, sprængfyldt med fortællinger om alt det fremmede han havde set.

Allerede dagen efter at han var kommet hjem, tog han og mor i Geel skov, vi andre plagede naturligvis for at komme med, men det måtte vi ikke, det skulle være Edwards tur alene. De havde været alle de kendte steder, han var lidt skuffet over at bøgen ikke var sprunget ud, men glædede sig til gengæld over, at der havde været et hav af skovmærker, det havde været en dejlig udflugt.

Han havde gaver med til os alle. Bedste fik en stor dåse kinesisk te i en fin æske, vi andre fik Buddhafigurer, sorte ibenholt- elefanter i forskellige størrelser. Mille fik et udsåret smykke- skrin, til mig var der en japansk dukke og til Karlo en sabel, der var lavet meget kunstfærdigt af kinesiske mønter med firkantede huller i. Mor fik en stor bøtte blå maling han havde skrevet om, og far fik en flaske Cuba rom.

I den korte tid han var hjemme, fik han det lille værelse for sig selv, men han havde næsten ikke tid til at være der, der var så meget der skulle nås.

Han besøgte Bedste flere gange og der blev da også tid til endnu en skovtur med mor. Men de otte dage gik alt for hurtigt, pludselig skulle han afsted igen. Han var lidt ked af det, selv om han skulle ud med et nyt skib, en skonnert, hvor han kunne lære en masse nyt.

Også mor var ked af at Edvard skulle rejse igen. Hun spurgte

igen far, om han ikke kunne finde et job til ham, han kendte jo så mange. Når hun kom med den slags, blev han kort for hovedet og svarede:

– Det har vi jo talt om før, for øvrigt kommer han jo også hjem og skal læse om nogle år.

Mor var meget bitter:

– Det er bare fordi du skal gå og blære dig af at have en søn, der skal være kaptajn, at du ikke vil gøre noget for ham. Jeg vil hellere have, at han får et rart liv i land og får kone, børn og hjem.

Der kom brev fra Edvard fra San Francisco hvor han skrev:

Kære far og mor, hermed følger en trækseddel, hvorpå I kan trække 75 kroner hver måned, det er mit bestemte ønske, at de skal bruges på følgende måde. Bedstemor skal have 25 kroner, mor 35 og far 15 kroner til tøj til Hedvig samt til betaling af min fagforeningsbog. Mors penge er gammel gæld, som må betales for alt det gode, jeg har fået i mit hjem da jeg var barn og boede hjemme. Det nytter ikke, at I gør indvendinger. I skal have dem og I har hårdt brug for dem, det så jeg jo sidst da jeg var hjemme. I kan roligt tage imod dem, det er ikke givet i et øjeblik svaghed, men efter nøje overvejelse og tænken frem og tilbage.

Lev vel kære forældre til vi ses igen. Jeres Edvard.

27

Der skete hele tiden meget, både hjemme hos os, men også ude i verden.

Den store russiske revolution i 1917 fik de unge i arbejderbevægelsen, som var utilfredse med den socialdemokratiske reformpolitik inden for det kapitalistiske system, til at tro, at tiden var inde, også for Danmark.

Socialdemokratisk Ungdomsforbunds blad »Fremad« skrev den 17. november 1917:

– I åndeløs spænding følger vi da kampen i Rusland, i hungrende angst venter man der på hjælpen udefra, på verdensproletariatets store rejsning. Med jubel vil vi hilse dets sejr. Thi også vor fremtid finder nu sin afgørelse.

Også stærke kredse i Socialdemokratiet var begejstret. Borgbjerg skrev den 24. november 1917 i Social-Demokraten:

–... at det blod den russiske revolution kostede, var som en dråbe i havet i forhold til den strøm af blod der flød under krigen, den krig som vestmagterne vil fortsætte for profittens skyld, og som de nu er bange for at den russiske revolution vil bringe til ophør.

Videre skriver han:

–... at Frankrigs, Englands og Amerikas kapitalister har en mængde penge anbragt i Rusland og håbede på en enorm profit. Nu frygter de at det russiske folk skal vinde selvstyre og dermed forringe udsigten til denne profit.

Igen den 19. december skrev Borgbjerg en begejstret artikel om Lenin og revolutionen.

Den russiske revolution faldt i to etaper i 1917 – først martsrevolutionen hvor czaren afsattes og Kerenski kom til magten. Da han ikke magtede at få krigen afsluttet mistede han kontrollen over både folkeforsamlingen og militæret, hvorefter bolschevikkerne med Lenin og Trotzki i spidsen tog magten og proklamerede proletariatets diktatur.

I det danske Socialdemokrati var meningerne delte – et mindretal hyldede den russiske revolution også efter at bolschevikkerne havde etableret deres enemagt, mens et flertal afviste tanken om at proletariatet skulle regere på diktatorisk vis. Derfor oplevede man i de følgende måneder og år dels stor begejstring for Lenin og Sovjet, dels stærk afstandtagen fra alt hvad der skete i Sovjetunionen.

Mor var meget optaget af hvad der skete i Rusland, det var det hun ønskede skulle ske her. Hun havde ofte sagt, at arbejderne,

der frembragte værdierne, også skulle have udbyttet, men med sine erfaringer fra det hjemlige Socialdemokrati tilføjede hun nu, at der var alt for megen splittelse mellem arbejderne. For at være stærk måtte man holde sammen, ellers kunne man ikke vinde.

Mor havde ikke megen tid til at fordybe sig i politik, for hende var det mere en instinktiv klassebevidsthed.

Far havde under krigen været travlt optaget af faglige konflikter, så det var mor der stadig måtte trække hele læsset derhjemme. Uden bitterhed var det ikke, selv om hun vidste, at det arbejde far gjorde var nødvendigt og skulle gøres, så trængte hun til at kunne tale med ham om børnene og trængte til at komme lidt ud med ham. Når hun endelig var med indskrænkede det sig i reglen til en stiftelsesfest i Jord- og Betonarbejdernes Fagforening, og ved den slags lejligheder så hun heller ikke meget til ham, for kammeraterne havde så meget at tale med ham om.

Hendes krav var beskedne, hun ønskede bare en lille tur ud i naturen med ham alene, eller dem begge sammen med børnene, men det var sjældent der kunne blive tid til det.

En dag hvor det lykkedes hende at få lokket far med, spurgte jeg hende bagefter om det havde været en rar tur, men hun svarede lidt mismodigt:

– Åh, jeg ved såmænd ikke, når jeg sagde til far, se hvor smukt her er, så vrissede han bare: – Se selv! Han havde som sædvanlig tankerne alle andre steder.

Harald var blevet udlært som blikkenslager og havde forlovet sig med en fornuftig og huslig pige. De havde været sparsommelige og havde anskaffet sig et pænt lille udstyr, så nu ville de giftes så snart de kunne finde en lejlighed.

Mille kom en dag hjem med en ung svensk skrædder.

Han satte sig i fars gyngestol og Vera, som Milles lille pige var blevet døbt, satte sig på hans fødder og gængede med. Det gjorde hun jo altid når det var far der sad der. Men denne gang var det uheldigt, hun tissede nemlig på ham. Vi lod naturligvis som ingenting, men Mille løb ud til mor i køkkenet og sagde, at nu så vi nok ikke ham mere. Mor sagde bare:

– Herregud, hvis en smule tis kan forskrække ham, så er du bedst tjent med at han fordufter.

Det gjorde han nu ikke, og så var mor alligevel glad for at Mille fik en mand og Vera en far. Jeg var nok den eneste, der ikke var så glad for det, for nu havde jeg haft en lillesøster i to år og nu skulle jeg måske snart af med hende.

28

Karlo kom hjem en dag og fortalte, at han havde kørt en tur forbi Rønnebergs gartneri i Vangede, der stod nu et skilt, at grundene var til salg, og at de kun kostede 10 øre kvadratalen.

Mor, der altid havde ønsket sig en bid jord, hvor hun kunne være med børnene og dyrke lidt kartofler og grøntsager, blev fyr og flamme og fik overtalt far til at tage med ud og se på det. Det blev diskuteret længe, men tilsidst bestemte de sig da for at købe en grund.

Hvor var vi lykkelige allesammen. Så ofte vi kunne jollede mor med Vera i barnevognen og mig løbende ved siden af, ud til »godset«, hvor vi rykkede græs op og begyndte at lave bede med radiser, gulerødder og kartofler.

Far fandt sine gamle træsko frem, og så kom der rigtig gang i graveriet, og det varede ikke længe før vi også fik et lille lysthus på grunden. Far havde købt det af en arbejdskammerat. Det kom på en stor lastvogn og lignede et slot, som det stod deroppe på vognen, men da de læssede det af, var det lige ved at brase sammen. Vi døbte det på stedet til at hedde Hulebo.

Der var en lille »storstue«, og nu fik mor travlt med at få de kasserede stole og et bord flyttet fra loftet derud, det måtte drengene klare med deres cykler. Ture til jernhandleren og marskandiseren supplerede op, så det blev alle tiders paradys for os.

Da vi fandt på, at vi også ville overnatte der, byggede far et

lille værelse til. Jeg var stolt som en pave, da han sagde, at jeg var en god håndlanger, for jeg kunne altid se når han skulle bruge søm, hammer eller sav.

Alt var fantastisk spændende. Mor lavede mad i det fri, Harald havde lavet en ovn med et langt rør, og her blev der både kogt suppe og kartofler og vasket småvask. Den sommer boede vi derude hver week-end – hvordan der blev plads til os alle forbliver en gåde. Jeg ved bare, at Vera og jeg lå på en gammel medaljonsofa, en af dem med to medaljoner i ryggen, og absolut kun med siddeplads til to personer. Men hvor havde vi det sjovt og dejligt. Vi kunne gå lige fra stuen og ud i haven til den store vandbalje hvor vi vaskede os. Det mærkelige hjemmelavede komfur hvor mor lavede mad, kaffe og stegte æbler, var et vidunder. Mor stod der næsten hele dagen med sit uundværlige forklæde og tryllede til os evigt sultne godsbesiddere.

Når far var med satte han sit arbejds hold i gang. Vi små skulle luge lucerne op, andre skulle grave et hul til en flagstang vi havde fået, og da den var rejst gik flaget til tops hver søndag, på alle festdage, og selvfølgelig den 9. april som var mors fødselsdag. Harald skrabede den gamle maling af huset og Millé syede gardiner til stuen. Vi havde afstemning om hvilken farve huset skulle have. Det blev gult, selv om den røde farve vandt, men mor havde en bøtte med gul maling stående.

Den ildelugtende spand fra dasset tømte far på et bestemt stykke jord, hvor han ville plante porrer. Det fik mig til at beslutte, at jeg aldrig i livet ville spise porrer.

Det varede ikke længe før vi fik kapitalistnykker. Vi ville have en veranda og mor ville have en udvendig trappe op til taget, så hun kunne sidde der og nyde solnedgangen. Vi fik det hele, og endda et lille køkken, så mor ikke skulle stå i regn og blæst og lave mad.

Da vi gravede de første kartofler op, blev jeg sendt hjem til Bedste. Jeg kogte dem og klippede purløg i smørret og så hyggede vi os rigtig mens jeg fortalte om vores gods.

Edvard havde atter været hjemme og havde fundet sig en pige, Gerda. Inden han tog afsted igen, havde de forlovet sig, på trods af mors advarsler om hvor svært det ville blive med de

lange perioder af adskillelse, men de var helt sikre på at deres kærlighed var evig forgyldt.

Næste gang han kom hjem slog hun op med ham – hun havde været hurtig til at trøste sig i sin ensomhed, fundet en anden og havde fået et barn. Edvard var ked af det, men jeg trøstede ham med, at sådan en skeløjet pige kunne han da sagtens få igen. Han blev rasende på mig, han havde overhovedet ikke ænset at hun var skeløjet.

Nu var det min tur til at blive konfirmeret og for første gang skulle jeg have nyt tøj. Mor tog mig med til en stor flot forretning hvor jeg skulle have en andendags dragt. Ekspeditricen kom med en brun jægerdragt, jakken havde fire store lommer og et bredt bælte. Jeg var ikke ret stor, så jeg så farlig ud i den, jeg lignede en dværgagtig pansergeneral.

Jeg var mægtig sur, hvad damen godt kunne se, hun skyndte sig at sige:

– Nu skal du bare se, lille ven, hvor fin du bliver når vi får lagt nederdelen lidt op.

Da hun gik efter knappenåle hvædede jeg:

– Det kan jeg godt sige dig, hvis du køber den til mig, tager jeg den aldrig på.

Men det slog mor hen med et:

– Visse, vasse, den er solid, det er godt stof og den kan holde i mange år.

Det blev ikke bedre da damen havde hæftet nederdelen op og mor sagde:

– De må endelig ikke klippe det af, for hun skulle gerne kunne vokse i den.

Kors hvor var jeg sur på vejen hjem, men jeg holdt ord og tog den aldrig på.

Jeg skulle ligesom de andre have en læreplads, men først skulle jeg ud at tjene i huset i et år. Lille af vækst og temmelig barnlig – jeg var jo kun 14 år – kom jeg i huset hos en skotøjs-grosserer i Gentofte.

Både mor og jeg var ulykkelige fordi jeg skulle hjemmefra, det var den rene ynke og elendighed da jeg drog af med min lille

kurvekuffert. Mor fulgte mig til Gentofte, men kun til døren, hvor hun ringede på og forsvandt inden der blev lukket op, jeg kunne godt se at hun tudede.

Det var en stor villa. Der var fabrikanten, sådan skulle jeg til-tale ham, hans frue, sådan skulle hun tituleres, og så var der fire børn, hvoraf den ene var en pige på min egen alder, hende skulle jeg sige frøken til.

Da det blev aften og vi skulle spise, satte jeg maden ind på bordet. Fruen havde øst kartofler og sovs op til mig i køkkenet. Da hun lidt senere kom ud, sagde hun:

– Hvorfor spiser du ikke maden?

Naivt sagde jeg:

– Jeg venter på kødet.

– Venter på kødet, svarede hun, du skal virkelig ikke have kød.

Næste morgen blev jeg sendt ned i kælderen for at pudse sko og støvler, de havde mange par hver, og jeg kunne ikke fordrage at stikke hænderne ned i andres fodtøj. Da jeg kom op fra kælderen stod den 14-årige frøken og talte i telefon, jeg hørte hende sige:

– Vi har fået en ny pige i går. Så var der en pause inden hun fortsatte: Nej, det er et værre lille fjols, hun ser åndssvag ud, med et par store tænder, der stikker lidt ud.

Jeg tænkte:

– Jeg skal give dig åndssvag, din møgabe.

I smug pakkede jeg min kuffert og stillede den ud under trap-pen, så jeg kunne stikke af når de ikke så det, og det gjorde jeg.

Da jeg kom hjem var mor heldigvis ikke hjemme, så jeg fandt i en fart en annonce i Social-Demokraten, hvor man søgte en hjælpepige til en systue på Nørrebrogade. Jeg fik pladsen og skulle begynde næste dag. Men det værste var tilbage, at fortælle mor hvad jeg havde gjort. Jeg var jo fæstet på prøve i 3 måneder, og vi var vokset op med, at man skulle holde hvad man havde lovet.

Nogle dage efter kom fruene for at hente mig tilbage, det mente mor også jeg skulle. Men jeg sagde:

– Hvis jeg bliver sendt tilbage til pladsen, så render jeg igen, og jeg har jo fået andet arbejde.

Fruen var meget sur da hun gik, men jeg slap da for at skulle sige frøken til hendes snottede tøs.

Jeg blev meget glad for mit nye arbejde, og jeg var stolt over at tjene penge, så jeg kunne betale hjemme for kosten.

Nu gik vi alle på arbejde og mor var alene hjemme om dagen, men om søndagen var vi samlede og trivedes godt og sjovt. Der skete altid noget, alle havde meget at fortælle om arbejdet og kammeraterne. Far talte politik, vistnok med mor som den eneste virkelig interesserede tilhører, vi andre havde mest skæg og pjat i hovedet. Edvard var nok den eneste egentlig politisk interesserede, han skrev lange breve til far om strejker og arbejderbevægelsens kampe i Amerika.

29

Årene fra 1914 til 1920 var meget bevægede år for fagbevægelsen. Krisetiden og dyrtiden havde været den store prøvesten, men nu havde fagbevægelsen et solidt fundament, der viste sin bæreevne. Lønæssigt var der sket fremskridt, timelønnen var i denne periode steget fra 61 øre til 2,51 for faglærte, og for ufaglærte fra 45 øre til 1,86, og for kvinder fra 30 øre til 1,23 i timen, selv om reallønnen ikke dermed blev flerdoblet, så var der dog reelle forbedringer.

Der var megen uro, strejkernes antal tog til, og da murer-svendene strejkede for en 8 timers arbejdsdag, satte myndighederne ind med så store bøder, at deres fagforening måtte erklæres fallit. Der var store demonstrationer mod regering og rigsdag. »Stormen på Børsen« blev brutalt imødegået af politiet. Det store protestmøde på Grønttorvet, der var foranlediget af de strenge domme over antimilitarister, gav genlyd over hele landet.

Der var opstået så stor splittelse i Socialdemokratiet, at tiden var moden for et nyt arbejderparti, det der senere blev til Danmarks kommunistiske Parti. Det var kendte socialdemokrater,

der stod i spidsen for den nye partidannelse, bl.a. Gerson Trier, Marie Nielsen, Thøger Thøgersen og Martin Andersen Nexø.

Far havde været formand for Jord-og Betonarbejdernes fagforening i ti år og blev nu valgt ind i Dansk Arbejdsmandsforbund som forretningsfører, efter at han havde været medlem af forretningsudvalget i nogle år. Da han kom hjem og fortalte mor det, sagde hun lidt bittert:

– Jeg skal vel ønske dig til lykke, det er jo et ærefuldt hverv, men også meget ansvarsfuldt, og så er det et arbejde der kan føre meget med sig af både det ene og det andet. Så vil du som sædvanlig ikke være meget hjemme og tage dig af børnene. Problemerne med dem er ikke blevet mindre efterhånden som de er blevet store.

30

Nu skete der noget frygteligt. Harald, der arbejdede som rør læger for Københavns kommune, kom til skade.

Han fik sit ene ben revet af. Under en trykprøve på et vand-rør var et dæksel ikke blevet skruet ordentlig fast. Det røg af under trykket og slyngede sten og jord op, en tung sten faldt ned på hans lår som blev helt knust.

På hospitalet kunne man ikke redde benet. Vi var alle ulykkelige, hans kæreste ikke mindst, de stod jo lige for at skulle giftes.

Mange kom og sagde, at det var vel nok pænt af hende at hun ikke slog op med ham. Det var vi da også glade for, selv om vi syntes det var noget underligt noget at sige.

Derhjemme blev der selvfølgelig talt meget om hvad han nu skulle leve af. Man skulle tro at Københavns kommune ville føle sig forpligtet til at skaffe ham et job han kunne klare, men det blev ikke tilfældet, i stedet fik han en eengangserstatning på 13.000 kroner.

De store afsavn som fire års uddannelse havde kostet, var spildte og med dem hans drømme om sin fremtid.

Han købte et lille ismejeri i en kælder på Vesterbro.

Med et kunstigt ben og en lårstump, der aldrig blev lægt, men var fuld af sår, måtte han resten af livet leve af denne forretning, hvor vilkårene var, at han måtte gå og stå på et hårdt stengulv fra 6 morgen til 6 aften, og altid med smerter.

Sygelejet blev langt og optræningen varede endnu længere, men han var ung og af natur livsglad. Han ville ikke ynkes, men trøstede tværtimod både sin kæreste og os andre.

Flere år efter fik han at vide, at den læge der havde foretaget amputationen havde begået en fejl ved at have taget huden, der skulle dække enden af lårstumpen, et forkert sted, den var for tynd til at kunne bære hans vægt i protesen.

Mor var meget bitter: – Det er da godt at lægerne har os fattigfolk at øve sig på.

Det var jo ikke første gang hun var ude for fejltagelser og sjuakeri.

På trods af alt dette sørgelige gik livet sin gang uden at det triste fik lov til at bide sig fast. Mor ville have at Harald skulle lives op, så vi fyldte hjemmet med vore kammerater og festede ved enhver anledning. Hvad angik familiefester, var det som om mor tog revanche for sin barndom. På den tid var der aldrig blevet festligholdt noget, dertil var fattigdommen for stor og Bedstes situation for elendig. Vore fødselsdage var dejlige lige fra morgenstunden. Vi fik gaver på sengen og chokolade og kager. Mor havde lært os, at ligegyldigt hvor lille og beskednen gaven var skulle man kunne undvære til andre. På vore festdage fik vi lov til at bestemme middagsmaden, Karlo og jeg bestemte os altid for frikadeller, men Harald skulle have brune bønner. Det var vi godt sure på ham for. Far bestemte sig for stegt flæsk og Mille for grønkål. Edvard var jo ikke hjemme på sin fødselsdag, men inden han rejste skulle han hver gang have brune bønner eller hakkebøf.

Bordet blev pyntet med blomster og lys foran den, der havde fødselsdag. Far havde digtet en sang eller et rim, og så holdt han

tale hvor han uddelte ris og ros og sagde mange vittigheder om os.

Konfirmationerne var særlig festlige. Stuen blev pyntet med guirlander og vi havde gæster både til frokost og middag.

På et eller andet tidspunkt kom præsten og ønskede til lykke og håbede at vi ville være flittige til at søge kirken. Far brummede og forlod stuen, han havde meldt sig ud af folkekirken. Det var mor, der ville have os konfirmeret, hun mente ikke vi havde skade af at få et godt ord med på vejen. Hvad det var for et godt ord fandt vi aldrig ud af, og hendes egne erfaringer med præster var da ikke for gode.

Ved festerne optrådte onklerne og tanterne med de sædvanlige serenader og duetter og efter at Mille havde fået en kæreste fik underholdningen yderligere en tand, idet han medbragte en violin som han filede på med utrolig energi. Han påstod at han spillede Tosellis serenade, vi grinede og sagde, at hvis komponisten kunne høre ham, så ville han vende sig i sin grav. Det skulle vi ikke have sagt, for han tog sit violinspil meget seriøst, og havde endnu ikke vænnet sig til vores sans for humor. Han blev så gal at han gik med sin violin, mens Mille tudede og sagde, at nu kom han aldrig igen. Det gjorde han nu alligevel.

Forøvrigt var vores musiske opdragelse nok mangelfuld. Det opdagede jeg da jeg nogle år senere for første gang var i Det kongelige Teater med min forlovede og hans venner. Der blev jeg udsat for min første opera, hvor Tenna Kraft stod på scenen og krampagtigt holdt på sin pompøse barm, mens hun sang:

– Er det mig? Er det mig?

Jeg tænkte: – Ja, gu' fa'en er det dig.

Heldigvis kom jeg til at se på de andre inden jeg gav mig til at grine. Her var åbenbart noget jeg burde være begejstret for, for selv om jeg syntes det var gebommerligt møg, så måtte de andre jo have bedre forstand på det, for de kom alle fra »gode« familier, der havde klaver og badekar.

1. maj var vi altid med i Fælledparken og på grundlovsdage var vi i Søndermarken med madkurv. Da vi var små fik vi een ballon til deling, den gik øjeblikkelig til vejrs under skrig og skrål.

Pinsemorgen var vi meget tidlig om morgenen i De små Haven i Pilealleen. Vi drak kaffe og blev der til frokost og spiste det vi havde i madkurven, hvor der altid var noget ekstra lækkert. I haven var der gynger og en lang bjælke man kunne balancere på. Vi små kunne godt men far faldt altid ned og så måtte han give iskager. Her var altid harmonikamusik og så blev der danset i gangene og hatten gik rundt efter penge til musikanten.

Da vi siden fik vores egen have holdt vi pinsemorgen der. Vi sad oppe på mors udkigssted oven på huset og så solen danse – hele dagen var dejlig og vi dansede i havegangene og om aftenen var der hængt kulørte lamper op.

Til påske farvede mør æggene gule og tegnede på dem. Hun havde også farvet lysedugen, buffettæppet og dugen gule. Tanterne og onklerne kom, vi fik skidne æg og saltede sild og der blev sunget og leget med os børn.

Ingen festdag blev sprunget over og ingen ulejlighed var for stor. Mor var den gladeste af os alle, det var som om hun følte trygheden vokse når hun havde os allesammen inden for synsvidde.

31

Edvard havde holdt sit ord og sendt penge hjem til mor af sin hyre og havde samtidig sparet sammen, så han kunne få den styrmandseksamen han ville have.

Mens han var på langfart glædede han os – ikke mindst mor – med mange og lange breve om både oplevelser og de erfaringer han drog af dem.

I 1920 skrev han fra Bilbao:

Kære far. Denne skønnert er den bedste jeg har været på. God kost, godt grej og der er motor til ankeret og pumpen. Det ser nok ikke godt ud derhjemme mellem arbejdsgiverne og arbejderne, men det er jo det samme hele jorden rundt. Jeg tæn-

ker på dig og alle de bryderier du har, men dine 11 års erfaringer hjælper dig jo. Jeg er stolt af at du er fagforeningsmand og står i spidsen for arbejderne. Jeg ved at du ikke selv finder noget stort i hvad du har gjort, og jeg ved at du er glad for at mor har kunnet klare det derhjemme. I skriver at Bedste er død, det kommer ikke uventet, jeg siger ligesom du skrev til mig – en kvinde som hende finder man ikke mange af, så kærlig og tålmodig på trods af de fattige kår.

For første gang og sidste gang har jeg været til tyrefægtning, stakkels heste og tyre, og dem der skal sætte liv og lemmer til for at der skal tjenes penge på dem.

Jeg medsender nogle mærker som fagforeningen I.W.W. sender ud, der står »Arbejd langsomt, fordi lønnen er for lav«. Hvis man fanger en af I.W.W. mændene, får de op til 20 års fængsel, de siger at det er bolschevikker.

Far, vil du sende mig aviserne om sømandsstrejken. Tror du at de vinder den? Jeg kan ikke tænke mig, at de taber den, så stærk vor fagforening er – der er ikke en af hundrede, der ikke er organiseret. Jeg forstår ikke, at de kan bruge »samfundshjælpere« i skibene.

Kærlig hilsen, Edvard.

Norfolk, oktober 1920

Kære far. Du aner ikke hvor populær Andersen Nexø er herovre. Jeg har læst en del artikler af ham og nogle bøger, Ditte Girl Alive, og Pelle the Conqueror.

Jeg har også læst en del bolscheviklitteratur. Jeg er absolut imod Trade-Union, vi skal have en stor fagforening, den vil komme engang, såvel som bolschevismen vil sprede sig over hele jorden.

Far, du skrev engang, at I ikke kunne lytte til syndikalisternes ansvarsløse tale, rent bortset fra at I ikke er stærke nok til at gennemføre deres principper. Nej, de herrer kapitalister vil ikke give noget med det gode. Men det nytter ikke noget, at arbejderne beder pænt om lønforhøjelser, de griner bare ad os, der må et stort opgør til, hvor de skal jages på porten, sådan som de har gjort det i Rusland. Bare vent og se om 10-20 år, når den næ-

ste generation er vokset op og har fået den rette undervisning fra de er små. Det bliver den, der skal genopbygge Rusland til det land det vil blive.

Du kan tro det er svært at få alt det sludder ud af hovedet, som der er indpodet i de 7 år jeg har gået i skole. De lærte mig at Danmark er et herligt land og ingen kunne måle sig med danskerne, de lærte os et halvt hundrede fædrelandssange og om store krige og konger. Er en tysker, en franskmænd eller en russer ikke lige så gode? Man får nok at vide hvad man er værd, når man kommer ud i livet. Der bliver ikke spurgt om nationalitet, men om du kan arbejde...

...Dermed ikke sagt, at jeg ikke har noget tilovers for Danmark, det kan være lige så godt som andre lande, men det eneste der binder mig dertil er mine forældre og søskende...

...Det blev til 11 sider, sig ikke at jeg ikke skriver til jer, men I er også flinke, hele 7 breve fik jeg sidst. Eders Edvard.

Når mor fik Edwards breve, kunne hun altid »læse mellem linjerne« og få mere ud af det end vi kunne.

Om det sidste brev, hvor han skrev om alt det dumme han havde lært i skolen, sagde hun:

– Det har han da ret i, hvorfor skal børnene lære de lange kongerækker, og have at vide at de var helte og sejrherre? De var jo ikke andet end undertrykkere, ligesom vikingerne som vi skulle beundre, i virkeligheden var de jo kun rå banditter, der røvede og plyndrede hvor de kom frem.

Hun var lidt bekymret, hun syntes at Edvard var alt for ung til at have så mange erfaringer, men samtidig var hun stolt over, at han altid var på den rigtige side. Han skrev jo tit om den uretfærdighed han så omkring sig, ikke bare i de lande han kom til, men også om bord i skibene.

I de næste breve skriver han, at han er rømmet fra »Primo«, fordi mandskabet blev behandlet som slaver med en 14 timers arbejdsdag, og med en kaptajn, der forlangte at de skulle bukke og skrabe for ham, hvad Edvard ikke ville. Han svarer på fars breve, at han var ligeglad med den sag han ville få i Sø- og Handelsretten fordi han var rømmet, for det var en slavekontrakt

han havde brudt. Han vidste godt at han ville få en bøde, men det var kaptajnen der burde have den. Det var kaptajnen der hver dag havde brudt kontrakten, men samtidig vidste han også, at en kaptajn er almægtig ligesom en gud. Han kan sulte folk, han kan forlange arbejde udført i fritiden og få dem der er rømmet belagt med håndjern og sat på vand og brød. Edvard sluttede tit sine breve med:

– Jeg hader kapitalisterne for den måde de behandler søfolk på.

Det var breve, der satte sindene i bevægelse og gav mor søvnløse nætter, og far måtte bruge mange timer på at skrive breve med formaninger til ham. Vi unger syntes det var spændende, men var dog betænkelige og bange for at kaptajnen skulle fange Edvard og give ham hånd- og ankeljern på ligesom slaverne. Vi blev pludselig midtpunktet i gården og var ikke bange for at overdrive historien, for sådan noget kunne de andre ikke diske op med.

Norfolk, oktober 1920

Kære forældre.

Jeg har endnu ikke fået hyre, jeg vil kun mønstre ud fra fagforeningen, her er ellers 3-4 Shipping Masters, der mønstrer folk til underbetaling.

I gaden hvor jeg bor er der hver dag et Frelsens Hær orkester, der spiller og prædiker, det er ikke videre afholdt, slet ikke af mig, jeg giver intet til general Booth, ikke af nærighed, men af princip. Jeg tror ikke på deres godhed. En kammerat havde kun 35 cent til et logi hos dem, men det kostede 40 cent, tror I de lukkede ham ind? Nej. Under krigen lånte de U.S.A.s regering 21 millioner Dollars Liberty. De siger at de samler ind for at hjælpe de fattige, men hvis der kommer en og beder om hjælp, sender de ham ud for at sortere klude. Det får de 25 cent for og »kost og logi«, hvor meget tror I ikke de tjener på den fattige stakkel?

Jeg vil gerne være med til at reformere, jeg vil leve så længe, at jeg kan se det kapitalistiske samfund ramle sammen.

Kærlig hilsen fra jeres bolscheviksøn Edvard.

Efter sådan et brev diskuterede mine forældre meget. Mor ville have ham hjem, men far var altid den beroligende:

– Lad os nu vente og se hvad han skriver i sit næste brev, sagde han, og så begyndte han at tale om sit arbejde, tydeligvis for at få mor drejet ind på et andet spor. Hans nuværende arbejde var ikke væsentlig anderledes end da han var formand for Jord og Beton. Det var stadig strejker, konflikter og forhandlinger, de mange krav var jo ikke opfyldt endnu. Ved overenskomsten 17. maj 1919 gennemførtes 8-timers dagen, men arbejdsmændene var stadig de lavestlønnede. Mor spurgte hvor længe arbejdsmændene dog skulle strejke for at få en anstændig løn, det var jo dyrt for dem hver gang de var ude i strejke.

– Så længe der findes arbejdsgivere, der tjener på arbejdernes slid og slæb, må vi kæmpe, frivilligt giver de ikke noget fra sig, svarede far. Nu syntes han åbenbart mor trængte til lidt opmuntring, for han begyndte at fortælle om forhandlinger han havde taget sig et billigt grin over.

Han fortalte om arbejderne på en jernplads hvor de til stadighed havde arbejdsgiveren rendende om benene, kritiserende deres arbejde. De bad ham passe sit, arbejdet skulle de nok passe, men han blev ved. Så nedlagde de arbejdet. Strejken var ulovlig og man truede med en stor bod hvis ikke arbejdet øjeblikkelig blev genoptaget.

Arbejderne hævdede på deres side, at det ikke var ulovligt at nedlægge, når arbejdsgiveren til stadighed havde generet dem, han skulle snarere være glad for at de havde holdt ham ud så længe.

Langt om længe enedes man om at genoptage arbejdet, hvis arbejdsgiveren lovede at holde op med sin evindelige indblanding. Arbejderne skulle selv »lede og fordele arbejdet« og de skulle ingen bod betale.

Så var sagen klar, men pludselig sagde arbejdsgiveren, at forhandlingerne ikke var slut, han forlangte at arbejderne skulle

fjerne det skilt de havde hængt op på porten, hvorpå der stod:
»Når porten er åben er fanden løs«.

Far grinte og sagde: – Han var en bette mand, da han gik ned ad trappen.

Han fortalte også om en maskinfabrik, der var nedbrændt og hurtigt skulle opføres igen. Mursten og cementbrokker skulle slås til skærver. Arbejdsmændene var indbyrdes enige om prisen på skærveslagning. Men det var mesteren ikke, så fik brokkerne lov til at blive liggende.

De ledige smedesvende fra maskinfabrikken var naturligvis ivrige efter at komme i gang igen, så til stor forvirring og forargelse for mange tilbød en af dem at gå i gang med skærveslagningen til den pris arbejdsgiveren ville give.

Næste dag medbragte han en langskafet mukkert som han svingede frem og tilbage i brokdyngen, så der blev nogle meget store brokker, som slet ikke kunne bruges.

Arbejdsgiveren var rasende og sagde at de var for store til at kaldes skærver, hertil svarede smeden:

– Når De bestemmer prisen, så bestemmer jeg størrelsen, men hvis De bestemmer størrelsen, så skal jeg nok bestemme prisen.

Så fik arbejdsgiveren endelig truffet en ordning med de arbejdsvante arbejdsmænd.

Far syntes det var dejligt, at arbejdere med veludviklet humoristisk sans kunne tage den slags utraditionelle metoder i brug.

33

Edvard skrev stadig fra Norfolk i Amerika, her havde han nu været i halvandet år. Far bad ham komme hjem så han kunne læse til styrmand. Men han svarede at han ikke kom hjem før han havde sparet nok penge sammen til at læse for. Han skrev om den store sømandsstrejke og om hvor hårdt det gik til. Poli-

tiet huggede ind på strejkevagterne, stormede fagforeningskontoret og arresterede flere hundrede søfolk, og der var en del dræbte.

Han fortalte at både strejkevagter og strejkebrydere blev smidt i havnen, hvor flere af dem druknede.

Det er klart at vi var urolige, for han gik jo også strejkevagt og deltog i politiske møder, og var i det hele taget meget aktiv i kampen.

Norfolk, den 30. juli 1921

Kære mor.

Jeg har læst den lille bog du har sendt mig, »Til den der spørger«. Du ved vel at det er en teosofisk bog, og jeg indrømmer, at sandheden er den højeste religion, men hvem fortæller sandheden?

Dersom folk kendte sandheden under krigen, tror du så at de havde myrdet hinanden i tusindvis. Der blev ikke fortalt dem, at det var kapitalismens millioner de sloges for. De fik at vide, at det var fjenden, tyskerne, de skulle myrde, og jo flere de myrdede, jo bedre borgere var de. Var de særlig dygtige til at myrde fik de en medalje.

Der var en mand her i Amerika, der fortalte sandheden, hans navn var Eugene Debs, han fortalte arbejderne, at når de rejste til Europa for at slås, så var det for Morgan, Rockefeller og Vanderbilt og deres millioner.

Nu sidder Debs i fængsel, han fik tyve år for at sige sandheden. Mens han var i fængsel var han opstillet som kandidat til præsidentvalget – han fik 1.000.000 stemmer. Han fik tilbudt benådning hvis han ville afholde sig fra at holde taler for arbejderne, altså lade være med at fortælle sandheden.

Han svarede at han hellere ville rådne op i fængslet end benådes på de vilkår.

Ja mor. Hvis vi bare kunne få folk til at forstå sandheden, så ville der ikke være flere krige, og der ville ikke være millioner der sultede, men kapitalisterne forhindrer os i at fortælle sandheden, for så ville de udrydde sig selv. Nu må vi gøre det.

Kærlig hilsen, din bolscheviksøn.

18. august 1921, Norfolk.

Kære far.

Du er skeptisk med hensyn til at jeg kommer hjem for at læse til styrmand. Du har ret, det tager sin tid før jeg kan få sparet sammen til at læse. Med det job jeg i øjeblikket har som maler, kan jeg ikke få sparet sammen til at læse, men jeg kommer ikke før jeg har pengene. Du skriver, at du tror det var bedre at tage et job på en skonnert.

Så hør her hvor langt hyren er gået ned. I marts 100 dollars pr. måned, og i juli ned til 50, og nu i august 40 dollars – og de kan få alle de folk de vil have for den betaling. De står i hundredevis på kajen for at få et job. Det bliver den værste vinter søfolk har oplevet, mange sover på kirkegårdene og i parkerne og de sulter. Jeg skal være glad for det malerarbejde jeg har fået fat i. Jeg klarer både værelse og to gange mad om dagen, og til lidt sokker er der også.

Din søn Edvard.

Der var en livlig brevveksling mellem far og Edvard, men i deres syn på kommunismen blev de aldrig enige. Far mente, at det var bedst at diskutere dette emne når han kom hjem. Men Edvard gav ikke så let op, han svarede, at far skulle ikke tro at han skiftede mening, og tilføjede, at det var såmænd lige meget om far sendte Berlingeren, Social-Demokraten eller Kristeligt Dagblad, da de hånd i hånd rakkede ned på det Rusland, som han troede på. Han skrev også, at hvis man havde oplevet så megen uretfærdighed, som han havde været vidne til, som et resultat af kapitalismen, så skulle man være ualmindelig tykhovedet, hvis man ikke kunne se, at det de ville i Rusland var til alles bedste...

...I Norfolk gik der omkring 500 ledige søfolk, hyren var nu gået ned til 25 dollars om måneden. Det skete at søfolk tog hyre bare for at få maden.

Den danske konsul gav tilbud om gratis hjemrejse, men det ville blive beregnet som fattighjælp, så vi skulle ikke være ban-

ge for at han tog imod dette tilbud. Han skulle nok klare at komme hjem, forhyret på et skib, skrev han.

Norfolk d. 1. september 1921

Kære mor.

Du kan ikke klage på breve fra mig, jeg heller ikke fra dig, men du skriver, at du ofte skriver til mig i tankerne, hvad om du omsatte det på papir?

Du ved, at dine breve er de allerdejlige at få.

Nå, du vil have at vide hvordan jeg har det. Well, mor, det går udmærket, jeg har arbejde og det er at være på den grønne gren. Tænk, at det som er en menneskeret, skal man være lykkelig for. Det er mærkeligt at de ikke har indført luksusskat på folk, der har arbejde. Jeg har mødt en svensker, der har skaffet mig arbejde som rigger på Norfolk Skibsværft, det er bedre end at svinge malerpenslen.

Vær ikke bekymret, jeg får mad hver dag, det er der mange af de andre arbejdsløse sømænd, der ikke får. Jeg skal nok komme hjem og læse, selv om I ikke tror på det, men til fars fødselsdag når jeg det ikke.

Tro ikke, at jeg glemmer jer, selv om det er længe jeg har været ude, den dag kommer ikke. Når det kommer til stykket er ens forældre de eneste, der tænker på en.

Jeg ved, kære mor, at du har dine sorger og bekymringer med dine børn, som måske ikke altid skønner på dig, ikke nok. De skulle blot prøve at være væk fra hjemmet et par år, lad dem prøve at stå på vagt, bare et par timer hver nat, så ville tankerne gå hjem, og de vil tænke på alt det gode som er blevet gjort for dem. Det er på den måde jeg har lært at elske og påskønne mit hjem.

Jeg vil slutte med mine allerkærligste ønsker om at du må være rask og ikke være bekymret for mig, for jeg har det som fisken i vandet – godt.

Din Edvard.

Der var blevet stille hjemme, Axel, Mille og Harald var blevet gift og var flyttet hjemmefra, Karlo var på Grønland og Edvard stadig i Norfolk, så jeg var alene tilbage, men det havde mor ikke meget glæde af, for far forlangte at jeg skulle gå på aftenskole til dansk og regning. Han ville altid have at vi skulle dygtiggøre os, for vi havde jo kun gået i skole i 7 år. Alle mine brødre undtagen Edvard havde gået på Teknisk Skole hver aften. Mor var nu også meget tilfreds med at vi brugte tiden til noget fornuftigt og ikke stod på gadehjørner og i porte og kom i dårligt selskab.

Far vidste at jeg trængte til at lære mere dansk og skrivning. Når han havde skrevet artikler eller taler bad han mig om at læse korrektur på dem, men jeg har ham lumsk mistænkt for at det var for at kontrollere om jeg havde indhentet noget af min forsømte undervisning.

Jeg arbejdede stadig på systue, men var nu i Magasin du Nord, der havde lokaler i klostret på Jagtvej. Det var spændende at se ned i klosterhaven hvor nonnerne gik tur. Fantasien fik frit løb og mange historier og teorier blev opfundet om grunden til at de var gået i kloster. Tulle var en af de mere fremmelige piger med en livlig fantasi. Hun troede ikke på nonnernes kyskhed, og fortalte at hun havde set to af dem danse i »Kisten«, som var en af de skrappeste dansebuler i København. De havde været halvfulde og havde ladet sig kramme langt op ad benene. Den historie troede vi nu ikke på, men vi syntes nok det lød interessant.

Jeg var glad for at sy og tjente også ret godt, i hvert tilfælde så meget, at jeg kunne betale noget hjemme. Mor var næsten genert ved at tage imod pengene, men hun mente på den anden side, at det var både sundt og rimeligt at jeg betalte. Mine søskende havde alle været i lære og i den tid tjente de ikke noget. Når de var udlærte blev de arbejdsløse og når de endelig fik arbejde sparede de sammen til at blive gift og så flyttede de hjemmefra.

Nu var det mig, der syede på den gamle symaskine, den som

mor havde hæget så meget om, og som havde været til så stor nytte dengang vi var små, da hun syede alt vores tøj på den. Nu var det mig, der syede kjoler til mor og mig selv. Jeg lappede også fars skjorter, den stive, hvide flip gnavede altid et lille hul i begge sider foroven på skjortebrystet, men det er klart, at hvis den ellers ikke var slidt, skulle den ikke kasseres selv om man kunne se den var lappet. Selv da han blev formand for landets største fagforbund generede han sig ikke for at gå med de små lapper på skjorten. Mine forældre var hele livet meget sparsommelige, intet måtte gå til spilde, og mad slet ikke, de havde begge kendt til at sulte.

Nu da mor var uafhængig af børnene, var der meget hun skulle have indhentet. Hun tog stadig på ture ud til skov og sø, oftest alene, men når hun havde fundet nye dejlige steder, helmede hun ikke før hun havde lært os hvordan man kom derud.

Hun gik tit i Det kongelige Teater til eftermiddagsforestillingerne, og sad på øverste etage på de billigste pladser. Hun gik efter skuespil med alvor og mening i, noget man kunne lære af. Opera og ballet var ikke noget for hende. En sjælden gang kunne hun få lokket far med, han gjorde det mest for at glæde hende, og han var altid glad men drillesyg når teaterturen var overstået.

Engang, efter et besøg i Det kongelige Teater stod de på Kongens Nytorv og ventede på sporvognen. Far ville ikke med den første, han sagde at der var for mange med. Den næste var kun halvfyldt, men den ville han heller ikke med, men da den tredje kom, og han heller ikke ville med den, sagde mor:

– Jeg er ligeglad, for nu tager jeg med den.

Så tog han alligevel med, men blev stående på forperronen mens mor satte sig ind i vognen. Da konduktøren kom for at billettere pegede hun ud på far og sagde:

– Min mand betaler.

Da konduktøren krævede far, så han forundret ud og sagde:

– Jeg kender ikke den dame.

Konduktøren gik tilbage til mor og sagde:

– Den går ikke, lille dame.

Hun for selvfølgelig straks ud til far og skulle til at skælde ham ud, han så forundret på hende og sagde igen:

– Jeg kender ikke den dame.

Så blev de begge sat af, han morede sig kosteligt, men efter den tid sørgede mor for altid at have penge med.

35

Edvard var stadig i Norfolk. Han skrev om de mange arbejdsløse søfolk, og om hyren der blev trykket stadig længere ned fordi der ingen overenskomst var med skibsrederne. Han arbejdede stadig som rigger, men lovede at han snart kom hjem.

Norfolk d. 26. oktober 1921

Kæreste forældre.

Tak for breve og aviser fra jer alle sammen som jeg er meget glad for I sendte. Efter aviserne er det jo også sløje tider i Danmark med megen arbejdsløshed og nedgang i lønnen.

Her er nu 8 millioner arbejdsløse. Der nedsættes den ene komité efter den anden, spørgsmålet bliver drøftet, men det er så at sige også det eneste, der bliver gjort for de arbejdsløse. Den ene fabrik efter den anden lukker, og næsten alle skibe er lagt op.

Der er strejke i Wilmington, 700 skibsværftsarbejdere strejker for at få nok i løn til at leve for. 600 skruebrækkere søgte og fik arbejdet til endnu lavere løn.

Ja, en del er der hændt for mig siden jeg skrev sidst. Jeg har fået nyt job. Jeg er blevet manager for et hotel, øverstkommanderende over to negerkammerpiger, en hund, katte og en kanarieflugl. Det er et hotel, der ejes af en græker. Da jeg var maler, var jeg her for at reparere spisesalen. Grækeren er 76 år og vil nu rejse hjem til Grækenland, derfor skal jeg bestyre hotellet for ham, og en sagfører skal bistå mig. Lønnen er ikke større end da

jeg var rigger, men her kommer en del forretningsfolk, så måske viser der sig noget.

Jeg havde tænkt på at komme hjem og overraske jer til jul, men nu ved jeg ikke rigtig.

Nå, nu lidt om mit gamle fag, søfarten, den er der bestemt ikke meget ved, hyren går stadig ned, 25 dollars om måneden. Nogen fast arbejdstid er der ikke, og overtid betales ikke mere, og kosten er nede på samme niveau som i engelske skibe, der har ord for at være de mest »sultne skibe«. Jeg håber ikke det bliver nødvendigt at gøre søen til min levevej.

Jeg er holdt op med at elske de blå bølger. Tro mig, hvis der er nogen mulighed for mig at lave en levevej med en fremtid i land, så vil jeg aldrig mere sætte mine ben om bord på et skib. Men måske bliver jeg tvunget til det, så er det en anden sag, så vil jeg prøve at få det bedst mulige ud af det. Bliv nu ikke kede af det, jeg er jo kun 20 år og skulle nok have en chance for at finde ud af noget.

Far, send stadig aviser til mig. Mine bedste og kærligste hilsener til jer alle, og de allerkærligste til mor, som forstår mig så godt. Jeres Edvard.

Men så kom Edvard alligevel hjem for at læse og det blev en dejlig tid for os alle. Jeg var barn da han rejste ud, men nu var jeg ung og blev accepteret af ham. Jeg beundrede ham meget. Vi kom til at stå hinanden meget nær, vi holdt sammen og jeg blev hans fortrolige i stort og småt, det varede resten af den tid han levede.

Det var ikke nemt for Edvard at tage mod formaninger fra far og mor. Dem havde han hidtil fået pr. brev, men nu blev det mere direkte, nu var det personlige formaninger om sparsommelighed, om at passe sin seng, sin læsning og meget andet.

Mor havde svært ved at lade være med at formane og opdrage, det var som om den omsorg og kærlighed hun ikke havde kunnet give ham da han sejlede, nu skulle indhentes.

Samtidig havde han meget småt med penge. Også for ham var der meget der skulle indhentes, og mange af hans kammera-

ter på styrmandsskolen havde langt flere penge til rådighed når de var ude at more sig.

Den politiske diskussion mellem Edvard og far endte med, at ingen af dem kunne overbevise den anden om deres meningers ufejlbarlighed, så far forblev socialdemokrat, men Edvard ville ikke lade sig nøje med reformer, men holdt på kommunismen som den eneste samfundsforandrende kraft.

»Hulebo« som han havde glædet sig til at gense, var nu blevet en rigtig have med frugttræer, buske og blomsterhave. Vi boede der hele sommeren til trods for den trange plads og manglende komfort. Vi vaskede os stadig udendørs ved vandhanen med den store balje, og lokummet var stadig lige primitivt.

Den 1. maj 1923 skulle far tale i Fælledparken. Det var dejligt vejr med sol og varme, så de mange mennesker kunne ligge i græsset og se på de røde faner mellem de nyudsprungne træer.

I sin tale sagde far, at 1. maj symboliserede det unge stærke forår, den revolutionære magt, der rakte hånden til den stærke arbejderklasse som på anden måde skabte forår i den økonomiske tilværelse.

Han talte om arbejdsgiverne, der nu forsøgte at fratage arbejderne den tilkæmpede 8 timers arbejdsdag, og om det lurvede overgreb de havde forsøgt i fjor, hvor de stillede krav om en lønnedskæring på 33 procent, og arbejdstiden udvidet med en time på et tidspunkt hvor der var 100.000 arbejdsløse.

Efter talen sang man »Nu dages det, brødre, det lysner i øst«, hvad der fik Edvard til at mumle:

– Ja, i øst, men sågu' ikke her.

En bemærkning der fik mor til at sende ham et hvast blik.

Derefter talte Borgbjerg om krigen og de revolutioner som fulgte i krigens kølvand i Tyskland, Rusland og Østrig. De havde væltet gamle træer og unge var kommet til, det havde været nyttigt, men nu var der indtrådt en slaphed, der fik mange håb og illusioner til at bryde. Den nye tid man havde håbet på, var ikke kommet, heller ikke i Rusland, hvor han mente at bolschevismen kun var et tyndt dække over den reaktionære magtfaktor, som han troede de russiske bønder var.

Om de hjemlige forhold sagde han, at nu gjaldt det om at

fastholde de fremskridt som arbejderne havde tilkæmpet sig, og at vi nu var inde i en udviklingens tidsalder, hvor arbejdernes vigtigste opgave var at befæste den kooperative bevægelse. Samfundet skulle bygges op så strejker og lock-outer blev overflødige. Han hævdede at det var vigtigt, at arbejderne fik indsigt i vilkårene for produktion og omsætning, og at midlet dertil var den kooperative bevægelse.

Bagefter lå vi i græsset og hyggede os omkring mors madkurv.

Far spurgte hvad vi syntes om talerne, og det satte gang i Edvard. Han var aldeles ikke enig i det som Borgbjerg havde sagt om den russiske revolution og jordreformen derovre. Han holdt et helt lille foredrag om de russiske kollektivbrug, og hånedes også Borgbjerg for hans talen om Kooperationen som det der skulle redde dansk arbejderklasse.

Der blev snakket meget om den store uro der var over hele verden efter krigen, om de mange krakkede firmaer og den store arbejdsløshed som arbejdsgiverne hele tiden forsøgte at udnytte til lønforringelser.

Edvard bragte på bane hvordan det var gået i 1920, da kongen forsøgte statskup ved at afskedige Zahles ministerium og i stedet indsætte et forretningsministerium. Dette havde mødt så stor modstand i arbejderbevægelsen, at det med trusler om generalstrejke var blevet manet i jorden:

– Der kan du se, sagde Edvard, det er knytneven de skal have, det er det eneste de har respekt for.

Far rystede på hovedet og sagde:

– Ja, når tiden er inde til det, vi er alt for svage endnu, og det skal komme ad udviklingens vej. Hvis vi ikke har magt bag os kan vi ikke vinde.

Det var naturligvis ikke et svar som Edvard var tilfreds med. Men mor havde en masse kommentarer, hun kunne godt se de goder der var vundet af arbejderne, og så fik vi endnu en gang hele historien om deres skræk for Stolpegården, fattiggården, hun huskede fattighjælpen som hendes mor havde fået, og hendes fars kamp for at få arbejde, og hans fortvivlede beslut-

ning om at tage til Amerika i et forsøg på at kunne forsørge sin familie.

Vi forsøgte at stoppe mor, men far sagde:

– Lad mor tale, I har godt af at høre på hvad hun kan fortælle.

Så hun fortsatte ufortrødent:

– I har ingen grund til at kritisere Socialdemokratiet, lad os se hvor meget I kan udrette til gavn for samfundet.

Hun knejsede med nakken og så rigtig arrig ud, mens far grinede og skubbede til Edvard, som om han ville sige:

– Ha, der fik du den.

36

Mor spekulerede meget over tilværelsen og dens mening, efter hendes opfattelse måtte der være en dybere mening med livet.

Det med himmel, jord og helvede troede hun ikke på, men hvorfor var nogle født syge og andre raske, nogle gode og kloge, andre onde og dumme? Hvorfor var man født sådan? Dette og meget andet ville hun have rede på og det var ikke svar som kirken kunne give hende.

Hun havde i avisen læst om teosofi og havde også læst nogle bøger af Annie Besant, nu ville hun med til nogle møder. Hun forsøgte at gøre far interesseret, men det lykkedes ikke, han havde nok i fagbevægelsen. De materielle goder vidste hun godt at man måtte kæmpe sig til, den uretfærdighed der var i godernes fordeling havde hun kendt så længe hun havde levet, det var den som far ville bekæmpe, men hun havde mange gange sagt, at det materielle ikke var nok i sig selv, man måtte have andre værdier med i sin tilværelse.

I den periode rejste far meget i provinsen, hvor der var mange arbejdsconflikter, d. 25. februar 1923 skriver han:

Kære lille ven.

Hvor er jeg glad for dig. Aldrig behøver jeg at have bekymringer for noget derhjemme når jeg er ude, det hele er i gode hænder hos dig, du lille administrator.

Jeg ser dig gå og hygge i stuerne, ser dig gå et smut ud i køkkenet for at holde øje med at maden ikke koger over, så et lille hib til Hedvig og Edvard og til slut brillerne på og et lille kig i avisen og i en sen aften i seng, men ikke før Edvard og Hedvig er kommet hjem.

Hvor gode karakterer har Edvard fået? Han ventede jo nogle syvtaller. Jeg er så glad for dig, fordi du tror på mig og mit arbejde, det gør mig tryk når genvordigheder trænger sig på. Jeg ved, at jeg ikke er alene, men at vi er to, og hvis der er noget der lykkedes for mig er det også din fortjeneste. Nu kommer der nok også bedre tider for dig og mig, navnlig for dig, så du ikke behøver at slide så meget. Du trænger hårdt dertil.

Jeg kysser dig på dine ærlige blå og glade øjne og ønsker dig godnat og på gensyn.

Din Axel.

PS. Jeg kommer fredag morgen, men skal direkte på kontoret, men kommer hjem i løbet af eftermiddagen. Jeg skal rejse igen lørdag morgen, kommer hjem søndag morgen og så skal vi, hvis du vil, gå i teatret om eftermiddagen.

Din Axel.

Men mor nænnede som regel ikke at tage imod fars tilbud om en teatertur når han havde rakkert på jernbaneture den halve nat, til tider flere gange i samme uge.

Edvard fik sin styrmandseksamen og fik hyre som 4. styrmand på Ø.K.s »Virginia«, der var chartret af Vestindisk Kompagni i et år, de skulle sejle mellem St. Thomas og Santo Domingo.

Som tidligere var Edvard en flittig brevsriver. Fra St. Thomas skrev han, at han havde set Columbus' gamle borg, som nu lå i ruiner.

Han havde mødt en del danske emigranter, der skulle til Nicaragua og rydde skov. Han havde en hilsen til far fra en af

dem. Det var en jord-og betonarbejder som far havde arbejdet sammen med. Manden havde kun 25 dollar på lommen, så Edvard mente det ville blive en hård tid for ham, men han havde sagt, at det var værre for ham derhjemme hvor han tit var arbejdsløs.

I et senere brev skrev Edvard, at det gik de danske emigranter skidt, de havde ikke fået det arbejde, der var lovet dem, og mange af dem gik og sultede, mens nogle få heldige arbejdede som kullempere i havnen.

Han skrev også, at nu var han glad for at far havde været så ihærdig med at få ham til at læse. Det var trods alt bedre at være styrmand end matros, selv om lønnen var elendig og boligforholdene om bord meget dårlige, han måtte dele lukaf med 3. styrmand. Men nu ville han snart komme hjem, han havde besluttet sig for at læse videre for at blive skipper, men han ville først spare nogle penge sammen, så han ikke skulle gå og suge på labben som sidst da han var hjemme.

37

Efter krigstidens økonomiske nedtur kom der i 1924-25 en opgangstid, og da pristallet var steget 3 procent var det rimeligt, at arbejderne ville have dækning for dyrtiden og have de lave lønninger hævet. Det var en travl tid for far.

Arbejdsgiverne var hverken til at hugge eller stikke i, så det blev til lock-out for 80.000 arbejdsmænd, og en transportstrejke, der naturligvis også var en hård belastning for de aktionerende selv.

Både De samvirkende Fagforbund og regeringen havde travlt med at få arbejdsmændene til at slutte kampen, men det gjorde kun sammenholdet mellem arbejderne stærkere, de ville have kravene opfyldt.

Denne konflikt, der varede i 9 uger, slog dybe skår i samarbejdet mellem Dansk Arbejdsmands Forbund og De samvir-

kende Fagforbund, som havde nægtet arbejdsmandsforbundet hjælp til understøttelse og havde stoppet forbundets annoncer og meddelelser i Social-Demokraten, så forbundet havde måttet udsende sit eget blad »Storkampen«. Ja man gik endda så vidt, at Arbejdernes Landsbank nægtede forbundet lån, til trods for at der kunne stilles værdier for en halv million kroner i pant.

Arbejds mændene følte sig også svigtet af Stauning, der havde vældig travlt med at få konflikten sluttet før der var opnået noget resultat. Han argumenterede med, at det var en vanskelig situation for den socialdemokratiske regering, og at det var samfundets interesser, der måtte varetages. En opfattelse som mange arbejdere ikke delte, idet de mente, at det var arbejdsgivernes interesser, der blev tilgodeset. Det var en skrap tid, og far kunne mærke det. Selv om han befandt sig godt i kamp, så var han ved at være træt af det seje tovtrækkeri og arbejdsgivernes stupide indstilling til de rimelige krav.

Storlock-outen var afsluttet, men far var godt gal på De samvirkende Fagforbund, der havde svigtet arbejds mændene. Han mente også at Stauning og den socialdemokratiske regering havde svigtet ved at forberede en lov om strejkeforbud som ville betyde, at arbejderne øjeblikkelig skulle genoptage arbejdet på de gamle betingelser hvis ikke mæglingsforslaget vedtoges. Far fnyste af raseri og sagde, at uden strejkeret var arbejderne tandløse.

Arbejds mændene var så utilfredse med den politik der var ført i denne arbejds konflikt, at en række afdelinger ved kongressen samme år anbefalede udmeldelse af De samvirkende Fagforbund. Lyngs ie frarådede det, men alligevel blev udmeldelsen vedtaget med 208 stemmer mod 166, og udmeldelsen skete så i november 1926.

Mor talte en del om Edwards sidste breve, hvor han havde fortalt om sit nye skib og dets koleriske kaptajn.

Hun gik hårdt på far og ville igen have ham til at undersøge mulighederne for et job i land. Far blev meget kort for hovedet og sagde:

– Slå de grillen ud af hovedet, han skal hjem og tage sin skip-

pereksamen, og der er ikke noget job i land hvor han kan få gavn af sin styrmandseksamen.

I februar 1926 skrev Edvard til mor:

...Er dit humør blevet lidt bedre? Jeg så jo hvor ked af det du var, da du fulgte mig til skibet.

Noget nyt er det jo ikke at jeg skal afsted, det er jo sket mange gange. Vi må være glade for den tid jeg var hjemme, selv om det ikke var mange dage. Jeg er jo selv ked af at jeg ikke er hjemme til Hedvigs bryllup.

I må skrive til mig hvordan festen er gået. Det er snart mange fester jeg er gået glip af, for ikke at tale om jul, kun een jul har jeg været hjemme i de tolv år jeg har sejlet. Nå, det er jo vilkårene.

Anden styrmand er vældig flink og dygtig til matematik, næsten som far, han har lært det i engelsk fangenskab under krigen, han er sønderjyde og måtte kæmpe på tysk side.

Jeg sender en trækseddel på 225 kroner, som I kan hæve hver den første. Min hyre er 305 kroner, så I ser, der er ikke meget at snolde for når der skal købes tobak, vin, sæbe, forsåling og meget mere, men hvis jeg skal samle sammen til den skippereksamen må jeg jo tage mig sammen...

Din søn Edvard.

I marts 1926 skrev mor:

Kæreste Edvard, tak for dine breve, jeg tager dem frem en gang imellem og læser dem igen, når jeg synes jeg trænger til lidt kærlighed, eller jeg går ind og tager de små barnebilleder af jer frem, og taler med jer, så tænker jeg, om jeg har været en god mor for jer, det er slet ikke nemt at være mor, men I tilgiver mig nok, jeg har da prøvet at vise jer den gode vej, som jeg ved er bedst at vandre på. Jeg har jo kun fået jer til lån, og har været meget glad for det. Jeg har lært meget af jer, hvor er I dog forskellige, og I har ikke skullet behandles ens, nogle af jer var følsomme og bløde, andre var mere robuste, men dejlige har I alle været, og gode børn.

Du spørger om jeg ikke føler mig ensom nu da Hedvig er gift

og hjemmefra, jo jeg savner hende da, men har nu mere tid til at tænke på så meget, når jeg er alene, som jeg ikke har kunnet før. Jeg har lige skrevet til Karlo, det er nu trist at han skal have endnu en vinter på Grønland, men endnu tristere var det da han gik så længe arbejdsløs.

Jeg glæder mig til du kommer hjem, så jeg kan få lov til at være noget for dig, så længe som du har været hjemmefra. Far er næsten altid ude, og efter møderne spiser han tit ude, det er jo ikke som da I var små, alle de rejser og foreningsmøder fører meget med sig.

Det havde nu været morsomt for dig og far om I havde truffet hinanden da far var i Polen, det var jo lige ved, men du var sejlet dagen før.

Jeg sidder oppe i haven som eneboer, og det er dejligt, her er sådan en fred, og der er nok at tage fat på, jeg keder mig aldrig. Jeg glæder mig til at vi igen skal have det rigtig rart når du kommer, den står på din livret, brune bønner, første dag du er her, og så skal du have lov til at sove længe.

Din mor.

39

Da far i 1928 var til det russiske kemiske industriarbejderforbunds kongres i Moskva, tog mor med. Det blev en stor oplevelse for dem.

Da hun kom hjem fortalte hun begejstret om kongressen hvor de russiske arbejdere kom fra de fjerneste egne af landet. Hun havde set dem på kongressen. De blev siddende på deres pladser og hørte opmærksomt på talerne, der var ingen der gik ud for at drikke, som hun så tit havde set det ved de hjemlige kongresser.

Den udvikling der var i gang var alvor for dem, de var selv en del af den, og de ville være med til at forbedre den. Hun for-

talte om deres fremtidsplaner og om den uddannelse de unge fik, og at der ingen arbejdsløshed var, og tilføjede:

– Ja, vi er lidt bagefter herhjemme.

Hun fortalte om det store Moskva. Hun havde været på museer og set de skønneste ting. En meget stor oplevelse havde det været at se Moskvafloden bryde op. Isen var skruet højt op og flød afsted med en voldsom bragen. Alle var jublende glade løbet ned til floden, for nu kom foråret efter den strenge vinter. Hun fortalte om den høje menneskelige kvalitet der forlangtes for at man kunne blive partimedlem. Det var lige noget for hende, der altid havde prædikeret for far, at man skulle være et retligt og ærligt menneske, når man ville skabe en ny og bedre tid, ellers fik man ikke folk til at tro på en sag så de ville kæmpe for den.

Far fortalte om NEP-tiden og om de vanskeligheder der var for at få den socialistiske stat til at fungere.

De havde mødt et dansk lærerpar, der var ansat på en kemisk fabrik i Moskva.

De havde været på højeste lærerløn hjemme, den ene på Vognmandsmarkens skole, den anden på skolen på Frederikssundsvej. Men trods lavere løn ville de hellere arbejde her hvor de så, at enhver fik lov til at udvikle sine evner, at ingen var arbejdsløs og hvor man havde et politisk system, der gav den største retfærdighed.

Mor var begejstret for dem. Det var idealister og ikke kun materialister, men mennesker der ville være med til at skabe et retfærdigere samfund.

– Vi skal lære af de erfaringer de gør i det nye samfund, det skal nok komme os til gode engang, sagde hun.

Til trods for at mor var så meget alene kedede hun sig aldrig, hun fandt stadig noget at lave hjemme eller i haven, og hun tog stadig sine ture ud i naturen. Især var hun glad for turen til Sengeløse, for den var lang, billig og meget køn, ud mellem kornmarker med bøndergårde og vid udsigt til hvidkalkede landsbykirker og af og til et lille gadekær.

Når far var borte i længere tid købte hun et 8-dages togkort.

På det kørte hun landet rundt, stod af i de små byer og gik ture i gamle kønne gader, fandt et natlogi og kørte videre tidligt næste morgen.

Engang kom hun sent om aftenen til Skagen. Hun kunne ikke få natlogi noget steds, men så sov hun på bænken på stationen. Den slags tog hun ikke så højtideligt, hun var jo vant til strabadser.

Hun havde så mange interesser som hun ikke tidligere havde haft tid at pleje. Hun læste mange bøger, altid dem der var »indhold« i, de skulle handle om livet og ægteskabet, ikke bare noget »kærlighedssludder«. For hende var ægteskabet baseret på troskab, ærlighed, retskaffenhed og gensidig respekt. Hun gav tit udtryk for sin foragt for de koner, der med smil og kys tog afsked med manden ved hoveddøren, og når han var gået, lukkede elskerens ind ad bagdøren. Hun respekterede luderen, som ikke gav sig ud for andet end det hun var, til gengæld havde hun ingen respekt for den mand, der kom fra luderen og hjem til konen, hvor han falsk omfavnede hende og børnene.

Mor var en flittig gæst på museer og ved auktioner, hun blev aldrig træt af at se på kønne gamle ting. Det hun savnede var, at far kun sjældent havde tid til at tage med hende ud i naturen. Når de var sammen på rejser, var det som regel når han skulle tale ved et møde, og så var de jo ikke alene.

Selvfølgelig var der også knas i vores familie. Søkendeforhold ændres efterhånden som der kom svigerinder og svogre til, man vokser fra hinanden, og lidt surhed her og der kan ikke undgås, men det meste kunne da grines og pjattes væk.

Edvard havde været hjemme på ferie i 6 dage. Han var rastløs, hans forfremmelse til 3. styrmand gik for langsomt for ham, og pengene var stadig små. Nu da han så at vi alle var gifte og havde eget hjem og børn, blev han endnu mere ked af den fremtid der lå foran ham, den gav ikke mulighed for et normalt familieliv.

Mor syntes ikke at livet var let at forstå, der var mange ting hun ville have rede på. Da hun var ung, ville hun vide noget om den store uretfærdighed hun så omkring sig.

Nu da hun var ældre spekulerede hun på de mange ulykkelige ægteskaber og undertrykkelsen af kvinderne.

Hun oplevede onde og gode mennesker både mellem fattige og rige, og søgte stadig efter en mening med det hele.

Gennem teosofiske bøger lærte hun om reinkarnation, at man kom til at betale for det onde og uretfærdige man gjorde.

Teosofisk Samfund skulle have en verdenskongres i Holland, og mor besluttede, at der ville hun være med.

Far var forvirret, han kunne slet ikke fatte at hun ville rejse fra ham. Han var også bekymret og forsøgte at forklare hende, at det kunne hun ikke klare. Men intet kunne rokke hendes beslutning.

Far udmalede alle mulige besværligheder for hende. Hvor svært det var at finde ud af de forskellige perroner når hun skulle skifte tog, sprogvanskelighederne, hvor svært det var at slæbe rundt på alt det teltgrej, og hvor ondt hun ville få i sin gigtplagede ryg, når hun skulle sove i en sovepose på den næsten bare jord. Men intet kunne afholde hende fra at rejse til Holland. I et sidste desperat forsøg sagde han:

– Du er jo ingen ung pige mere, du er snart 60 år, og hvordan har du egentlig tænkt dig, at jeg skal klare det hele herhjemme?

Det var tydeligt at se på mor, at det var netop det hun syntes han havde godt af at prøve, og hun sagde det også, så opgav han.

Den tid der gik inden hun skulle rejse, brugte han til at forklare og formane hende om togtider, skiftebyer og på hvilke perroner hun skulle stå. Til sidst blev hun så kulret og irriteret, at hun med et hvast blik sagde:

– Pas du nu dit, så skal jeg nok klare mit. Det har jeg måttet hele livet, så dette her klarer jeg også nok.

Men far blev ved, han var virkelig bekymret. Han tegnede ruter og forsøgte at lære hende lidt tyske gloser.

Mor var ikke fri for at gotte sig lidt over hans bekymring for hende. Hun var jo godt klar over, at det også var bekymring for sig selv han nærrede, fordi han nu skulle være alene.

Helt bevidst ønskede hun, at han skulle prøve hvad det ville sige, at være den der stod tilbage, når den anden tog afsted. Hun vidste godt, at når han rejste var det møder og kongresser, og at det var hans arbejde, men hun vidste også at der fulgte fornøjelser med. Hun havde set hvordan det hun kaldte »opstadsede kvinder« smiskede omkring ham.

Det var nu ikke for at hævne sig hun tog denne rejse. Hun var interesseret i at træffe og lytte til de mange mennesker, der havde de samme problemer som hun, med at finde en fornuftig forklaring på tilværelsen.

Inden hun rejste måtte jeg afgive det løfte, at far skulle klare sig selv. Han skulle prøve at være alene, så han kunne forstå hvad det ville sige. Jeg måtte endda love ikke at tage ham med til Tisvilde i sommerhuset, og jeg måtte ikke lave mad til ham.

Jeg syntes jo nok det var lidt synd for ham, men på den anden side var det jo de vilkår mor havde haft i mange år. Nu var hun endelig blevet rødstrømpe.

Så kom dagen hvor hun drog afsted med sovepose og andet grej, det fyldte og vejede godt til. Far og jeg fulgte hende på Hovedbanegården og lige til det sidste gav han hende gode råd og formaninger.

Så dampede hun af, lille, stærk og ukuelig, men far var ikke meget værd.

Allerede næste dag skrev han til hende:

Kæreste Tilde. God dag, kære ven, nu har du været i camping en halv dag og du ligger vel snart i din køje, eller hvad I nu kalder jeres sengested. Jeg håber du kan sove, det kniber det jo med når du er hjemme. Men hvordan, kæreste ven, er det gået dig på rejsen? Jeg har tænkt på dig hele dagen og set dig slæbe på bagagen, jeg har set dig afregne med drageren, du har vel ladet ham selv tage ned i din pung og tænkt, hvis han tager mere end han skal have, snyder han ikke mig men sig selv – jeg kender jo din filosofi. Ja, kære du, jeg kan se dig for mig, hele vejen

tappert holde humøret oppe, aldrig giver du op for noget.

Jeg gik ikke i seng før du godt og vel havde nået Hamburg, jeg vågnede igen klokken 3, jeg kunne ikke sove mere. Klokken 5 tænkte jeg at du nu så ud ad vinduerne omkring Osnabrück, og jeg ved at du har haft gumminakken på ligesom når vi er ude og du vil se til begge sider for ikke at gå glip af noget.

Jeg længes efter at høre fra dig, du lovede at skrive så snart du kom frem. Min kæreste ven, i går spiste jeg al suppen og i dag har jeg spist medisterpølsen til frokost på kontoret, og i aften laver jeg bixsemad af resterne fra i går, jeg er nu slet ikke så tosset til at lave mad som du måske tror. Det værste er at pille kartofler... I morgen skal jeg til møde på National, måske vanker der frokost der.

Det kan godt være jeg tager til Tisvilde med Hedvig og bliver der til mandag, vejret er alligevel for dårligt til at slå græsplæne og klippe hækken, jeg håber vejret er bedre hos jer, ellers må det være slemt at ligge i telt. Jeg tænker meget på dig og længes efter at se dig igen, her er altså lidt tomt, mon du også længes lidt?

Din Axel.

Efter nogen tid kom der et langt brev fra mor:

Kære Axel. Nu er jeg her, de tider du havde skrevet op passede slet ikke, men tak fordi du ville hjælpe mig, det var ikke din skyld. Her er 3000 mennesker spredt over 2000 tønder land, skov, slette og sand, som alt sammen hører til Eide Slot. Jeg har set slottet som er meget smukt både ude og inde.

Jeg ville ønske du kunne se det brogede folkeliv, fra alle egne af jorden er de kommet i deres smukke dragter, og der er en summen af fremmede sprog. Vi er oppe klokken 6, der er langt til WC og brusebadet. Vi sover otte i mit telt, og vi kan ikke stå oprejst og klæde os på eller af, men jeg går udenfor så det klarer jeg nemt. Værre er det med sproget, i mit næste liv vil jeg lære sprog og have en lille bil, så vil jeg køre i Danmark og andre lande og lære af det.

Der kommer tit nogen hen til mig og siger en hel masse, men

jeg kan jo kun svare med et smil. Jeg får nok svært ved at slutte mig til nogen fordi jeg ikke kan sprog, men det gør ikke noget. Jeg vil helst gå og observere, jeg har jo min egen mening om mange ting, og selv om det er teosoffer der er her, er de jo ikke fuldkomne, de er mennesker på godt og ondt, men måske på vej til at forstå livets mening.

Vi spiser ved lange borde og kun vegetarisk mad, jeg savner slet ikke kød. Der er foredrag to gange om dagen, og der er død-stille og alle pladser besat, ligesom da vi var i Moskva, hvor de også var lydhøre og interesserede.

Du skriver til mig, at jeg måske vil blive skuffet over dette, jeg ved egentlig ikke hvad jeg skal svare dig, det drejer sig jo om at finde sig selv og meningen med vores liv, og det kan man jo gøre hvor som helst man er. Du skriver at du vil møde mig i Padborg, det er ikke så nemt for mig at sige hvornår jeg er der, men det bliver enten torsdag eller fredag, jeg kan jo stille min bagage på banegården og gå lidt rundt. Jeg lægger besked på det hotel der ligger nærmest ved banegården, så kan du høre efter mig der. Min adresse her er Mathilde Olsen, Star Camp, telt 113 Ommen, Holland.

Jeg glemte at fortælle at Krishnamurti og Annie Besant er her hver dag og holder foredrag for os. Vi får talerne oversat og udleveret, også på dansk.

Jeg håber alle sammen derhjemme har det godt, du må hilse og sige at jeg klarer mig fint.

De kærligste hilsener fra din Tilde.

At mor var rejst på et tidspunkt hvor far var hjemme, var en del af familien temmelig forargede over, de syntes ikke hun bare kunne lade ham skøtte sig selv.

Jeg selv havde ikke troet det var så svært at være afvisende over for far, det drejede sig jo trods alt kun om otte dage.

Han havde fået besked på, at han ikke måtte hænge på børnene, men skulle klare sig selv, som hun jo altid havde gjort når han var ude.

Dagen efter at mor var rejst ringede han til mig for at spørge hvordan man steger medisterpølse. At give ham undervisning

og lade være med at sige, at han kunne komme hjem og spise sammen med os, det var svært. Det var heller ikke let at afvise ham, da han spurgte om han kunne tage med til Tisvilde i weekenden, men jeg afviste ham, for solidarisk med mor ville jeg være. Han var ulykkelig og savnede mor, men jeg havde jo tit set hvor ulykkelig hun var over at han rejste.

De otte dage gik og far rejste hende i møde så de kunne følges hjem fra Padborg.

Jeg havde indtryk af at mor fik lidt oprejsning og far lidt forståelse for hvad det ville sige at være alene. Men selvfølgelig ændrede det ikke den daglige tilværelse for dem. Fars arbejde var nu engang sådan, at han var meget lidt hjemme, og mor vidste at det kunne ikke være anderledes.

44

Hele min barndom og ungdom oplevede jeg, at far kom hjem og fortalte om konflikter, strejker, lockouter og arbejdsløshed, sådan var det stadig. Der havde været kongres i DAF, hvor der havde været hård kritik fordi man ikke havde opnået lønforbedringer, en heftig diskussion om at melde sig ind i De samvirkende Fagforbund igen efter fire års udmeldelse. Det blev vedtaget med kun 5 stemmers flertal, men afstemningens resultat var en erkendelse af, at det ikke var splittelse men sammenhold man måtte arbejde for.

Der havde været folketingsvalg, det blev en stor sejr for Socialdemokratiet, som nu dannede regering sammen med det Radikale Venstre under Staunings ledelse. Madsen Mygdals regering var faldet på sin skrappe nedskæringspolitik, der foruden lønnedskæring også var en nedskæring af de sociale goder som arbejderne havde opnået, og dertil den uanstændige, såkaldte »Tugthuslov«, der tog sigte på at ramme fagbevægelsen som de fagligt organiserede gennem at sikre uorganiserede samme rettigheder.

Når far fortalte om disse ting, blev det tydeligt for mig, at arbejdsmændene aldrig fik noget foræret men måtte kæmpe hårdt for hver eneste øre, og alligevel var de lønmæssigt altid langt bagud for alle andre.

Da han engang fortalte, at nu var brødpriserne steget med 2 øre, men at det havde været umuligt at vride så meget som 1 øre ud af arbejdsgiverne, blev både mor og jeg meget forargede.

Da jeg om aftenen var gæst hos nogle af min mands venner – de var forretningsfolk og diskuterede forretning og handel – så syntes jeg også, at jeg ville være lidt med, og sagde med al den harme jeg følte:

– Ja, og er det ikke også skrappt at man nu har lagt 2 øre på brødprisen og alligevel ikke vil give arbejderne mere i løn.

Jeg blev grint ud, de betragtede mig vist som et komisk nummer. Det gav mig min første fornemmelse af, at det ikke var så ligetil at gifte sig uden for sit eget miljø.

Det var et hårdt og opslidende liv for mine forældre, men de vidste, at for dem kunne det ikke være anderledes. Hvis der var noget som mor mente var forkert, så sagde hun det ligeud, hvad enten vi kunne lide det eller ej, det gjaldt også til far. Hvis han blev for »stor i slavet«, dunkede hun ham åndelig talt i hovedet:

– Hvem tror du du er? Ned i rækkerne hvor du hører hjemme, det er arbejdernes sag du er sat til at røgte.

Det var ganske sundt og han tog det til sig. Han respekterede hendes mening, vidste at hun var en ærlig proletar.

Nu kom der brev fra Edvard fra San Francisco:

Kære mor.

Hvor blev jeg glad for dit brev. Nu skal du høre en nyhed, jeg har en hilsen til dig fra Fritjhof Wifstrand, det er sønnen af den kaptajn du har fortalt os om, og som var Bedstefars svenske familie. Sønnen er et dejligt menneske, han talte om hvor prægtig du tog imod ham, da han sejlede med sin fars skib og kom til København, han huskede en masse fra dette besøg, også at vi boede på Nørrebrogade 225. Han bor i et stort hus her i San Francisco lidt uden for byen, jeg har været til middag hos ham

tre gange, og hver gang fortæller han om hvilken prægtig mor jeg har, som om jeg ikke vidste det.

Jeg har lovet at besøge hans familie i Karlshamm når jeg kommer hjem på ferie, bare jeg nu kan holde det.

Nu er dette til far. Kære far, jeg har søgt om at få 3 ugers ferie ud i et, og ikke hakket i småstykker som Ø.K. plejer. Jeg vil benytte de tre uger til at lære at flyve. Det er ikke en grille på grund af Lindbergh, Byrd, Chamberlain eller Doole-flyvningerne. Det har længe været min mening at springe fra Ø.K., som er en dødssyg arbejdsplads uden mulighed for at avancere før om mange år.

Jeg er dødtæt af dette og jeg har jo ikke mange muligheder i land, men flyvning er sagen fremover. Du kan ikke overtale mig til at fortsætte her.

Din søn Edvard.

Men heller ikke denne gang fik Edvard 3 ugers ferie, det blev kun til en halv snes dage, og da Ø.K. tilbød ham et helt nyt skib »Meonia« og avancement efter den næste rejse, droppede han tanken om at forsøge sig som flyver.

Ligesom alle de andre ferier gik også denne alt for hurtigt, han havde planlagt mange ting han skulle med mor og sine kammerater, det nåede han som sædvanligt ikke, og afskeden var lige så svær som de andre gange.

I det første brev hjem skriver han om det nye skib, om alle de moderne instrumenter som er spændende at betjene, men at selve farten til Bangkok er en skrap omgang med »kineservagt« for styrmændene (dvs. 24 timers vagt ad gangen). Han skriver at 1. styrmand er protegeret, og at det aldrig er rart at arbejde sammen med sådan en.

Han skrev også at Ø.K. havde oparbejdet en disciplin med kæft, trit og retning. Kun hvis man fulgte den kunne man få den næste snor og 60 kroner mere om måneden. Hvis man vil opnå det, skal man smile og sige javel til det hele, og det er jo ikke rigtig mig, skriver han.

Han havde hidtil troet, at dygtighed berettigede til lidt mere selvstændige meninger og derfor ikke altid sagt ja og amen, men

nu opdagede han at dygtighed kun vejede lidt op mod autoritet.

Han havde ikke meget tilovers for kaptajnen, som han fandt var stupid. En dag havde han spurgt om Edvard ikke havde nogle bøger han kunne låne. Han fik nogle af Martin Andersen Nexø's bøger, kaptajnen plejede ellers at læse billige kriminalromaner og den slags. Da han afleverede bøgerne sagde han: – De var ikke spændende.

Så kom der brev til mor:

Min egen kære mor, hjertelig til lykke på fødselsdagen, lille mor, tak for de mange år du har slidt for mig og os allesammen. Kæreste lille mor, jeg er stolt og glad over at have en mor som dig, en mor som uegennyttig har slidt sig op for sine børn og hjemmet. En mor som ingen kan sætte en plet på, en trofast kvinde, som der ikke findes en ud af hundrede. Vi skønner måske ikke altid lige meget på det, men det får vi nok at føle når vi ikke har dig længere. Mine allerkærligste hilsener og håb om et tåleligt helbred. Din søn Edvard.

Efter sin første rejse med »Meonia« var Edvard hjemme i 8 dage. Han ventede at blive udnævnt til 2. styrmand, som det var blevet lovet, men Ø.K. snød ham. Han måtte tage endnu en rejse som 3. styrmand, men så ville det også være sikkert, at han ville få sin forfremmelse.

Hvor var han skuffet, bitter og gal. Annoncerne i aviserne blev pløjet igennem, men der var ingen chancer. Aldrig har han pakket sin køjesæk så deprimeret.

Undervejs på den tur skrev han:

Kære far.

Jeg kan melde alt roligt i Shipka passet. Skipperen og 1. styrmand er nu perlevenner, men der er knive i ærmet. Jeg blander mig ikke, jeg har tit nok set hvad det fører til. Jeg ærgrer mig stadig over at jeg ikke blev 2. styrmand, der laves for mange rævekager i det firma. Jeg ærgrer mig selvfølgelig også for jeres skyld og jeg har jo også selv en portion ærgerrighed tilbage i mig. Hvis det havde været på grund af uduelighed ville jeg have

resigneret, men det er det jo ikke, det var simpelt hen svineri imod mig. Jeg har opdaget at kammeratskab er godt nok i lukafet som matros, men som styrmand gælder en streg på dit ærme, er det ikke ækelt?

Nå, vær ikke urolig, jeg ved jo at min fremtid ligger dig meget på sinde, og jeg skal nok lade være at løbe ind i konflikter.

Din søn Edvard.

Far og mor var meget urolige. De fandt at Ø.K. havde behandlet ham uretfærdigt.

Mens han var hjemme havde far haft mange samtaler med ham om fremtiden, og de var blevet enige om at han måtte fortsætte med at sejle. Men mor var urolig, hun havde en forudæelse om at der ville ske ham noget. Efter hans afrejse kunne hun ikke falde til ro, hun talte meget om ham, og om hvor ked af det han var da han rejste.

Så kom der brev:

Min egen kære mor. Du blev snydt for dit »private brev«, da jeg skrev til far, men så får du det nu, da ingen andre får breve fra mig. Men mor, tiden er knap her i dette skib, det hele er så forceret, det forstår du nok. Kære lille mor. Du må endelig ikke være bekymret for mig, bekymringer har du nok af. Jeg ved hvor meget min stilling betyder for min fremtid, så jeg begår ingen dumheder. Hidtil er alt gået godt og gør det vel også resten af vejen, den får jo en ende og så får jeg forhåbentlig den ferie jeg har til gode. Jeg synes jeg trænger til den.

Hvordan går det dig, lille mor, med helbredet? Skriv snart at det går godt. Kunne du mærke at jeg tænkte meget på dig på din fødselsdag den 9. april, du siger at du kan mærke den slags, og også når du mener at der er noget galt, jeg håber at du kunne mærke at det var noget godt.

Kæreste lille mor. Mine allerkærligste hilsener til dig og hjertelig tak for alt det gode du har gjort for mig.

Fra din søn Edvard.

Dette brev skulle have gjort mor glad, men det gjorde det ikke.

Hun var stadig lige urolig og ked af det, og hendes uro blev ikke mindre da brevet til far kom.

Port Said

Kære far. Der sker stadig noget i det stolte skib »Meonia«. 1. styrmand og kaptajnen har haft et større opgør, der endte med at 1. styrmand så snart vi kom i havn ville have sin opsigelse sendt hjem. Men som den tølper kaptajnen er, har han ikke villet gøre det af angst for at styrmanden ville angive grunden, nemlig at skipperen på alle måder har været på nakken af ham, selv om han har slidt dag og nat for at gøre ham tilpas. Kaptajnen har adskillige gange skældt 1. styrmand ud på det groveste, selv når der var matroser og passagerer til stede.

1. styrmand bevarede sin ro meget længe, men en dag blev det for meget for ham, så han fulgte efter kaptajnen og smed sin opsigelse i hovedet på ham.

Fra den dag var kaptajnen slesk og fidel over for 1. styrmanden, kujon som han var og er, trods ridderkors og frimureri.

Jeg tænkte at det nu var min tur til kaptajnens grovheder, men det er ikke tilfældet. Hvis hans lumpne opførsel over for mig i København er gået op for ham, kunne man tro, at det er derfor han opfører sig manerligt over for mig, men en sådan tølper har overhovedet ingen skamfølelse. Jeg er også klar over, at dersom han finder det fornødent at skubbe mig frem endnu en gang, for at dække over sine egne beskidte affærer, vil han uden skrupler gøre det.

Derfor er jeg på min post, vel vidende, at en fattig 3. styrmands ord er for intet at regne mod kaptajnens.

Far, jeg tror ikke at jeg fortalte dig, at jeg underhånden fik at vide, at det var kaptajnens udtalelser som bevirkede, at jeg skulle med som 3. styrmand. Det viser at du ikke havde ret i din påstand om, at de ikke ville skade mig uden at høre på mig. En trøst er det, at jeg kunne mærke at Tillisch var på min side, men han kunne vel ikke trumfe igennem over for Baronem, at jeg blev 2. styrmand som lovet.

Mine bedste hilsener, Edvard.

Sammen med dette brev lå følgende:

Det arabiske Hav.

Kære far.

Da jeg ved du har haft diskussioner med Niels Hansen, (forretningsfører i DAF, transportgruppen) om kinesiske kuliers arbejdsvegne kontra danske havnearbejderes, og disse har været baseret på mine udtalelser, har jeg skaffet nøjagtige oplysninger angående kuliernes arbejdsvilkår gennem deres Serang (formand).

Først lidt geografisk orientering. Bangkok ligger ca. 20 miles op ad Menam floden, også kaldet Siams Nil, fordi den ved sine oversvømmelser betinger størsteparten af Siams rishøst. Ud for flodens munding ligger en barre med 15 fod vand over ved højvande, (lavvande 3 fod) og som følge heraf kan vi kun laste til 15 fod i selve Bangkok, dvs. 2500 tons, de resterende 5000 tons, ned til 26 fod, må vi laste uden for barren ved en lille ø, Koh-si-Chang, hvortil risen bliver sendt ud i lægtene fra Bangkok.

Store kræfter har været i bevægelse for at få lov til at grave en rende gennem barren, så skibene kunne laste fuldt i selve Bangkok. Men da siameserne ingen handelsflåde har, og næsten al handel er på fremmede hænder, vil de ikke give afkald på barren, som det naturlige værn den er for Bangkok. Jeg har nævnt dette fordi arbejdsvilkårene er forskellige i Bangkok og Koh-si-Chang. Riskulierne er elitearbejdere blandt kulierne her i Siam, de bærer kun sække og stuver dem. Alt andet arbejde, som aftagning og pålægning af luger og skærstokke, lægge strø ud og føre risventiler op, nægter de pure, og skibet må derfor holde ekstra hold på 4-5 siameser-kulier til hver luge, til at udføre dette arbejde, og forholdet mellem de to grupper er som mellem håndværkere og arbejdsmænd.

Kulierne i Bangkok arbejder på dagløn, 2 Ticals = ca. 3,60 kr. om dagen, og 4 Ticals for natten og fri ris kogt om bord. Sjakkene består af 10 mand i hver luge, hvoraf to mand hviler,

to mand løfter sækkene op på ryggen af de resterende 6 mand som bærer fra og stuver sækkene. Det går nu døgn efter døgn med de samme kulier, kun afbrudt af 2 timers hvile om morgenen fra kl. 5 til 7, en halv time om middagen og fra kl. 6 til 7 om aftenen, medregnet den søvn de kan få i lasten, ca 2 1/2 time, altså 6 timer fri i døgnet til at hvile og sove i, og en effektiv arbejdstid på 18 timer, og den er effektiv i ordets værste betydning. Der er aldrig tale om at et slæng må hænge og vente på, at de i lasten skal blive færdige med det foregående, det er det værste man kan vise Serangen, så tordner han og nedkalder alle kinesiske guders forbandelser over kulierne, skælder dem ud for Rickshawkulier, hvilket er den største ærekrænkelse.

Vi har præsteret at laste 142 tons med et sjak på 10 timer i Bangkok, dvs. 142 tons med et enkelt sjak på 10 mand, men i reglen regner vi med 130 tons pr. sjak om dagen og 115 tons om natten.

Til sammenligning tjener, at siameser-kulierne kun får 1 Tical om dagen og to tabletter affaldsopium, og trods det at deres sjak er dobbelt så store, udfører de knap det halve arbejde. De kan kun bruges til stykgods, hvor det gælder om at vælte et par kasser over i en strop og råbe »aria noy« (hiv op). Hvor det gælder om at løfte eller bære, er de fuldstændig ubrugelige, de er degenererede og så fulde af opium og alskens sygdomme, at de knap er til at drive til arbejdet.

Da man ikke kan være i 5 laster på een gang, viser man sig en gang imellem ved lugen og kyler et træstykke derned, det hjælper indtil man er væk fra lugen, så går det i stå igen.

Man kyler ikke træstykker efter riskulier, dersom man nærer håb om endnu en gang at spise brune bønner hos fru Olsen på Nordre Fasanvej. Under sådanne omstændigheder kan det være dobbelt irriterende, når en af Ø.K.s blækkulier kommer om bord og forsigtigt kigger ned over lugekarmen og med spæd stemme siger:

– Jeg synes det går langsomt.

Jeg har aldrig hørt dem sige andet, hvad enten vi har losset 400 eller 500 tons den dag. Jeg tror det er hele deres ordforråd, for beder man dem om at skaffe nogle ordentlige kulier, bliver

de meget forbavtede, og beder man dem skaffe plads på kajen til at lande vores last på, står de ganske målløse over, at vi ikke har det med hjemmefra, og samtalen ender med at man siger: – Ryg og rejs ad helvede til.

Det vil sige, det er forbeholdt kaptajnen og 1. styrmand at sige det, jeg må nøjes med et alenlangt »såeeee«, jeg glæder mig til at blive 1. styrmand og gøre op med de mappedrenge...

43

Brevet var ikke skrevet færdigt, det var det sidste lange brev Edvard skrev inden han blev syg af tyfus og indlagt på det engelske hospital i Port Said sammen med tre andre fra »Meonia«, en besked vi fik fra Ø.K. pr. telegram.

Der gik flere uger hvor vi hver dag ringede til Ø.K., som oplyste at Edvard stadig havde høj feber, men at man håbede det bedste.

Så kom der et lille brev fra ham, skrevet med rystende og ubehjælpelig skrift.

Allerkæreste forældre. Tak for jeres kære breve, men hør her, der er slet ingen grund til ængstelse mere. Alt er overstået og jeg er i god bedring, omend langsomt. Jeg håber at være rask og frisk så I ser mig hjemme om 5-6 uger.

Eders altid hengivne og taknemlige Edvard.

Nogle dage senere kom dette:

Allerkæreste forældre. Hjertelig tak for blomsterne og brevene. Som I ser er det en langsom kur, men det går fremad. I må være fuldstændig rolige for mig, og endnu en gang tak for blomsterne og brevene.

Kærligste hilsener fra Edvard.

Skriften var blevet endnu mere utydelig, vi kunne forstå at han var meget syg.

Så kom der telegram fra Ø.K.

Beklager at måtte meddele, at styrmand Olsens tilstand er alvorlig, med megen agtelse.

Juel Brockdorff (Baronen).

Igen et telegram fra Ø.K.:

Styrmand Olsen er stadig alvorligt syg, hjertemusklerne er betydeligt svækkede, han vil ikke kunne sidde op i sengen i endnu flere uger.

Derefter endnu et telegram, hvor man meddelte at der var sket en forværring i hans tilstand.

Mor var ulykkelig. Hun ville rejse ned til ham for hun var sikker på, at hendes kærlighed og styrke ville hjælpe ham til at blive rask.

Far var mere realistisk og undersøgte mulighederne for at mor og jeg kunne rejse. Rejsen ville blive lang og bekostelig. Vi kunne eventuelt komme med »Meonia«, men det kom vi ikke og flyve dertil kunne vi ikke.

Hvis vi var kommet med »Meonia«, var vi alligevel kommet for sent. Edvard var død den dag hans skib kom til Port Said. Han døde efter syv ugers strengt sygeleje, kun 27 år gammel.

Det var et hårdt slag for os alle, men mest for mor. Hun og Edvard var så nært knyttet til hinanden.

Al den kærlighed de følte, udtrykte de i de mange breve de skrev til hinanden, og i de korte stunder han var hjemme på besøg. I sit forhold til mor var han stadig drengen, han var jo kun 14 år da han rejste ud.

Jeg er ikke i stand til at beskrive min mors sorg, den var dyb og smertelig.

Udadtil var hun den samme stærke og ukuelige mor, der ikke glemte os andre og vore problemer.

Hun søgte trøst ved at tage på ture til de kendte steder. Hun vaskede storvask, malede hus, plantede haven til med blomster, og i stille stunder tog hun de mange breve fra Edvard frem og læste dem om og om igen.

Vi ville gerne være sammen med hende i den svære tid, men

hun ville helst være alene og ikke forstyrres i sine tanker, hun tillod ikke sig selv den luksus at falde sammen.

På grund af varmen i Port Said var Edvard blevet begravet samme dag som han døde, men mor ville have ham hjem til Danmark. Han skulle begraves på Brønshøj Kirkegård, hvor Bedste også var begravet.

Ø.K. fik oplyst, at den ægyptiske regering ikke tillod opgravning og balsamering før efter et års forløb, men mor gav ikke op og Ø.K. forsøgte igen.

Fra hospitalet fik vi brev, de skrev at man havde gjort alt hvad der kunne gøres, men at Edvard hele tiden havde været meget syg. Han havde været meget glad for blomsterne vi havde sendt. Når han havde været i stand til at se dem, så han glad og lykkelig ud, og brevene fra sin mor havde han villet have liggende på sengen så han kunne røre ved dem.

Præsten skrev og fortalte om begravelsen. Den danske konsul og repræsentanter fra Ø.K.s kontor og kaptajn og mandskab fra »Meonia« havde været til stede, og til slut i brevet tilbød præsten at passe graven.

2. styrmand skrev:

Når De modtager dette brev har De jo forlængst fået den sørgelige meddelelse om Edwards alt for tidlige død. Jeg vil gerne udtrykke min dybe medfølelse med Deres sorg.

Vi ankom til Port Said d. 30. juli kl. 8.15 om aftenen, netop på det tidspunkt da Edvard døde, hvilket vi dog ikke erfarede før vi kom i land en time senere.

Sygeplejersken fortalte os, at han dagen før havde spurgt hvilken dato det var og havde sagt:

– Så kommer mit skib i morgen og jeg får besøg af nogen derfra.

Kaptajnen bestilte blomster og krans og sendte det danske flag i land til at dække kisten med.

De venligste hilsener fra 2. styrmand Johan Darre.

Ø.K. skrev at de, så snart myndighederne i Port Said gav tilladelse til at lade liget af Edvard balsamere, uden udgift for os vil-

le lade ham sende hjem. De undlod ikke at meddele, at Edvard var godt anbefalet fra sin tjeneste i Ø.K. og til sidst en ærbødig agtelse fra Juel Brockdorff.

Kaptajnen skrev:

Ærede Axel Olsen.

Ved ankomsten til Port Said fik jeg at vide, at styrmand Edvard Olsen var død nøjagtig på det tidspunkt hvor »Meonia« gik i havn. Jeg talte med sygeplejersken som fortalte, at man havde ventet det mere eller mindre i den sidste uge. Hjertet var som følge af den langvarige feber for svagt. Han havde været klar til det sidste og havde sagt:

– I dag kommer mit skib, så får jeg besøg.

Men havde hjertet holdt, skulle han have været opereret for sår på tarmene. Der blev lagt blomster på hans bryst fra Dem, og der blev taget et billede af kisten som vil blive sendt til Dem. Sørgeligt at en så ung og lovende mand skulle bukke under for sygdommen.

Med højagtelse, kaptajn...

Jo, de holdt stilen, den var der intet at udsætte på.

Edvard kom hjem, og mine forældre stod på kajen som så mange gange før og så hans skib komme ind.

Man hejste kisten ned langs skibssiden, den var dækket med et flag. På kajen blev der holdt en mindetale.

Jeg så på mor, hun var ligesom sunket sammen og blevet mindre. Det var næsten ikke til at bære at se hendes sorg.

Var sorgen stor for mor, var den det ikke mindre for far, der gennem årene var kommet Edvard meget nær gennem den udbytterige brevveksling de havde haft. Far havde forsøgt at præge ham socialt og politisk, hvor Edvard til gengæld skrev om vilkårene for arbejderne ude i verden og om søfolkens kår om bord i skibene.

Ligesom mor begravede også far sig i arbejdet, men han gjorde sig også store anstrengelser for at være så meget som muligt sammen med mor i den fælles sorg.

Mor havde gemt hvert eneste brev de havde fået fra ham, og det var mange. Da far så hun tog dem frem og læste dem igen og igen, besluttede han at samle dem og lade brevene trykke til en bog. Det blev en bog på 462 sider og vi søskende fik et eksemplar hver.

Som forord skrev far:

Breve fra en søn, samlet til hans mor, fordi han var i hendes billede, som hun var i hans sind. Hun gav ham af hendes rige, moderlige sjælsrene egenskaber, han gav al sin store sønlige kærlighed.

Som så mange gange tidligere, hvor far havde digtet til os alle, lavede han nu et digt til Edvard, der kom til at indlede bogen:

En lille gut på 14 år
med længsel mod det fjerne står
og ser mod horisontens rand
og bag den eventyrets land.

Well sa' han til sig selv,
jeg må forsøge på derud at nå,
og blir jeg skuffet, nå enfin
så finder jeg vel hjem igen.

Og mangen drøj dravat han fik,
når søen gik i dæk og rig,
og sejlet flød af fald og lig,
til stormens barske symfoni.

Men også gode dage kom
med fin sejlads og solskin, som
gør sindet let og hjertet glad
og vender onde dages blad.

Og sådan gik de mange år,
fra dreng til manddom gutten når,
af »eventyr« sin del han fik
mens farten rundt om kloden gik.

Men var end farten nok så lang,
en tone i hans hjerte sang,
hans mor, hans hjem, hans kære der,
hvad var for ham vel mere værd.

Og atter stod den unge mand
og så mod horisontens rand,
men da ej øjet kunne nå
de eventyr, som gutten så.

Men plan og bane engang lagt
og mod og vilje engang vakt
ej afdrift virked på hans ror,
han holdt sin kurs, han holdt sit ord.

Og mål blev sat, og mål blev nå't
nu høstet mand, hvor gutten så't,
og fortsat farten fremad gik
mod nye mål med nyt bestik.

Men nok så støt vor kurs end går,
til hvilke mål vort håb end står,
en grænse sættes på vor vej,
den er ej ens for dig og mig.

For sidste gang han så drog ud
i langfart på det høje bud,
men også her i havn han når,
hans færd en borgen er derfor.

Var tabet tungt og savnet svært,
er mindet om ham dobbelt kært,
og gennem tåren trænger sig
et stille vemodssmil sig vej.

Livet gik sin gang, men vi var alle blevet fattigere ved Edwards død.

Jeg var meget fortvivlet, for han var den af mine søskende jeg følte mig mest knyttet til.

Da han læste til styrmand havde vi en dejlig tid sammen, vi var unge og morede os med fælles kammerater.

Da han rejste ud igen, fik jeg næsten lige så mange breve fra ham som mor fik. Han skrev om sine forelskelser og fremtidsdrømme, og dem var der mange af. Han var en blanding af realist og romantiker, og havde det lige dejligt hver gang han var forelsket.

Hver gang troede han, at det var den eneste ene, men når det varede et år, eller længere, før han kom tilbage til samme havn, havde enten hun eller han selv forelsket sig i en anden.

Han skrev en hel del om hvor svært det var at træffe en pige, som ikke bare blev en tilfældig pige. Skibet lå ikke så længe i havn, at der var mulighed for at træffe en »pæn pige« og lære hinanden ordentlig at kende, og ferier i Danmark, der i reglen kun drejede sig om otte dage, gav heller ingen muligheder.

Han skrev om at få sit eget hjem og børn, lidt mismodigt. – For hvordan skal jeg bære mig ad med det? Men i det næste brev skrev han, at nu havde han fundet alle tiders pige, og så beskrev han alle hendes dyder.

I et af de sidste breve skrev han om en pige han havde mødt i Australien, og denne gang lød det som om han mente det alvorligt.

Jeg var hjemme hos mor da hans ejendele kom. De lå i de køjesække han selv havde syet og som vi så tit havde set ham pakke når han skulle rejse ud.

Hvor var det svært at se mor pakke hans ting ud. Se hende stå med hans nye uniform som havde været så dyr for ham at anskaffe. Hun tog stykke for stykke op, de hvide tropeuniformer,

hans styrmandskasket som han havde været så stolt af, da han havde bestået sin eksamen. Så stod hun med de nye shantung-skjorter. Han havde haft stoffet med hjem fra Kina, og jeg havde syet skjorterne, han nåede lige at få dem med til sin sidste rejse, men han nåede aldrig at få dem taget i brug.

Der var fotografierne i ramme af far og mor som han havde haft hængende i lukafet sammen med et billede af mastekranen på Holmen. Den havde altid været en slags milepæl for ham – når han sejlede forbi den for indgående, så var han hjemme.

Hun lukkede hans fotoalbum op, på første side var der et billede af ham fra den allerførste rejse, under det stod der »kammerdreng Edvard Olsen, yngste mand om bord på motorskibet »Siam's« jordomsejling år 1915«.

Hun faldt i tanker med billedet i hånden mens hun sagde:

– Herregud, hvor var det svært at sende det lille pus afsted, han var så kærlig og ikke vokset fra at kæle og nusse, det voksede han nu aldrig fra. Han var ikke som I andre, han skammede sig ikke for at vise sine følelser, han kyssede mig goddag og farvel, ligegyldigt hvem der så på det, eller hvor gammel han blev.

Hun fortsatte:

– Jeg tænker tit på hvad vi havde lært ham, at han skulle være ærlig og flittig, og at han skulle reagere over for uret, men herregud, hvordan skulle han bære sig ad med det. Jeg vidste jo hvordan det var på skibe, som alle andre steder hvor der er klasseskel, man bliver knubset oppefra, led for led, og han stod jo nederst, hvordan skulle han dog hamle op med dem. Det viste sig jo også med den svinestreg kaptajnen lavede med ham.

Hun nåede det sidste billede i albummet, det var Edvard på »Meonias« dæk i sin nye fine uniform, og sagde med et stille suk: – Ja, det var så det livsforløb.

Iblandt hans ejendele var også den nye sekstant, den havde været så dyr, at han ikke havde kunnet lægge penge op til at læse videre for i længere tid. I et af sine breve havde han skrevet, at det var en trøst, at den kunne holde resten af den tid han skulle sejle. Da mor lagde den fra sig, sagde hun bittert: – Ja, det fik han jo ret i.

Da far kom hjem og så mor sidde og kigge fortabt på de man-

ge ting, talte de om hvad de skulle stille op med dem. Der var jo mange brugbare ting, og de vidste hvor svært det havde været for Edvard at anskaffe dem. De talte med Styrmandsforeningen, hvor man var glad for at modtage tingene. Sekstanten, kikkerten og andre instrumenter blev udsat som flidspræmier til elever på Styrmandsskolen, ligesom også hans bøger og uniformer blev givet til elever på skolen.

I køjesækken lå der også et bundt breve, skrevet på engelsk, jeg kendte en del til indholdet i dem. Edvard havde jo skrevet og fortalt mig om Diana, en pige han havde truffet i Australien. Han skrev at det denne gang var en fornuftig pige, der gik med uldstrømper, som han havde truffet.

Imellem brevene var der to uåbnede fra hende. De var modtaget på »Meonia« den dag Edvard døde. Hun skrev at hun stadig var meget forelsket i ham og håbede at han snart kom til Melbourne igen.

I det andet brev skrev hun, at hun var gravid og at han var faderen, og at hun vidste at han ville blive glad for det.

Mor blev ked af det, ikke fordi Diana skulle have et barn, men fordi de ikke skulle opleve glæden sammen. Edvard havde jo tit snakket om hvor gerne han ville stifte hjem og have børn.

Jeg skrev det sørgelige budskab til Diana, men der gik lang tid før vi hørte fra hende. Da det endelig kom skrev hun:

Kære fru Olsen. De undrer Dem nok over, at De ikke har fået brev før nu, men jeg er efter 7 måneders ophold i England kommet tilbage til Melbourne.

Jeg havde givet postkontoret besked om at eftersende min post men det har de ikke gjort. Jeg gad vide om De er i stand til at forstå min sorg over den meddelelse De sendte mig. Jeg havde næsten opgivet håbet om at høre fra Edvard igen. Jeg tænkte, måske er der trådt en anden kvinde ind i hans liv, men det lignede ham på den anden side ikke. I det tilfælde ville han have skrevet til mig om det, og så ville jeg have forstået det.

Kære fru Olsen. De må endelig ikke tænke dårligt om mig, jeg elskede Deres søn over alt i verden, og vor kærlighed var det bedste, der nogen sinde er hændt i mit liv, og det bragte mig

min søn. Jeg ville sådan ønske at De kunne se ham.

Herregud, hvorfor beholdt jeg ham ikke dengang det stod i min magt at gøre det. Da hans skib lå i Melbourne var jeg på besøg hos ham, netop da vi skulle fra borde kom kaptajnen, han sagde til mig:

– Diana, vær rar at sende Olsen tilbage til skibet i morgen.

Jeg vidste at jeg kunne få Edvard til at blive hos mig, men jeg var uselvisk, og hvad fik jeg ud af det? Jeg tror at meningen med livet er, at man må udnytte situationen og tage skæbnen i sin egen hånd, og han ville jo så gerne blive i land.

Jeg sender foto af lille Peter og vil sende flere hvis De ønsker det, så De kan se hvordan han udvikler sig.

Deres oprigtige Diana.

Mor tvivlede ikke på at det var Edvard, der var far til barnet. Selv om nogle i familien var temmelig skeptiske, rokkede det ikke ved fars og mors indstilling, de accepterede blankt, at de havde et lille barnebarn i Australien, og sendte regelmæssigt penge til Diana og barnet. Det fortsatte de med til krigen kom til Danmark i 1940 og satte en stopper for muligheden for at sende penge ud af landet.

Vi havde stadig brevveksling med Diana, og da Peter selv kunne skrive, var det ham der sendte breve og billeder, hvor man tydeligt så ligheden med Edvard.

I brevbunken fandt jeg også et brev som far havde skrevet da Edvard lå på hospitalet.

Kære Edvard. Når du nu kommer over det værste, og det skal du tro at du gør, så må du holde dig lægernes forskrifter efterrettelig. Det kan være meget farligt med et tilbagefald. Vi tænker alle stærkt på dig, vi ringer frem og tilbage til hinanden, og vi ringer til Ø.K. for at høre nyt om dig. Kunne stærke tanker alene gøre dig rask var der ingen fare.

Ø.K. sagde i dag at det stadig var kritisk, men at der var en ganske lille bedring. Vi har læst i lægebøger og leksika om sygdommen og tror, at når der er gået så lang tid er det et godt varsel.

Min kære dreng, når man er i nød klynger man sig til et halmstrå og jeg kan ikke slippe dig. Vi herhjemme skal ikke besvære os over denne tilskikkelse, det er dig, kære Edvard, der er på den udsatte post, men du skal vide at vi lever med dig og derfor også lider med dig, for at du kan forstå den værdi du er for os og den betydning du har for vort liv, at også dette kan give dig styrke i denne tid.

Vi ser frem til din rekonvalescens hjemme i haven som er i fin stand til dig og som vi ved du glæder dig til.

Min kære dreng, jeg trykker dig tæt til mig i et på gensyn.

Din far.

Jeg lærte meget om mine forældre ved at læse deres breve til Edvard, og da jeg senere, da mor blev svagtseende, læste brevene højt for hende, som mine forældre havde skrevet til hinanden, kom jeg til at beundre og elske dem endnu mere end før. Det var jo ikke bare et tilbageblik over deres egen tilværelse, jeg fik lært at kende, men deres håb om fremtiden.

45

De følgende år var strenge for dem begge. Den ene store konflikt afløste den anden. Der var den store sympatistrejke med de finske havnearbejdere og konflikten omkring arbejdet ved Lillebæltsbroen, der blev en hård kamp mod entreprenørerne og varede i omtrent et år. Som sædvanlig var den borgerlige presse også ved denne lejlighed hård ved arbejderne, som de beskyldte for at mangle samfundssind. At det kunne være svært at vise samfundssind på sultelønninger gik man let hen over.

Den 31. december 1931 døde Lyngsie, kun 66 år gammel. Han var slidt op i det hårde arbejde som det havde været at være formand for Dansk Arbejdsmands Forbund i 35 år. Hans liv havde været fyldt med kampens glæder og skuffelser. Med sit ukuelige

mod, med sin stædighed og sin tro på arbejdernes fremgang, havde han ført forbundet frem til en imponerende position, hans død var et stort tab for fagbevægelsen.

Også Lyngsies medarbejdere følte det som et stort tab, at han ikke mere kunne deltage i kampen, ikke mindst far, der havde delt sorger og glæder med ham i så mange år.

I hele vor barndom havde vi til stadighed hørt om Lyngsie, og vi havde også kendt ham, han besøgte os om sommeren i haven. Han var festlig, morsom og meget dynamisk og der stod respekt om ham.

Han fik – som aviserne skrev – en høvdings begravelse, der blev en gribende højtidelighed.

Digteren Aage Hermann havde skrevet dette digt:

Tyst om din bære de flammende flag
sænkes af hårde og hærdede hænder,
dig vil vi huske og takke den dag
sejren er vundet og festblusset brænder.
Arbejdets mand vågn op, vågn op,
slutter i arbejderhæren trop
enhed, lighed, hans mål og vort.

Efter Lyngsies død blev far, 57 år gammel, valgt som hans efterfølger i forbundets formandsstol.

Det var et både ære- og ansvarsfuldt arbejde, der ville blive hårdt. Det havde slidt Lyngsie op, og det viste sig jo senere, at det skulle gå min far på samme måde.

Da far ringede hjem og fortalte mor at han var valgt, glædede hun sig på hans vegne, men hun havde ikke ønsket det.

Da far kom hjem lå dette brev på hans skrivebord:

3.10.32.

Kæreste du.

Ja, jeg må jo også af hele mit hjerte ønske dig til lykke, endskønt jeg fik en lille tåre i mine øjne da du ringede hjem og fortalte, at du var valgt til formand. Jeg ved, at du vil få meget at kæmpe med og mange skuffelser, men der må vel også blive lidt

glæde til dig. Vi må hjælpe hinanden så godt vi kan. Det var jo ikke rigtigt det man havde tænkt sig på sine gamle dage, men man kan jo ikke andet end være glad for den store tillid arbejderne har vist dig. Vi må håbe at du har kræfter og helbred til at gøre det bedste for det arbejde du har påtaget dig, og det ved jeg du vil gøre. Du er nået et godt stykke på vej, og når du stadig holder dig for øje, at det er arbejdernes kår du skal varetage, så får du også styrke og kræfter dertil, så du kan udfylde den ansvarsfulde plads.

Din Tilde.

I anledning af De samvirkende Fagforbunds 50 års dag blev der i 1948 udgivet en bog, »Under Samvirkets Flag«, med en omtale af min far:

Axel Olsen blev ved Lyngsies død i oktober 1932 valgt som formand for arbejdsmændene, han var allerede før dette valg en af dansk fagbevægelses mest betydelige skikkelser.

Født i 1875 i København, blev han i 1894 medlem af Jord- og Betonarbejdernes Fagforening og blev i 1903 indvalgt i bestyrelsen for denne.

1909 valgtes han til formand, men efter en strejke, som Axel Olsen havde været modstander af, erobrede syndikalisterne magten, afsatte Axel Olsen og hele bestyrelsen. Det varede imidlertid kun et år, så var Axel Olsen tilbage og sad stærkere end før.

Han vandt efter denne affære en enestående tillid hos sine fagfæller. Rolig og besindig, men fast og urokkelig over for arbejdsgiverne stod han som leder af den store fagforening, hvor syndikalisterne ofte gjorde forsøg på at vise deres indflydelse blandt københavnske arbejdere. Men Axel Olsen forhindrede at den gamle fagforening blev gjort til prøveklud for syndikalisterne og lagde derved en bremse på deres arbejde i andre fagforeninger.

I 1919 valgte kongressen ham til forretningsfører, og han stod da Lyngsie døde som den naturlige arvtager efter denne.

Axel Olsen havde ikke Lyngsies temperament og skabte ikke de indbyrdes konflikter som Lyngsie ikke veg tilbage for. Axel

Olsen var mere rolig, men han var lige så energisk. Han var en dygtig forhandler, der ikke gav sig før forhandlingernes sidste mulighed var udtømt, og han har derved og ved sine stejle standpunkter sikret sine medlemmer betydelige fordele.

Axel Olsen var en mand med mange kulturelle interesser og startede således en særlig skole til yderligere uddannelse af arbejdsmænd.

Han var arbejdsmandens mand, ensidig faglig indstillet, og sagde nej til både rigsdagsmandat og ministerpost. Men hans politiske overbevisning var der ikke tvivl om. Han sad i Socialdemokratiets Hovedbestyrelse og kunne ikke tænke sig at virke for andet arbejderparti end Socialdemokratiet.

Det store krak på New Yorks Børs i november 1929 fik store virkninger i alle de kapitalistiske lande, hvor produktionen faldt voldsomt. Det medførte en katastrofal forøgelse af den i forvejen store arbejdsløshed. Også Danmark fik sin del af krisen. I de følgende år steg arbejdsløshedstallet til 200.000, og i 1932 var hver tredje arbejder uden job. Denne krisesituation forsøgte arbejdsgiverne ved lock-outtrussel at udnytte i et krav om 20 procents lønreduktion.

Under overenskomstforhandlingerne i 1933 manede Stau-ning til besindighed og fredelig afslutning, men begge parter fastholdt deres krav. Forligsmanden greb ind men havde ingen held til at mægle. Lock-outen ville have ramt 100.000 arbej-dere, hvis ikke Stauning-Munch-regeringen havde grebet ind med det kendte Kanslergade-forlig.

Det blev ved lov forbudt arbejdsgiverne at lock-oute og arbej-derne at strejke i et år, og de gældende lønninger måtte ikke rø-res. Man gennemførte en sænkning af kronekursen i forhold til det engelske pund samtidig med en række prisforhøjelser for landbrugsvarer, så det var noget svært for arbejderne at se forde-lene ved dette forlig, der i realiteten betød en reallønsforringel-se. Resultatet var da også en lang række demonstrationer som politiet slog ned med stor brutalitet. Et for arbejderne positivt træk var gennemførelsen af den store socialreform.

Hjemme talte mine forældre om den harme arbejderne følte

ved at strejkeretten blev taget fra dem, dette kampmiddel der havde vist sin betydning for de forbedringer, der trods alt var sket gennem årene. Mor havde sine kommentarer som har gyldighed den dag i dag, da hun sagde:

– Ja, og så taler aviserne ikke om andet, end at arbejderne skal vise samfundssind. Altid er det de små i samfundet, der skal betale for at de store kan leve fedt og godt. Arbejdsgiverne er jo ikke tilbageholdende med deres profit.

46

Den store arbejdsløshed, der prægede disse år, var en streng tid for arbejderne. Understøttelsen var ringe og selv om socialreformen, der kom i 1933 som en del af Kanslergade-forliget, betød lettelser for de allerdårligst stillede, var der megen nød. Mange arbejdsløse huttede sig igennem ved at sælge de arbejdsløses blad »Livets Kamp«, snørebånd, sikkerhedsnåle, knapper eller sæbe.

Mor talte meget med far om den nedslidende psykiske virkning arbejdsløsheden havde på familiernes trivsel, og ikke mindst på børnenes helbred og udvikling. De kunne begge se følgerne i deres egen familie, hvor de tre førstefødte endnu led under de ringe levevilkår de havde haft. I børneårene havde de haft engelsk syge, var kirtelsvage og nu havde de tuberkulose.

Mor holdt foredrag for far om, at det måtte være fagbevægelsens vigtigste opgave at afskaffe arbejdsløsheden. Hun mente at når det kunne lade sig gøre i Rusland, som havde været et så tilbagestående land, kunne det vel også lade sig gøre her, og hun spurgte hvor længe arbejderne ville finde sig i, at deres menneskeret til arbejde ikke blev opfyldt.

Mine forældre havde i flere år talt om at bygge på grunden, så de kunne bo der hele året. Nu stod huset færdigt, et tofamilies hus, hvor min mand og jeg flyttede ind på første sal.

Under hele byggeperioden havde mor mange diskussioner med arkitekten og murermesteren om adskillige forandringer hun ville have gennemført. Det var tydeligt at se og høre, at de ikke var vant til at kvinder blandede sig i deres arbejde og ovenikøbet kritiserede dem.

Det fik en af dem til at sige til far:

– Hellere 8 år i tugthuset end være gift med Tilde.

– Ja, der er du kommet i menneskehænder, sagde far, men hun har jo ret i de ting, der er blevet ændret, og så tilføjede han: Man skulle måske sætte kvinder til at tegne og indrette huse, det er jo dem der skal arbejde i dem og få det hele til at fungere, så de har nok god forstand på de dele.

Mor havde travlt med flytningen og med at få haven anlagt igen. De møbler, der havde fulgt os gennem alle årene, var mærket af de skrammer og slid som seks børn havde sat på dem. Da de stod i de store lyse stuer, var de bestemt ikke smukke.

Nu gik turene igen til auktioner og eftersyn og til de små gader på Nørrebro for at finde pænere møbler. Jeg var tit med på disse ekspeditioner, og en skønne dag fandt mor møblerne, der opfyldte de krav hun stillede.

Et stort bord med tilhørende ti stole og to armstole, en stor buffet med massevis af skabe, et anretterbord og et hjørneskab. Der var udskårne motiver på alle skabsdøre og snoede søjler alle vegne, selv på stolene. Det hele var i sort bejdset egetræ så støvet rigtig kunne ses.

Jeg var godt sur på disse møbler. Når jeg hjalp mor med at støve af, fik jeg ømme fingre af at sno og dreje dem ind i alle krogene, men når det hele var overstået syntes jeg alligevel det så flot ud.

Jeg var glad for at bo i huset hos mine forældre, selv om det kunne være vanskeligt at finde ud af, hvem man skulle »holde med« når der opstod et varmeproblem mellem min mand og mor. Hun var fyrbøder ved det umulige centralfyre der slugte så mange koks. Mine forældre havde aldrig tidligere brugt mere end 10 hektoliter koks på en vinter, suppleret med de spåner vi kunne hente gratis på tømmerpladsen. Dengang begyndte vi ikke at fyre før et godt stykke ind i november og fortsatte så

længe de 10 hektoliter rakte. Hvis vi frøs, fik vi besked på at vi kunne tage noget mere tøj på.

Min mand havde i mange år boet i troperne, måske var det derfor han var så forfrossen og pivet. Når han mødte mor på trappen eller i haven, skutede han sig og vred demonstrativt hænderne og kom med en masse jammer over det kolde vejr, men han fik det samme råd:

– Tag noget mere tøj på.

Mor syntes han var en pivskid, selvfølgelig fyrede hun, men sparet blev der. Til sidst måtte vi sætte en kamin op i vores lejlighed for at løse problemet.

Nogle af de stridigheder hun havde haft med arkitekt og murermester, var at hun ville have kælder og loft indrettet så de kunne beboes. Hun forudså at der kunne komme tider hvor børn og børnebørn eller andre kunne få nytte af det. Det viste sig senere at være en god disposition. Da hun testamenterede huset til kommunen til brug for fattige, enlige mødre eller andet socialt formål, viste det sig at være velegnet til det. I dag har kommunen indrettet det til internatskole for åndssvage børn.

Men i alle de år mor boede her sammen med far, og efter hans død i mange år alene, var det et hestearbejde for hende at passe hus og have, det koksfyrede centralfy, græsplænen der skulle slåes, haven der skulle luges og plantes til, sne der skulle skuffes hele vejen om en hjørnegrund, frosne vandrør og meget andet. Hun var nærmest alene om det. Far kunne kun sjældent hjælpe til, jeg havde udearbejde og heller ikke mine brødre kunne hjælpe. Kun Karlo hjalp hende i de sidste år hun levede.

Da min bror Harald en dag så mor gå og luge i haven – hun var da 83 år – sagde han: – Mor, det kunne du nu godt tage en mand til.

Hun svarede: – Åh, det kan vente til jeg bliver gammel.

Når det lykkedes at få mine forældre med på en weekend til mit sommerhus i Tisvilde, var far afslappet som en stor glad dreng, og han kunne som dengang vi var børn fra alvorlig snak slå over i fabuleren.

Jeg husker en dag vi lå helt ude på skrænten. Vi kunne se Kattegat, Hesselø og den høje skrænt.

Vi havde talt om den store arbejdsløshed og forsøget på at nedbringe den ved forbud mod overarbejde, om nedsat arbejdstid og ved lån og tilskud til erhvervene, og vi havde talt om den store ungdomsarbejdsløshed, 28 procent af samtlige arbejdsløse var mellem 18 og 25 år. En meget alvorlig snak, men pludselig slog far over og begyndte at fortælle eventyr.

– Se, sagde han, der nede på skrænten kommer banditterne luskende og snigende sig ind på os, de har allerede taget Gilleleje og Vejby, og nu er det vores tur, og her ligger vi uforberedte, skal vi overgive os eller skal vi hente krokettekøllerne og slå dem ned?

Det var en leg jeg huskede fra barneårene hvor han lavede eventyr om arbejdere og arbejdsgivere og kampen imellem dem, for at vi kunne lære at tage parti.

Nu var det ikke svært at finde ud af, at det var nazisterne han mente sneg sig ind på os. Vi havde jo hørt om arrestationerne af socialdemokrater og kommunister og hørt om jødeforfølgelserne i Tyskland. Vi havde flere gange haft besøg af illegale tyske socialdemokrater, der var kommet hertil som emigranter. Far spekulerede meget på det der skete i Tyskland.

Dansk Arbejdsmands Forbund havde i mange år haft kontorer i H.C. Andersensgade, men efterhånden som medlemstallet steg, var der blevet for trangt. Derfor byggede man i 1935 eget hus i Nyropsgade, det blev et smukt hus som blev præmieret af Københavns Kommune. En værdig ramme omkring arbejdsmændenes faglige organisation.

Huset blev forøvrigt ramt af englænderne da de bombede Shellhuset hvor Gestapo holdt danske modstandsfolk fangne, den 21. marts 1945.

Arbejdsmændenes hus blev totalt ødelagt, men ingen kom til skade og det blev genopbygget efter krigen.

Far der næsten aldrig tillod sig den luksus at blive hjemme, selv om han var nok så syg, var netop denne dag blevet hjemme på grund af en skrap influenza. Det blev der et rygte ud af, det hed sig, at han havde vidst at englænderne ville bombe Shellhuset den dag, og at han på grund af faren var blevet hjemme. Det var et lidt onskabsfuldt rygte, der ikke havde det fjerneste på sig. Det er klart, at han ikke var lige afholdt af alle, han var ikke behagesyg, på mange kunne han virke kold, fordi han holdt en vis distance til de fleste mennesker.

Hjemme mærkede vi ingen større forandringer fordi han var blevet forbundsformand. Der var stadig mange møder, kongresser og konflikter og dertil lange drøje forhandlinger i Forligsinstitutionen, der kunne trække ud til halve og hele nætter, i et tovtværkeri om en 2 øre mere i løn eller andre krav. Ofte kom han hjem fra disse forhandlinger og var godt gal på smedene, der på trods af aftale om ikke at slutte overenskomst før arbejdsmændene havde fået opfyldt deres krav, alligevel havde afsluttet sine forhandlinger.

Jeg husker en af disse lange, træge forhandlinger, der trak ud til den lyse morgen, hvor far kom hjem midt på formiddagen og fortalte at de havde fået opfyldt de krav de havde stillet, men det havde været en hård nat.

Arbejdsgiverne havde villet udsætte forhandlingerne til næste dag, men far og de folk han havde med, ville fortsætte for at køre arbejdsgiverne trætte så de gav sig.

Far havde måttet love sine folk, at hvis de holdt ud, skulle de få en god frokost når de sluttede. Da mor så spurgte, om de havde fået det, fortalte han, at han var gået ned i Store Kongensgade til Mathilde Christensens delikatessesforretning, hvor han havde købt medisterpølse, saltkød og noget andet pålæg, de andre havde han sendt efter brød. Derefter var de gået ind på et lille værtshus, der lå lidt længere nede ad gaden, hvor de så havde fået øl og snaps til.

Flere år efter hørte jeg en af deltagerne beskrive denne

»splendide« frokost med lidt mindre begejstring. Alle havde jo ventet det helt store kolde bord. Han var ikke kun sparsommeligt med egne midler, men også med forbundets.

En følge af Kanslergadeforligets lock-out-forbud var loven om mægling i arbejdsstridigheder, der i januar 1934 blev ophøjet til lov, så den kunne tages i anvendelse ved følgende overenskomstsituationer. Loven indeholdt blandt andet, at forligsmanden kunne kæde flere fag sammen til en fælles afstemning. Det er klart, at det gav anledning til megen utilfredshed, når et fagområde, der havde stemt imod et overenskomstforslag, fik at vide, at det var ligeegyldigt hvordan man havde stemt, for et flertal i de andre fag havde stemt for dem.

I et sådant tilfælde gik sømændene, trods forbud, alligevel i strejke og blev idømt bøder. I Esbjerg gik havnearbejderne i sympatistrejke og demonstrerede, hvor politiet huggede så brutalt ind på de strejkende, at 10 af dem måtte på hospitalet.

Fællesorganisationen i Esbjerg sammenkaldte til et protestmøde med 10.000 deltagere og der blev vedtaget en 24 timers generalstrejke mod politiets terror. Strejken var så effektiv, at end ikke den lokale Socialen udkom.

Også i København havde politiet hugget ind på et protestmøde, der blev afholdt på Fælled. Der var mange uroligheder i byen og ikke uden grund blev politiet forhadet af arbejderne.

Ved overenskomstsituationen i 1936 afviste arbejdsgiverne som sædvanligt alle lønkrav og varslede lock-out. I 30 dage var 104.000 arbejdere i den hidtil største arbejdskonflikt, der blev stoppet ved statsindgreb og tvungen voldgift, der betød uforandret forlængelse af overenskomsterne.

Det er indlysende at det skabte bitterhed og uro blandt arbejderne, og far var meget uenig i dette indgreb.

Han skrev følgende den 29. februar 1936 i Arbejds mændenes Fagblad:

Vil man svække de danske fagforeninger, skal man blot fortsætte ad denne vej. De vil efterhånden blive ødelagt i bund og grund og ende med at blive en slags offentlige forvaltningskasser for de understøttelser, samfundet i sin manglende evne til at skaffe arbejde til de ledige hænder ser sig nødsaget til at udbe-

tale til dem der ikke nyder godt af den ved anden foranstaltning fastsatte udbytnings tjeneste. Og samtidig har man knækket ryggraden på dansk arbejderbevægelse.

48

16. januar 1898-1938. Vor bryllupsdag.

Kære lille Tilde. Mange tak for de 40 år og for de 5 år der gik forud. Vi trak sammen, men du trak mest, fordi du også trak for mig. Om resultatet må andre dømme, hvis de kan og tør. Vi to kan og tør, for vi ved hvad vi stod for, vi må være glade for at det ikke blev værre.

Hav tak, min kæreste ven, for alt hvad du har været for mig og os alle, tak for den tålmodighed hvormed du har båret dine byrder, og for hvad du har været som mor og hustru. Din ranke holdning, kærlighed og pligtfølelse har du vist i hele din færd.

Tak, din Axel.

Jeg har tit tænkt på hvor ranke mine forældre var – hvor mange kan efter 40 års ægteskab under så hårde vilkår vise hinanden så megen kærlighed og respekt.

Bryllupsdagen blev fejret og far holdt tale på vers og den endte som så mange gange før med at vi børn skulle tage ved lære af mors eksempel og gode moral.

Vi var der allesammen, børn og børnebørn, og det rettede lidt op på mors skuffelse over at vi ikke var til at samle juleaften. På bryllupsdagen stod juletræet endnu pyntet med alle de ting vi havde lavet da vi var børn og som mor nænsomt pakkede ned år efter år. Hun glemte ikke de hyggeaftener vi havde haft rundt om spisestuebordet, ivrige og glade for at lave den fine pynt. Den barnlige, varme glæde over at feste med os forlod hende aldrig.

Gavn og glæde havde vi altid haft af årets juletræ. Det blev ikke smidt ud før den 25. januar, der var min bror Axels fød-

selsdag, men så var der heller ikke een nål tilbage på det.

Sjældent har jeg set nogen være så glad for børn som mor var, jeg hørte hende ofte sige til os og andre forældre:

– Nyd jeres børn nu medens I har dem, I aner ikke hvor hurtigt de bliver store og vokser fra jer.

Det var uden bitterhed hun sagde det, hun glædede sig jo over, at vi skulle leve vort eget liv og gøre vore egne erfaringer og lære deraf.

Sammenhold i familien betød meget for hende, men det skulle række længere, også til sammenhold og forståelse til de svage i samfundet, som hun altid omfattede med sympati og hjælp-somhed. Der gik aldrig nogen forgæves til hende. De arbejdsløse, der kom for at sælge de arbejdsløses blad eller andre småting ved døren, kom ind, fik mad, ofte lidt penge til natlogi, lidt tøj eller andet de kunne bruge, og så selvfølgelig et godt ord fra hendes livsfilosofi med på vejen.

Ofte når jeg kom hjem, sad der en eller anden somme tider ikke alt for tillidvækkende mand og spiste, mens han hørte på mors filosofien. Når jeg bagefter sagde til hende:

– Du skulle nu ikke lukke alle og enhver ind, her hvor du er alene i huset.

– Herregud, den stakkel, der er såmænd ingen der gør mig noget.

Det var der heller ikke. Aldrig er hun blevet skuffet, og mange kom igen igennem mange år. Hun havde medlidenhed med dem, der gjorde noget galt, hendes filosofi var jo, at det vi gjorde af ondt over for andre skulle vi sone, hun troede på reinkarnation.

Når far til tider var pessimistisk med hensyn til fremtiden, var det ikke uden grund. Hjemme havde vi talt meget om det nazistiske Tyskland og haft besøg af flygtede socialdemokrater, der fortalte om koncentrationslejre og forfølgelsen af socialdemokrater, kommunister og jøder.

På hjemmefronten havde han også mange problemer. Ikke alene med arbejdsgiverne men også med sit eget parti, Socialdemokratiet og De samvirkende Forbund, som han ikke altid var lige enig med.

Da han en 1. maj krævede 44 timers arbejdsuge, sagde Stau-ning fra samme talerstol, at det kun var naive, der tænkte på at nedsætte arbejdstiden.

Man må nok sige, at det ikke var noget uvæsentligt punkt at være ueinge om.

49

Allerede da far var formand for fagforeningen indså han, at det var nødvendigt at medlemmerne fik kendskab til den vanskeligt tilgængelige priskurant. Det var en økonomisk fordel for dem at de kunne tage akkordarbejde fremfor den lavere timeløn. Derfor oprettede fagforeningen et kursus på Roskilde Højskole, og det varede ikke længe før der blev tilsvarende kurser i mange andre byer landet rundt.

Da mor engang havde overværet et sådant kursus, fortalte hun:

– Der sad de unge og gamle arbejdere, nogle af dem forslidte, med krogede rygge og med barkedede næver så store som skovle. Hvor var det svært for dem igen at sidde på skolebænken og forstå den vanskelige priskurant, men når jeg talte med dem, sagde alle optimistisk, at det skulle de nok klare, for de kunne se at det var til fordel for dem.

Far talte altid om nødvendigheden af at arbejdsmændene dygtiggjorde sig, så de kunne andet end svinge skovl og spade. Gennem alle de år jeg kan huske, har jeg set bøger på hans natbord, det var bøger om nationaløkonomi, samfundslære, arbejdsret og mange andre svært tilgængelige emner. Også for ham var det nødvendigt at dygtiggøre sig.

I 1938 startede DAF på Roskilde Højskole kurser i aktuelle sociale og nationaløkonomiske spørgsmål, men hans hjertebarn var Arbejdsteknisk Skole, som blev oprettet i 1939 med lokaler i Teknologisk Institut. Også denne skoleform bredte sig rundt i landet. Fagene var erhvervsfysik, kemisk-teknisk erhvervslære og mange andre tekniske fag.

Dygtiggørelse af eleverne betød, at de lærte at betjene maskiner og værktøj rigtigt og derved formindskede risikoen for ulykkestilfælde. Skolen byggede på, at den viden og selvtillid eleven erhvervede sig ville være en højnelse af arbejdsmandsstanden og dermed give mulighed for økonomisk bedring.

Far var formand for denne skole og holdt mange foredrag for eleverne. Mor fulgte skolens udvikling med stor interesse og var stolt over hvad arbejdsmænd kunne præstere.

Det havde været fars kongstanke, at arbejdsmandens specialkundskaber skulle kunne sidestilles med de faglærtes. Det er i høj grad lykkedes, og det må undre, at arbejdsmanden med sine specialkundskaber ofte stadig er blandt de lavtlønnede.

50

Den 9. april 1940 var det mors fødselsdag. Jeg vågnede tidligt om morgenen ved larm fra luften og så de sorte tyske flyvemaskiner flyve lavt hen over huset.

Jeg løb ned til mine forældre. I soveværelset lå mor endnu og sov. Far sagde:

– Tys, lad mor sove, jeg har set og hørt hvad der sker.

Han så meget alvorlig ud, men egentlig ikke forbavset.

Da jeg lidt senere kom ned med morgenkaffe og blomster til mor, var far ved at hejse flaget til tops for hende. Det skulle han ikke have gjort, det varede ikke længe før en ophidset nabo kom ind i haven og råbte op om vi flagede for nazityskerne? Far var ikke så villig til at hive flaget ned igen. Han sagde, at tyskerne ikke skulle bestemme om han måtte flage for sin kone, men ned kom flaget.

Det blev en stille fødselsdag. Vi var besat af tyskerne som andre folk var blevet det før os, og det skulle blive 5 drøje år.

Der blev i juli måned dannet et politisk samarbejdsudvalg imellem de fem demokratiske partier, Socialdemokratiet, de radikale, konservative, Venstre og Retsforbundet. Partierne ved-

tog at søge gennemført et nationalt samarbejde, der gav sig udtryk i dannelsen af en samlingsregering.

Fra besættelsens start stod det klart, at tyskerne besad en overvældende magt og at det helt lå i deres hånd hvordan udviklingen skulle blive. Mange frygtede at det nazistiske styre ville indføre tilstande som i hjemlandet med diktatur og koncentrationslejre, og der arbejdedes derfor på at undgå en sådan udvikling. Det betød at både politiske og faglige kræfter i arbejderbevægelsen søgte at undgå konfrontationer med tyskerne for at bevare mest muligt af den beskårne frihed.

En sådan stillingtagen må også ses på baggrund af tyskernes fremfærd i resten af Europa, hvor alt udoover Sverige og England snart var besat.

Samlingsregeringens oprettelse sikrede dansk enhed over for tyskerne og udelukkelse af de forholdsvis få danske nazister fra magten.

Desværre viste det sig, at den borgerlige del af regeringen ikke levede op til de naturlige forpligtelser de måtte have over for arbejderne og fagbevægelsen. Især Venstre gjorde sit til at udnytte den åbenbart ikke uvelkomne mulighed for at dukke fagbevægelsen.

En anden følge af besættelsen var naturligvis at tilførslerne af råstoffer af alle arter blev vanskeliggjort og kun opnåedes ved tysk accept. Nedgang i råstofmængde betød øget arbejdsløshed, der medførte nødvendighed af at danske arbejdere i stigende omfang måtte arbejde for tyskerne, enten her i landet eller i selve Tyskland. I 1941 var ca. 36.000 danske arbejdere mere eller mindre frivilligt taget til Tyskland.

Man kunne have forventet, at Socialdemokratiet, der havde en stor del af den politiske magt, ville have forsvaret arbejdernes surt tilkæmpede goder, men partiet trådte altså varsomt. Den 1. maj 1940 talte formanden for De samvirkende Fagforbund, Laurits Hansen i radioen og sagde at arbejderne var parate til at tage deres part af byrderne, nu da landet blev fattigere, og til fordomsfrit medarbejde ved løsning af de store opgaver landet var stillet overfor, men arbejderne ville ikke bære byrderne alene.

Far udtalte både ved 1. maj mødet og senere i De samvirken-
de Fagforbund, at man burde møde nedskæringerne med mod-
stand. De indeholdt ophævelse af pristalsreguleringen, tvungen
voldgift, tvangsarbejde for de unge til underbetaling og særlig
skat på lønmodtagerne. Disse love kom til at fungere, hvorimod
det tilkoblede pristop ikke blev nær så effektivt.

Allerede før besættelsen var den store hamstringsbølge sat
ind. Men efter at vi var blevet besat havde sortbørs-grossererne
kronede dage, næsten alle varer kunne de skaffe, bare man hav-
de penge, og efterhånden som varerne blev rationeret og kom
på »mærker«, blev også disse en salgsvare. Det drejede sig om
mærker på sukker, smør, petroleum, brød, tøj, tobak og andre
ting.

I de hårde vintre kæmpede folk med frosne vandrer, brænd-
sel var svært at få fat på, og vi havde kun den udvej at tage flere
og flere trøjer på. Mor plukkede lindeblade og tørrede dem til at
lave te af. Når vi en enkelt gang havde rigtig te, blev bladene
tørret og brugt igen.

51

Ved Dansk Arbejdsmands Forbunds 25. kongres i september
1941 talte far om løntilbagegangen, som var en følge af regerin-
gens nedskæringspolitik, og om den stigende arbejdsløshed, som
en følge af råstofmangel, og han kritiserede Staunings udtalelse
om, at vi alle var i samme båd. Han mente ikke man kunne tale
om samfundsmæssig samhørighed, at klasseforskelle var ophæ-
vet, eller at interesse modsætningerne mellem arbejderne og
dem der høstede udbyttet af arbejdet var jævnet ud, men der-
imod skærpet.

Han talte om den store arbejdsløshed som det største onde,
som fagbevægelsen skulle have en mere offensiv indstilling til,
og pegede på at fagbevægelsen skulle øve indflydelse på den
økonomiske udvikling og gennem erhvervmæssige reformer,

som nedsættelse af arbejdstiden o.a., give sit bidrag til at mildne denne samfundssvøbe, idet de store sammenstød på verdensarenaen ikke var ønsket af arbejderklassen, men et udtryk for de besiddendes øjeblikkelige magt over folkene til fordel for deres egne interesser.

Ved samme kongres blev den af rigsdagen gennemførte »Lov om arbejdsforhold« skarpt kritiseret, fordi forhandlingerne mellem arbejdere og arbejdsgivere for det meste blev afgjort af forligsinstitutionens formandskab.

Kongressen vedtog at sende en henstilling til regeringen om at ophæve loven om lønstop samt stoppe nødhjælpsarbejdet, som var et angreb på de almindelige overenskomstmæssigt gældende lønninger og arbejdsordninger, og påpegede endvidere, at det stred mod almindelig dansk retsopfattelse at bruge tvungen arbejdskraft.

Ved afslutningen af den 12 dage lange kongres sluttede far med at sige:

– Jeg vil udtale det håb, at den frihed, som vort fædreland, gamle Danmark, har kunnet glæde sig ved i hundreder af år, må vende tilbage, således at vi kan ånde frit, tale frit og skrive frit og i det hele taget udvikle vor organisation og vort åndsliv uden tryk udefra.

Jeg håber inden længe, at det bliver muligt for os at genfinde Danmark på sin gamle plads.

En dag fortalte far, at han efter en trælsom forhandling med en arbejdsgiver havde fået det argument stukket ud, at så dårligt som far beskrev arbejdernes kår, stod det ikke til. Arbejdsgiveren havde sagt, at han havde gjort sig til regel at studere folk når han tog til og fra sit kontor, og han havde ikke bemærket noget særligt. Da far fik at vide, at han boede på Strandvejen og kørte over Østerbro til Bredgade hvor hans kontor lå, tilbød far at tage ham med på sin rute over Nørrebro, der ville han opleve at se de luvslidte arbejdere og deres børn.

Det var ikke noget nyt for far, at arbejdsgiverne var så blottede for forståelse for arbejdernes kår, men han var lige harmfuld hver gang, og var det endnu mere i denne situation, hvor den

frie forhandlingsret var frataget arbejderne, mens visse arbejdsgivere tjente store penge på besættelsen.

På grund af den tyske besættelse skød der helt nye arbejdsfelter op. »Besættelsestidens arbejdspladser under fri himmel«, blev de kaldt, det var bunkers, fæstningsanlæg, flyvepladser, vej og andet risikofyldt arbejde. Til dette manglede der aldrig arbejdskraft, selv om det var »tysk arbejde«. Lønnen var god, for entreprenørerne, der fik en fast procentdel af den udbetalte arbejds løn var, – mod sædvane – ikke interesseret i en lav løn, og det var jo Nationalbanken der betalte.

I november 1942 kom den såkaldte »telegramkrise«. Da kongen kun sendte et kort rutinepræget takketelegram til Hitler for dennes fødselsdagshilsen, udløste det et sandt raserianfald hos Hitler – sådan takkede man ikke et tysk statsoverhoved. Hitler forlangte regeringsskifte. Den ny regering skulle være upolitisk og fagbevægelsen skulle være repræsenteret. Som repræsentant for fagbevægelsen blev foreslået Laurits Hansen eller min far, endvidere forlangte tyskerne at der skulle være nationalsocialister i regeringen og at den nye regering, uden om rigsdagen, skulle have fuldmagt til at ordne alle forhold, der vedrørte Tyskland og Værnemagten. Endelig blev udenrigsminister Scavenius, der havde forhandlet med tyskerne, foreslået som statsminister.

Da Scavenius kom hjem fra forhandlingerne med udenrigsminister von Ribbentrop og forelagde de tyske krav, blev der stort røre blandt ministrene, og grupper af politikere og fagbevægelsen blev indkaldt til møde.

En del mente at man burde gå ind på de tyske krav, andre ville stille modkrav, men alle var enige om, at man ville fastholde Vilh. Buhl som statsminister.

Der var kun få dage at forhandle i. Fra tysk side sendte man dr. Werner Best til Danmark for at få svaret, han skulle samtidig blive her som den nye befuldmægtigede for Tyskland, og han blev her til krigens afslutning.

Af mange blev Best betegnet som en venlig mand, men de illegale blade berettede, at han i Frankrig blev kaldt blodhunden

fra Paris, for de mange mord han var skyld i. Også i Danmark fik han mange mord på sin samvittighed.

Far havde i krigsårene mange forhandlinger med ham og fortalte, at Best var en smilende, sleben forhandler, men at man ikke skulle skue hunden på hårene. Trods smilet var han en kold og hård mand.

Det var hektiske dage på Christiansborg, vi så bogstavelig talt ikke far i flere dage. De vigtige møder endte med, at vi fik en ny regering med Scavenius som statsminister, mens tre af de gamle ministre blev udskiftet med tre, der var mere samarbejdsvillige med tyskerne.

Far tog ikke mod ministerposten, han mente at han bedre kunne beskytte arbejderne mod overgreb som arbejdsmændenes formand end som medlem af en regering, hvor han ville blive bundet af dennes beslutninger.

Da han kom hjem og fortalte mor, at han havde fået tilbudt ministerposten, sagde hun:

– Hvad skulle du det for. Du har nok at tage vare på med dine arbejdsmænd. Bliv du hos dem, der ligger jo hele din interesse, og der mangler endnu meget før de har de rimelige levevilkår de fortjener.

Far havde tidligere fået tilbudt ærefulde stillinger, var blevet opfordret til at søge optagelse i Rotary Club, hos Frimurerne eller i Kraks blå bog, men hverken han eller mor havde ambitioner i den retning.

Hvis han en gang imellem syntes at noget var lykkedes for ham, og han blev lidt stor på den derhjemme, var mor en mester i at få ham ned på jorden igen. Det var nu heller ikke svært, der befandt han sig bedst. Somme tider var hun dog lige barsk nok, som når hun gjorde vrøvl over, at han havde betalt 15 øre i ekstratakst i sporvognen fra Emdrupvej til Vangedevej, de to stoppesteder mente hun godt han kunne gå, det gjorde hun jo selv med tunge indkøbstasker og dårlige ben.

Far holdt ofte festtalen ved stiftelsesfester i de forskellige arbejdsmands-afdelinger, og den endte tit med en hyldest til konerne, der måtte tage sliddet i hjemmet. Det var tydeligt inspireret af hans og mors diskussioner, hvor hun gang på gang sagde, at der var alt for lidt forståelse og anerkendelse af konernes arbejde og afsavn. Det var dog dem, der var årsag til at mændene kunne afse så megen tid til arbejdet i fagbevægelsen.

Jeg overværede engang et møde mellem mor og en gammel arbejdsfælle. Da hun havde hilst på ham, spurgte hun efter hans kone Yrsa. Med et stort smil præsenterede han en yngre dame, og kom med den flotte bemærkning, at Yrsa ikke havde kunnet følge med udviklingen, og ikke forstod de nye tider. Mor svarede meget bistert:

– Nå, kunne Yrsa ikke det? Men hun kunne klare at gå på arbejde og passe hus og børn i alle de år I var fattige, og du altid var ude til både det ene og det andet uden at tage hende med.

Her sendte mor den unge dame et hvast blik.

Da vi gik fra dem, fortalte mor mig, at Yrsa, som hun havde kendt fra ungdommen, gennem alle årene havde været en god støtte for manden, børnene og hjemmet, så han havde kunnet arbejde sig op, og nu kom han her og fortalte, at hun ikke kunne følge med tiden:

– Gud ved, hvad sådan en fyr bilder sig ind, fnyste hun, og tilføjede: Yrsa som var så dygtig til sit arbejde, at hun blev valgt til tillidskvinde på sin arbejdsplads. Der var ikke noget i vejen med hende, hun kunne udmærket følge med tiden, men han nedvurderede hende og trådte på hende, så troede alle andre at de også kunne.

Senere på aftenen hilste mor på en anden ungdomskammerat. Hun så ud til, at hun glimrende kunne følge med tiden, hun var vældigt stadset op, med højt opsat hår, nedringet kjole, røde negle, højhælede sko og røde læber. Da mor sagde goddag og tog hende i hånden sagde hun glad:

– Åh, sikke rart det er at trykke sådan en ordentlig barket arbejdsnæve.

Det mente mor virkeligt men den fine dame så aldeles ikke ud som om det var et adelsmærke mor havde givet hende ved at minde hende om en tid hvor hun havde arbejdet.

Sådan kan det også gå, når man ikke vil vedkende sig sin klasse.

Mor havde ikke selv problemer i den retning, hun malede ikke sine nedslidte negle, håret var sat op i en knude højt på hovedet, som hun altid havde haft det. Hun var net klædt, der var altid lidt hvidt i kjolehalsen, som regel lidt Tønderknipling fra antikvitetsforretningen i Prins Jørgensgade.

Ved festerne blev far altid optaget af at snakke med alle mulige, så mor måtte klare sig selv gennem sådan en aften, hvad der ikke var spor svært for hende. Men blev der spillet op til dans, kunne man se far lede efter hende, for så skulle de ligegodt have en »forkert om«, men før festen var forbi var han selv træt, så kunne man være sikker på, at han sagde:

– Du ser træt ud, lille Tilde, nu skal vi hjem.

Men mor var aldeles ikke træt. Når hun endelig en gang imellem var kommet med ud, så ville hun gerne blive til det sluttede. Hun befandt sig godt i fællesskabet med de gamle arbejdsfæller.

Mor var ikke behagesyg, hun talte ikke folk efter munden, hendes motto var »sandheden er god nok«, og den serverede hun for dem, selv om den kunne være barsk.

Far beundrede mor for hendes retlinethed og morede sig ofte over hendes rappe bemærkninger. Han gik jo ikke selv ram forbi, også ham langede hun ud efter. Far havde iøvrigt samme opfattelse af moral som hun, men om han altid har kunnet leve op til den, er en anden sag som de nok selv har gjort op med.

– At holde en høj moral, sagde hun, er jo lettere for den, der aldrig bliver fristet, end for den, der tit er ude for fristelser.

Og det vidste hun at far var. Når hun, hvad hun selvfølgelig gjorde, beskyldte ham for at have »skejet ud«, og han energisk og forurettet forsvarede sig, svarede hun blot:

– Nå, denne gang gør jeg dig måske uret, men så kan det gå lige op med de gange, hvor jeg ikke har gjort det og hvor der var grund til det.

Når jeg som voksen tidligt om morgenen kom ned til mine forældre, var det som dengang jeg var barn. De lå i sengen og drøftede ting, der skete omkring dem. Far nærrede som sædvanlig ingen illusioner med hensyn til arbejdsgiverne. De havde nok sagt, at de ville samarbejde med arbejderne for at undgå en tysk indblanding, men hver gang de satte sig til forhandlingsbordet, sagde de konsekvent nej. Denne nej-politik til selv de mest beskedne krav fra arbejderside ramte særlig hårdt fordi andre grupper i erhvervslivet havde fået en merindtjening.

For mig var disse samtaler en vigtig lære. Nok var den tyske besættelse noget man måtte bekæmpe, men det var vigtigt at forstå, at også i denne situation var dansk kapitalisme en fjende af det arbejdende folk.

Far talte om den forestående kongres i september 1944. I de forløbne tre år havde der stort set kun været skuffelser. Det havde lært arbejderne, at selv i denne situation, hvor de var afskåret fra at anvende et så selvfølgeligt kampmiddel som strejke, havde de kun mødt den sædvanlige kynisme, der er betegnende for forholdet mellem kapital og arbejde.

Mor havde ligget stille og hørt på den lange enetale indtil hun sagde:

– Jamen, det er da ikke noget nyt. Jeg kan ikke mindes andet end kamp i alle de år du har arbejdet i fagbevægelsen, men nogle resultater er der da også kommet ud af det.

Arbejderne har organiseret sig og har forstået at de må stå sammen i kampen, det viste sig jo også under folkestrejkerne, og det kom der da også resultater ud af.

Far afbrød, lidt kort for hovedet, ved at sige:

– Her er tale om at arbejderne ikke som tidligere ad parlamentarisk vej kan komme igennem med noget som helst. Vi kan sende lige så mange resolutioner til Socialdemokratiet og De samvirkende Fagforbund vi vil, der sker alligevel ingen forbedringer, men i stedet den ene nedskæring efter den anden. Men vent til krigen er slut, så skal både regeringen og De samvirkende blive holdt fast på vore krav.

Far var stået op og var begyndt at samle sine papirer fra skrivebordet. Han måtte kante sig frem mellem det store ovale spisebord og skrivebordet der fyldte næsten hele stuen. Mor ville ikke skille sig af med det gamle skrummel af et skrivebord som far i sin tid havde fået af en arbejdskammerat. Spisebordet havde mor købt på en auktion. Der kunne sættes tre plader i det, hvis det blev trukket helt ud, det var altså bare umuligt fordi stuen var for lille.

Da far og jeg fulgtes ind til byen, fik jeg sagt noget om hvor svært det ville blive for ham at aflægge beretning på den kommende kongres, med de ringe resultater der havde været i perioden.

Han svarede lidt bistert, måske i en slags forsvar for Socialdemokratiets politik:

– Ja, jeg ved godt, at du hører til dem der mener, at vi burde have sloges med tyskerne da de gik over grænsen, at vi ikke skulle have forhandlet for at hindre at landet kom til at ligge i ruiner og mange mennesker blive slået ihjel. Det ansvar ville du måske godt tage på dig? Det er ligesom dengang du gik i rette med mig, fordi vi sluttede en strejke før kravene var opfyldte, men vores kasse var tom, så vi ikke kunne udbetale understøttelse, men du syntes bare vi skulle have holdt ud alligevel. Du minder mig om dem nede i salen, der bare kæfter op og er så kamplystne, men når man giver dem et ansvar, så tør de alligevel ikke noget.

Du burde vide, at for at stille krav skal der være en passende styrke bag kravene, ellers kan man ikke opnå resultater.

54

Under krigen kom far tit hjem med Udenrigsministeriets fortrolige meddelelser som jeg var meget interesseret i, jeg skrev dem af og gav dem videre til modstandsgruppen »Frit Danmark«. En dag spurgte han hvad det var jeg havde så travlt med at skri-

ve på maskine, jeg gav ham en sludder for en sladder, han skulle selvfølgelig ikke vide, at jeg gav oplysningerne videre til modstandsbevægelsen. Jeg har nok ikke virket særlig overbevisende, for han kiggede undersøgende på mig og sagde: – Du går vel ikke og roder dig ind i noget?

Til det var der jo ikke andet at sige end: – Hvad skulle det dog være?

Men han lod alligevel altid de fortrolige meddelelser ligge fremme så de var nemme at finde.

På et vist tidspunkt fik jeg at vide, at far stod på tyskernes liste over dem, der eventuelt skulle hentes. Da jeg fortalte ham det, sagde han kun:

– Jeg håber ikke du fortæller mor den slags vrøvl.

Jeg kunne ikke tale med far om modstandsbevægelsen, og om at jeg selv var med i en gruppe, der mente at det kunne nytte at gøre modstand og at man ikke var enige med samarbejdspolitikere, folk som heller ikke var enige med Stauning, da han i en tale i Studenterforeningen i 1941 blandt andet sagde:

Tyskland er den centrale magt og vil angive visse hovedlinier for fremtiden af kulturel og økonomisk art. Vi rykker ind i europæiske forhold med vareudveksling mellem de lande, der hører under den centrale magt. Tyskland sigter mod en europæisk nyordning, der skal være rådende ud i fremtiden, og linien vil være den fra Tyskland kendte planøkonomi, der er bedre end fortidens planløshed. Der overvejes en arbejdsdeling i Europa, og for så vidt den bliver fornuftig og hensynsfuld, er der ikke anledning til at gøre indsigelser. Arbejdsdeling og en fornuftig ordnet produktion og omsætning vil gøre Europa stærkt over for blokade og vil desuden kunne fremme valutaforhold og fælles kreditgivning. Bedst er det roligt og villigt at medvirke til den tilpasning, der ikke vil blive så afskrækkende, som nogle sikkert synes. Det er usundt og uklogt at vende sig imod en udvikling, som tid og forhold fører med sig. Tilpasningen til det ny Europa vil blive en af tidens store politiske opgaver.

Naturligvis kan krigens forløb ændre dette fremtidsbillede, men personlig tror jeg altså ikke på store ændringer i det Europa, som er i færd med at danne sig. Derimod tror jeg på forsik-

ringen om frihed og uafhængighed for Danmark, en af Europas ældste nationer, jeg tror på bevarelsen af vort sprog, af konge, flag og forfatning. Vi kan derfor frit indlade os i de forhandlinger, som tiden kræver.

Stauning, og mange med ham, troede at Tyskland ville vinde krigen, hvad det jo også på dette tidspunkt kunne se ud til. Men vi var mange der med undren noterede, at de var villige til samarbejde, og at de kunne se så optimistisk på en nyordning under herredømme af den nation, der havde myrdet, plyndret og undertrykt befolkningen i de mange besatte lande.

For modstandsbevægelsens folk var det uforståeligt, og i kraft af denne indstilling beundrede vi nordmændene, der helt tydeligt fra første færd bekæmpede fascismen, og vi følte os overbevist om, at det var en kamp der ville fortsætte, også selv om Hitler skulle vinde sin krig.

55

Da mor under krigen fyldte 70 år, var der en journalist der fandt ud af, at det altid var mandens festdage der blev fejret. Nu ville han på mors 70 års dag høre lidt om hvordan det var at være gift med en stærkt optaget fagforeningsmand.

Mor svarede, at der i de mange år ikke havde været meget tid for ham at være hjemme i, men hun havde vænnet sig til det og forstået nødvendigheden af hans arbejde. Samtidig havde hun jo selv haft nok at se til med hjem og seks børn, og hun kunne uden overdrivelse sige, at de begge var blevet hårdet i den hårde kamp.

Da journalisten spurgte, hvordan hun så på fremtiden, lod hun ikke denne lejlighed gå fra sig til at holde et af sine filosofiske foredrag. Hun fortalte, at hun troede på retfærdigheden i stort og småt, men at man måtte kæmpe for den. Retfærdighed kom ikke af sig selv, men hun mente at menneskene tit havde svært ved at finde ind til tingenes egentlige årsag, og at de derfor

ofte vurderede forkert. Der var en vis plan og mening med verdensudviklingen, såvel som med det enkelte menneske, det var hun ikke i tvivl om, og hvis vi forstod dette, ville megen menneskelig lidelse være sparet.

Da journalisten var gået, var der meget mere mor ville have fortalt ham, men nu blev det mig der måtte holde for, hun talte om hvor svært det egentlig havde været at være alene om opdragelsen af børnene, men også det at være ung og længes efter at være sammen med far, som hun så de andre koner være med deres mænd.

Jeg spurgte om ikke fattigdommen havde været det sværeste at komme igennem?

– Nej, sagde hun, vi har aldrig skændtes om penge, men derimod kunne jeg nok ikke helt sige mig fri for jalousi når far tog sit pæne tøj på og skulle til fest og jeg gik derhjemme og jokkede med alle jer børn. Jeg kunne jo ikke gå fra jer, og far var jo en køn, flot mand, som jeg havde set mange smiske for, jo, jeg har grædt mange bitre tårer.

Da jeg sagde, at far nok burde have taget sig lidt mere af vores opdragelse og præget os politisk, svarede mor forarget:

– Hvornår skulle han have gjort det? Når han kom hjem var han træt, det var kun tidligt om morgenen han og jeg kunne tale lidt sammen. Nej I børn har aldrig forstået det hårde arbejde jeres far havde taget på sig. Hvem tror du talte politik med os da vi var unge, men alligevel var det ikke svært for os at finde ud af hvor vi hørte til og hvad vi skulle kæmpe for.

56

Den 4. maj 1945 kom den længe ventede fred. Glæden var ubeskrivelig, selv om freden for en dels vedkommende var dyrt betalt. Mange var døde og mange fik deres pårørende hjem fra fængsler og koncentrationslejre, mærket af den hårde tid de havde gennemlevet.

Jeg kom sent hjem den 4. maj, men hos far og mor var der lys i alle stuerne. Da jeg kom ind sad far med stor cigar og et glas cognac, mens mor sad med en tallerken sagovælling med en ordentlig skvat rom i. Hun drak ellers aldrig spiritus, men nu syntes hun alligevel at befrielsen skulle fejres.

Far havde ikke røget eller drukket i mange år, det holdt han op med da han blev formand for D.A.F.

Han forbød også medarbejderne at drikke i arbejdstiden, hvad han ikke blev populær på. Da forbundet var mindre var det skik og brug, at folk fra afdelingerne kom ind for at drøfte ting over en øl, men da forbundet nu var vokset kolossalt, var den form for forhandling ikke længere hensigtsmæssig.

Man kaldte ham Isbjørnen på grund af hans hvide hår og styrke, og vel også hans reserverede og kølige væsen. Han indbød ikke til fortrolighed men var stærk og ensom.

Men nu den 4. maj sad han sprudlende glad og morede sig over mors aversion mod spiritus og hendes sagovælling med rom i.

Hendes modvilje mod spiritus stammede helt fra barndommen og fra den tid vi boede på Nørrebro. Jeg husker når jeg var med hende i byen og vi så fulde folk vælte ud fra værtshusene.

– Ja, nu har de været inde og drikke deres surt fortjente ugeløn op. Nu er der ikke en rød øre til dem derhjemme, sikken et ækelt job det må være at være værtshusholder – de slipper ikke en sølle arbejder før hver en øre er brugt.

Vi havde så meget at fortælle hinanden den nat, jeg blandt andet om de venner jeg havde fået i modstandsbevægelsen.

Mor sagde:

– Vi syntes nok du var blevet så underlig, du gik og kom på så mange mærkelige tider og sagde ikke noget, vi var urolige for dig.

Far talte om at nu skulle samarbejdet med den internationale arbejderbevægelse genoptages. Forbundshuset, der lå i ruiner efter englændernes bombardement af Shellhuset, skulle genopbygges, der skulle også indkaldes til en ekstraordinær kongres.

Mor brød ind og sagde:

– Det har været så strengt for dig under krigen, aldrig har du

undt dig en fridag, og du er træt. Det var jo meningen at du skulle holde op, så du kunne få lidt glæde af haven og huset, og jeg havde da regnet med, at vi kunne få et par gode år sammen inden det er for sent. Og fortsatte så lidt resigneret:

– Næh, jeg havde såmænd heller ikke ventet du ville holde op, du bliver ved til du segner.

Far sagde bare:

– Ødelæg nu ikke den dejlige nat, hvor vi er blevet frie, du ved jo der er en hel del jeg må have ordnet nu.

Vores læge havde flere gange anbefalet far at tage ferie, han sagde:

– Hvorfor kan De ikke som andre fortravlede mænd tage tre uger til Skodsborg?

Det kunne far overhovedet ikke tænke sig, og vi andre måtte grine ved tanken om far i tre uger, hvor han måtte tilbringe tiden med at spadsere ture i parken, og hvor man om aftenen ville spørge:

– Hr. Olsen, kan vi regne med Dem til en lille bridge i aften? Tanken var absurd.

Mor og jeg overværede åbningen af den ekstraordinære kongres i efteråret 1945. Det var gribende at høre far tale om hvor megen tak vi skyldte vore befriere, der selv havde været ude for navnløse rædsler og tab af millioner af menneskeliv. Han talte også om den aktive modstandsbevægelse, som mange kvinder og mænd i Danmark havde deltaget i, og hvor mange havde måttet udstå ufattelige lidelser i fængsler og koncentrationslejre. Deres indsats havde bidraget til vort lands gode stilling og omdømme blandt de nationer, der vandt krigen.

Efter dette afsnit af talen rejste alle sig og mindedes de døde i stilhed.

Derefter talte far om de løfter, der under krigen fra mange sider var givet arbejderbevægelsen, og som nu skulle indfries.

Da far efter kongressen fortalte os om de krav, der var stillet, og hvilket kæmpearbejde der nu krævedes for at genvinde det tabte terræn, forstod vi, at han ikke som mor ønskede det kunne stoppe sit arbejde.

Han sagde at reallønnen skulle hæves til samme niveau som i 1939, der skulle genindføres frie forhandlinger og strejkeret, de sociale love afløses af en bedre forsorgslovgivning til at sikre de gamle, svage og invalide. Tilbagebetalingspligt af udbetalt kommunehjælp skulle bortfalde, arbejdstiden nedsættes til 40 timer og valgretten til 21 år.

Det var kun nogle af de ting man havde besluttet på denne kongres, som iøvrigt sluttede med en opfordring til en sammenslutning mellem Socialdemokratiet og Danmarks kommunistiske Parti, til et samlet arbejderparti, idet man fastslog at det var vigtigt for arbejderklassen at stå samlet for at kunne imødegå kapitalmagts angreb.

Ak, ja, havde far levet i dag, havde han nok set med nogen undren på, at der nu er fire, fem arbejderpartier – det gamle ord og erfaringen, at enighed gør stærk, er trods de mange års bitre kampe endnu ikke slået igennem hos arbejderne.

På denne kongres blev der i øvrigt stillet forslag om at yde 50.000 kroner til »Land og Folk«, men det blev udsat til sammenslutningen var en kendsgerning, og det blev den som bekendt ikke. Derimod vedtog man at slette en gæld på 210.000 kroner som den socialdemokratiske presse havde til forbundet.

Kongressen havde også stillet krav om, at alle der havde udnyttet krigssituationen til egen fordel, samt alle krigsforbrydere, stikkere, HIPO-folk og værnemagere, skulle drages til ansvar. Hvis den gældende lovgivning ikke var tilstrækkelig, måtte der vedtages en tillægslov, så udrensningen kunne føres til bunds og til tops, endvidere skulle staten kontrollere de krigsskabte værdier, og værnemagerens formuer skulle konfiskeres.

At det ikke helt gik sådan må man erkende, udrensningen gik mere til bunds end til tops.

Tit når vi kom hjem, sad mor i haven og ventede os med te som hun havde lavet på den høje kobber-samovar, hun havde købt i Prins Jørgensgade. At det var nemmere at lave te på en tekan-de, tog hun sig ikke af – det var hyggeligere med den blankpud-sede samovar.

Mors hofleverandør, den gamle antikvitetsforretning i Prins Jørgensgade, var et rent slaraffenland at komme ind i. Der var to små butikslokaler, et bagværelse og et lille bitte køkken hvor kaffen altid var varm. Der var stopfyldt med borde, stole, diske og hylder, overalt var der stablet porcelæn, lamper, vaser, urte-potteskjulere, figurer, malerier og meget andet. På hylderne i vinduet lå der guld, sølv og andre ædle metaller i form af smyk-ker, bestik og ure, og ovenover var der trukket snore hvorpå der hang sjaler, Tønderkniplinger, broderier og pelsværk. I baglo-kalet var der store og små tæpper, olmerdugsdyner, duge, sen-gelinned og ting der var sat til side til kunder der havde betalt på hånden.

I baglokalet tronede fru Jensen, på auktionerne og af de gam-le kunder blev hun kaldt Prins Jørgen. Hun og datteren Andrea var kendt af den ganske by, de havde haft denne forretning i en menneskealder og var kendt for at have »fine ting«.

Når vi kom, råbte den gamle:

– Andrea, hvem er det du taler med?

Når hun hørte det var fru Olsen og hendes datter, skulle vi altid komme ind i »hulen« og få en tår kaffe og en sludder.

Mor nåede at få samlet så meget, at vores hjem lignede et museum. I dagligstuen var der et Louis-seize møblement med korsstingsbetræk med riddermotiver, på væggene var der gamle indrammede petit point-broderier og på gulvet et stort kors-stingsbroderet gulvtæppe med Caroline Amalies kronede nav-netræk – det stammede fra en auktion på Hvidøre slot. Derfra havde vi også nogle damaskduge, de var tyndslidte men meget fint stoppede, blanke som silke og med kønne mønstre. I vin-duerne stod røde pelargonier i gamle blomstrede urtepotteskju-

lere, og for vinduerne hang mors hjemmehæklede gardiner med de store rosenmotiver. Dem havde hun hæklet imellem de tidspunkter om morgenen, hvor hun efter tur skulle have far og os unger op og afsted.

På det ovale bord, der stod midt i værelset, lå der en broderet Hedebug, hvorpå der stod en gammel fransk skål og en masse nips, det var der også på de to småborde der stod ved vinduerne. Det var en stue man måtte bevæge sig forsigtigt i. Det havde vi ikke kunnet klare som børn, men når vi som voksne kom på besøg, skulle stuen ikke bare ses, så skulle vi være der og bruge den.

Spisestuen var stor, her stod det massive hollandske møblement med de mange skabsdøre med udskårne bondemotiver. Bordet var altid trukket ud med to plader i, så der kunne dækkes til os alle. Det var altid dækket med en stor håndbroderet Hedebug, og ud for hver stol stod gamle antikke kopper. Når man så nærmere til, var de nok lidt skårede, men kønne var de og pompøst så det ud.

Væggene var kongebå, det var en god baggrund for de gamle smukke kobbirting, der lyste med deres rødgyldne glød. Æbleskivepanden med ciseleret mønster, buddingeformen som mor havde ladet fortinne indvendig, så der kunne laves dessert i den, tragten, sigten, kagedåsen og den lange potageske som på bagsiden var ciseleret og med stempel fra 1720. Endvidere var der mors stolthed, kasserollen, som hun ofte tog ned og viste os at der var sat ny bund i. Lodningen var udført så kunstfærdigt, som var den et broderi – vi skulle lære at vise respekt for det håndlavede.

På buffeten stod samovaren og på anretterbordet en kobbermaskine med en lille spritlampe under. Da den ikke blev brugt så tit, smagte kaffen altid lidt »kolonihaveagtig«. Vi ville hellere have haft kaffen fra »Madam blå«, men for mor var det en stor glæde at bruge de gamle ting.

Det blev en travl tid for far. Overenskomsterne der udløb til august 1946 skulle fornyes med et rimeligt tillæg til dyrtidstillægget. Man var blevet enige om at forlange 33 øre i timen, det gjaldt også for andre forbund.

Trods denne aftale frafaldt smedeforbundet, der jo havde det bevægelige lønsystem at falde tilbage på, ret hurtigt det aftalte krav, og sluttede overenskomst med arbejdsgiverne, med et tillæg på 8 øre. Andre forbund med samme slags lønsystem sluttede på samme vilkår, mens arbejdsmændene fastholdt kravet om de 33 øre.

Far kom hjem, godt gal i hovedet på »Smede Hans«, der på trods af aftale havde sluttet overenskomst, før arbejdsmændene havde opnået de stillede krav. Det vanskeliggjorde naturligvis forhandlingerne med arbejdsgiverne, som regnede med at kunne slippe med det samme lavtlønstillæg på 8 øre, som de andre fag var gået med til.

Trods et utal af møder med arbejdsgiverne lykkedes det ikke at komme til enighed, så der blev afsendt første og andet strejkevarsel, og det blev fastsat at strejken skulle begynde den 3. april, men forligsmanden udsatte den til den 23. april.

Det var for D.A.F. en lønsituation så afgørende som man nogen sinde havde været ude for, det drejede sig om overenskomster for 240.000 mand.

Pressen kaldte D.A.F. for den store urostifter, og forbundet fik heller ikke megen støtte og sympati fra anden side. De samvirkende Fagforbund kaldte det: at stå stejlt på kravene. Det var ikke en situation man havde ønsket i D.A.F., men da man ikke siden 1938 havde haft realitetsbetonede forhandlinger om overenskomster, og da kravene var rimelige, ville man prøve kræfter og stå fast på kravene.

Der blev forhandlet nætter og dage uden resultat, så strejken blev fastsat til at begynde den 23. april for 30.000 arbejdsmænds vedkommende.

Forligsmanden forsøgte nu igen at mægle, og forhandlingerne

stod på i 8 dage til den 23. maj. Et mæglingsforslag blev sendt til urafstemning hos D.A.F.s medlemmer hvor 86.929 stemte for og 51.662 nej – men arbejdsgiverne forkastede forslaget. Nu greb rigsdagen ind og ophøjede forslaget til lov.

Vel havde arbejdsmændene ikke opnået de 33 øres tillæg, men dog betydelig mere end de forbund, der havde sluttet overenskomst med 8 øres tillæg.

Uden betydning var det heller ikke, at man ikke havde bøjet sig for arbejdsgivernes diktat. Man kunne igen bruge strejkeretten og ikke blot bøje nakken for et hvilket som helst uanstændigt tilbud.

Efter denne overenskomstsituation i 1946 skrev far i den socialdemokratiske presse blandt andet følgende:

Vil man svække den danske fagbevægelse, skal man blot slå ind på denne vej, så vil fagbevægelsen blive en offentlig forvaltningskasse til udbetaling af understøttelse.

Så har man knækket ryggen på den danske arbejderbevægelse. Det er et farligt gebet at komme ind på, det åbner perspektiver af ganske særlig art og uoverskuelig rækkevidde for det hele samfundssystem, thi det kan vel forventes at det ikke alene bliver arbejderne, der skal have deres indkomst fastlagt ved det offentliges foranstaltning, men også andre dele af produktionens og omsætningens udøvere. Kan dette gennemføres? Kan der gennemføres en priskontrol, der afbalancerer arbejdslønnens købeevne i forhold til varepriserne, med skyldigt hensyn til begge sider? Kan der gennemføres en effektiv kontrol med samtlige indkomster her i landet, med det formål at stabilisere vor hele økonomi til gavn for alle landets borgere? Det kan næppe tænkes. Et forsøg af denne art vil sikkert fremkalde en vældig reaktion, der vil få det til at knage i vort samfunds demokratiske fu-ger.

Artiklen endte med at sige, at der måtte være lige ret for alle, og at arbejderne ikke ønskede at være genstand for en undtagelseslovgivning af den her omtalte art, og at samfundet ikke ensidigt kunne vende sig mod arbejderne og hævde nogen ret til ad tvangens vej at fastsætte de økonomiske betingelser, på hvilke deres livsvilkår skulle grundes.

Da far fyldte 70 år, skrev Social-Demokraten følgende:

Axel Olsen er en mand, der forhandler med sejhed og udholdenhed. Han er en realiteternes mand, en kolos der ikke lader sig blæse om, fra hvilken kant vinden end blæser.

I betydningsfulde situationer havde man indtryk af, at det var ham, der havde det afgørende ord.

Han er en mand med en egen mut charme, der ikke går af vejen for at sige sin usminkede mening og tillige har interesser udover dagens materielle behov.

Axel Olsen er en af de få arbejderførere herhjemme, der ikke har ladet sig overlæsse med officielle hverv, han passer sine arbejdsmænd, han har aldrig ladet sig vælge til medlem af rigsdag eller borgerrepræsentation. Kun eet »ben« har han som medlem af Nationalbankens bestyrelse, men det er måske for at holde øje med Bramsnæs. Nogen forfængelig mand er han ikke, man kan lede forgæves efter ham i Den blå Bog.

Jeg fulgte min fars arbejde på nært hold. Arbejdet krævede en fantastisk god fysik, hvad han også altid havde haft. Sommer og vinter tog han iskolde styrtebade og gjorde lidt gymnastik når der var tid til det. Han gik på slankekur når vægten blev for høj, hvad den ofte blev. Han talte aldrig om at han havde ondt her eller der – hvad mor iøvrigt heller ikke gjorde, trods flere skavanker.

Det er for resten ikke helt rigtigt, at far ikke beklagede sig. En dag han spadserede med min søster Mille, begyndte han at tale om en tå, der gjorde ondt, men han fik ikke talt ud før min søster afbrød ham og talte om sit dårlige knæ. Far stoppede op, så på hende og sagde:

– Nu er det altså min tå det gælder.

Det blev et valgsprog for os i mange år.

Når jeg de sidste år gik sammen med far, hændte det at han stoppede op, stod stille og så på en flise, en hæk eller andet ikke særlig interessant. Jeg tænkte at det var da noget skørt noget at

stå og se på, det var først efter hans død jeg blev klar over, at allerede den gang havde hans hjerte været svagt.

Lige gyldigt på hvilken tid far kom hjem, var mor altid oppe for at tage imod ham. Han skulle ikke komme hjem til et mørkt hus, det havde vi børn heller aldrig kendt til, selv om vi, når vi kom sent hjem ikke altid var lige begejstrede for at se at der var lys i stuen.

Jeg var meget glad for at bo i hus med mine forældre, for jeg var nært knyttet til dem begge. De kunne ikke undgå at se at mit ægteskab ikke gik alt for godt, selv om jeg forsøgte at skjule det. Når jeg gemte mine fortuede øjne bag solbriller, sukkede mor og sagde:

– Ja, ja, min pige, vi kan ikke hjælpe dig, det er noget du selv skal igennem og tage ved lære af, sådan som vi andre har måttet det.

En eneste gang hentydede far til, at han vidste at ikke alt var som det skulle være i mit ægteskab, ved at sige:

– Er det ikke snart på tide at du tænker lidt på dig selv? Du skal vide at jeg har talt med sagfører Edel Saunte, hun vil hjælpe dig hvis det bliver nødvendigt.

Mange år efter at jeg var blevet skilt, talte jeg med mor om det mærkelige i, at vi som stod hinanden så nær, ikke dengang havde kunnet tale om mine problemer, hun svarede:

– Du havde altid så travlt med at forklare og dække over hans drikkeri og pigesjov, du sagde han var syg fordi han havde levet i troperne i mange år, og at du måtte hjælpe ham. Far og jeg var hverken døve eller blinde, vi så jo hvor tosset og gal han var når han for afsted med sin kuffert for at flytte på hotel, mens du sagde han skulle på forretningsrejse. Vi kunne ikke hjælpe dig, du skulle selv igennem det og blive færdig med ham før du kunne frigøre dig. Du skal ikke tro vi ikke var kede af det, men vi har altid undret os over, at du faldt for sådan en mappedreng, men du var jo så ung og dum, at du lod dig købe af hans blomster og chokolade. Du var imponeret af hans fine manerer, fremmedord og rejser. Jeg mente ellers vi havde opdraget dig fornuftigt, så du havde forstået hvad der er de reelle værdier i livet.

Da jeg havde en lille gammel bil, havde jeg mulighed for at køre ture med mor, og når far kunne frigøre sig tog vi på weekend til Tisvilde.

Far var en rigtig vandhund og havde iøvrigt lært os alle at svømme, han boltrede sig i Kattegat i en helt eventyrlig komisk, tværstribet, langbenet badedragt, jeg gad vide hvor mor har fisket den op?

Det var dejligt at se dem sammen når de gik tur over markerne. Far var stor og kraftig mens mor var lille og spinkel og knap nåede ham til skulderen. Når de kom tilbage fra sådan en ekspedition fortalte mor begejstret om lærkesang og vilde blomster på grøftekanten.

Helt holde fri fra arbejdet kunne far ikke, han havde altid et eller andet med han skulle skrive på, denne gang var det manuskriptet til en bog om D.A.F.s historie gennem 50 år, den skulle være færdig til jubilæet i januar 1947. Det var et digert værk, der var sket meget i de 50 år, det var spændende læsning, men også forstemmende at man havde måttet kæmpe for hver eneste øre og stadig måtte gøre det. Samtidig var det imponerende, at man nu havde 240.000 medlemmer fordelt i 1287 afdelinger og at så godt som alt arbejdsmandsarbejde blev udført af organiserede arbejdere.

Mor var stolt af resultatet, hun vidste hvilket slid det havde været at nå så langt, men jeg kunne ikke lade være med at bemærke, at der var langt igen til at nå det mål Borgbjerg havde proklameret en 1. maj på Fælleden, hvor han sagde, at arbejderne skulle overtage produktionsmidlerne, men, tilføjede jeg:

– Det var jo et synspunkt man hurtigt forlod.

Mor optog det som en kritik, hvad det naturligvis også var, og svarede hidsigt:

– Du kan ikke tale med om hvilken kamp det har været, hvor svært det var for arbejderne at rejse hovedet, hvor nedvurderende og uforskammeret borgerskabet opførte sig over for dem, og hvordan de måtte slide i både 12 og 14 timer for en ussel løn, og hvis de organiserede sig blev de fyret. Jo, de er nået langt og dygtige er de blevet, dem kommer man ikke udenom.

Med et lille tilfreds grin havde far lyttet til samtalen, han sat-

te pris på mors proletariske synspunkter, men jeg mindede dem om, at de altid selv havde sagt, at det var arbejderne, der frembragte værdierne og derfor også havde retten til udbyttet.

– Ja, sagde far, kampen mod arbejdernes organisationer er de besiddendes kamp mod de besiddelsesløse, det kan godt se ud som om det er en camoufleret kamp om småting, men set i den store sammenhæng er det arbejdernes kamp mod krig og fascisme, mod kapitalismens tyveri af fremmede landes råstoffer og grov udbytning af underkuede folkeslag.

60

Både besættelsestiden og tiden efter krigen havde arbejdsmæssigt været meget krævende for ham. Forbundshuset skulle genopbygges og både huset og bogen om D.A.F. skulle være færdige til jubilæet og kongressen, der skulle afholdes i juli 1947. Alle disse opgaver var så fysisk krævende at mor var meget bekymret og talte om at han burde »gå af« ved denne kongres.

Når jeg nu sidder med fars lommebøger fra 1946-47, ser de utallige møder han deltog i dag efter dag samt foredrag og kurser af forskellig art, undrer det mig, at han ikke bukkede under længe før.

Det blev igen en 9. april, hvor far tidligt om morgenen højste flaget på mors 75 års fødselsdag, og som sædvanligt havde han skrevet en fødselsdagshilsen til hende:

9. april 1947

Kære lille mor.

Så nåede du også denne milepæl, som de 75 år jo må siges at være. Hvem har vel haft et rigere liv end du? Megen modgang og sorg ind imellem har været din skæbne, men også lyse stunder har du haft, fordi du forstod livets filosofi og har lært den fra dig. Dit liv har været rigt fordi det baserede sig på pligtfølelse og retsind og på din enestående omsorg for dem der stod dig nær,

og vi takker dig alle for det smukke eksempel du har vist os i de mange år.

Tillykke lille mor, gid helbredet må holde til endnu en lang tid, så vi kan glæde os ved vort samvær med dig.

Din Axel.

Det var fars sidste fødselsdagshilsen til mor, han døde få måneder efter, 71 år gammel, midt i sit arbejde på kontoret, det arbejde han havde viet al sin energi i hele sit liv.

Han nåede at få bogen færdig, »Dansk Arbejdsmands Forbund gennem 50 år«. Forbundshuset blev også færdigbygget og blev indviet den 8. januar 1947. Det var en stolt og glad far jeg så denne dag, denne bygning var et værdigt monument over arbejdsmændenes fremgang gennem årene.

I sin indvielsestale sagde han:

Der er nu gået 50 år siden forbundets start, der var næppe mange af stifterne, der havde gjort sig forestilling om den udvikling, der har fundet sted. Det var fattige arbejdsmænd med 10-12-14 timers dagligt arbejde med en dagløn på 2 kroner, der forsøgte at bane vejen for en bedre eksistens. Der var en usvigelig tro på sagens retfærdighed og en solidarisk fællesfølelse parret med viljen til at sætte alt ind på de krav de stillede. Der var godt stof i disse gamle pionerer der rejste denne bevægelse for »Femtestanden« som borgerskabet så foragteligt betegnede arbejdsmændene. Trods manglende forståelse for organisationens betydning blandt de tusinder af uorganiserede arbejdsmænd, lykkedes det ved sej udholdenhed at samle disse tusinder af økonomisk fortrykte og politisk tilsidesatte medborgere og få dem tilsluttet organisationen.

Det store medlemstal betød forbedring af løn og arbejdsbetingelser, det betød at borgerskabet nu ikke tør fremsætte så ærerørige og uforskammede udtalelser som vort forbund gang på gang har været udsat for. Det er ikke en evneløs og slatten organisation, som man for år tilbage profeterede at D.A.F. ville blive, heller ikke en hob af uvidende og indifferente lønslaver som vore modstandere skamløst omtalte os.

Vi er en velorganiseret og veldisciplineret hær med betydelig

indflydelse på den økonomiske og politiske udvikling, som man ikke tør lade ude af betragtning når store faglige og politiske opgør er i anmarch.

Vi er en organisation med proletarisk instinkt, som er en forudsætning for at kunne medvirke til gennemførelse af de samfundsreformer der vil melde sig til løsning og gavn for hele folket.

61

Mor havde ikke været klar over hvor syg far var, derfor kom det som et chok for hende, da han døde, efter kun få dages hospitalsophold.

Hun havde tit sagt:

– Du arbejder til du styrter.

Det kom til at passe.

Selv om mor med sit livssyn var fortrolig med døden, havde hun det svært. Det var mere end 50 års samliv hun skulle tage afsked med:

– Jeg var jo slet ikke klar over hvor alvorligt syg far var, sagde hun. Lægen sagde ikke noget om det, og far heller ikke. Der var så kort tid til at tage afsked med hinanden og forberede sig på døden, og der var så meget jeg skulle have sagt ham tak for.

Mor sad så stille, hun krammede kanten af sit forklæde, og jeg huskede, at hun havde fortalt, at Bedste sad sådan da Bedstefar tog afsked da han rejste til Amerika. Så sagde hun:

– Ja, ja, han fik den død han ønskede, at dø midt i sit arbejde, men der var jo så meget han endnu ville have gjort.

Hun fortsatte med at sige, at hun havde glædet sig til at han snart skulle holde op, så han kunne hvile sig og have tid til haven som han jo næsten aldrig havde haft glæde af, og hun selv havde regnet med, at de kunne have taget de små ture sammen som hun havde glædet sig over i så mange år. Lidt efter sagde hun eftertænksomt:

– Næh, egentlig tror jeg såmænd aldrig at far havde kunnet tænke sig at gå hjemme, han kunne aldrig slippe sit arbejde.

Da far døde var aviserne fyldte med lovord om ham. De betegnede ham som høvding og en af dansk arbejderbevægelses stærkeste arbejderførere, en dygtig forhandler og organisator som havde opnået store fordele til arbejderne og en materiel højnelse af deres kår, men han havde tillige haft et klart blik for det kulturelle og en teknisk viden som betød øget sikkerhed på arbejdspladsen.

Fra regeringen, partierne og mange organisationer blev der sagt og skrevet mange rosende ord om far, som mor selvfølgelig var meget glad for og også mente han fortjente.

Hun kendte godt hans rige evner, hvem mere end hun kunne vel bedømme og vide hvilket slid det havde kostet, men samtidig sagde hun, som hun tit havde sagt til far:

– Du er det du er i kraft af dine mange arbejdsmænd, uden dem der trofast har slidt med, kunne du ikke udføre det du gør.

Begravelsen var gribende. Der blev gjort holdt uden for forbundets nye hus, det hus han var så glad og stolt over, og den arbejdsplads, der blev hele hans liv. 600 røde faner fra hele landet og tusinder af arbejdere fulgte ham fra Grundtvigskirken tværs over Upperslev Mose til Brønshøj kirkegård.

Her talte Hedtoft og mindedes far som en ubestridt leder af det største fagforbund, men også en medarbejder i Socialdemokratiet, hvis ord havde vægt, en rankrygget personlighed som han ofte havde krydset klinger med.

D.A.F.s næstformand Chr. Larsen holdt en meget personlig og varm tale om fars jernvilje, de fattiges våbendrager, om den faste, stærke karakter, om selvstændigheden og om hans meninger og standpunkter, der ikke altid faldt sammen med andres. At han mestrede forhandlingens tekniske og praktiske kunst til fuldkommenhed vidnede resultaterne om, men aldrig hørte man ham tilfreds med det opnåede – han ville stadig have mere til fordel for arbejderne.

Talen endte med en tak til den vilje- og handlekraftige kammerat, der ikke havde svigtet eller skuffet de forventninger de havde stillet til ham da de valgte ham. Det var gode minder at

leve og arbejde videre på, og Chr. Larsen lovede at de ville arbejde efter og følge den vej han havde vist dem.

Der blev også sagt nogle smukke ord om mor:

– Axel Olsen blev ikke den mand han var, om ikke hans hustru trofast og opildnende havde stået ved hans side, selvfornegetende og udholdende. Hun var fra første færd, af hele sit hjerte, med i sin mands gerning for materiel højnelse, men med et klart blik for at mennesket lever ikke af brød alene.

Efter mine forældres ønske blev der i stedet for blomster sendt beløb til Børnenes Kontor, en sag der altid havde stået dem nær. Der indkom 12.000 kroner som B.K. takkede for, idet de skrev:

– Axel Olsen og fattigdommens grå børn var knyttet til hinanden med stærke bånd, han ydede hvert år et privat bidrag, andre kunne svigte eller glemme, men aldrig Axel Olsen.

Efter begravelsen skrev Social-Demokraten følgende under overskriften »Støvets Barn«.

– Så bar de ham til det sidste hvilested, den gamle grånede arbejderfører. Han var runden af den danske jord, han var fører, ikke i den betydning, vi har lært at kende gennem Hitler, men som den første blandt ligemænd.

Afklaret ro var hans kendemærke, sindig og forståelig tale med en udtryksmåde som betog hans kammerater. De kunne slås og diskutere med ham og undertiden finde ham urimelig hårdnakket, men de holdt af ham og respekterede ham, han var en af deres, derfor fulgte en skov af faner ham til graven, båret af barkede arbejdernæver. Det var en generation vi fulgte til det sidste hvilested, en af de første i arbejdets bataljon. Hele arbejderklassens liv var levendegjort i hans stærke personlighed, alt hvad den har kæmpet for, lidt for, og vundet, det symboliserede han. Derfor følte de tusinder arbejdere der fulgte ham noget smerteligt, men også en forpligtelse til at arbejde i hans spor. Han var en af dem der aldrig talte uden at have noget at sige, hans ord smigrede aldrig, han var mådeholden med ros, skarper i sin kritik, men han havde altid et formål med hvad han sagde. Nu er han død, en socialist, men hans ånd vil leve videre og bære den bevægelse, han elskede og levede for, frem

til endelig sejr, til menneskeværdige kår for hans kammerater.

Efter fars død fandt vi et testamente. Han ønskede at mor skulle disponere over fællesboets midler, og at hun skulle kunne skænke gaver og beløb til fordel for de små i samfundet, og støtte arbejderbevægelsen eller andre formål efter hendes eget ønske og bestemmelse.

Testamentet sluttede med:

– Jeg ønsker at hun skal gøre brug af denne ret. Axel Olsen.

Det var et testamente helt i mine forældres ånd.

Jeg kendte deres indstilling til arv. De havde tit sagt:

– Vi giver jer en håndværksmæssig uddannelse. I må lære at stå på egne ben, vi hjælper jer ikke ved at pakke jer ind i vat. Det vi har nået, har vi nået ved eget arbejde og sparsommelighed, vi har forsøgt at forvalte det så godt vi kunne. Det er kommet fra samfundet og skal gå tilbage til samfundet.

Mor fik mange breve fra arbejdsmænd rundt om fra hele landet, som fortalte om hvad far havde betydet for dem. Det var hun selvfølgelig glad for, hun gemte hvert eneste brev og hvert eneste ord der var skrevet i aviser og tidsskrifter. Det havde hun iøvrigt gjort gennem årene, udklip om konflikter, overenskomstssituationer, interviews og artikler far selv havde skrevet, det blev til et par store scrapbøger som nu er afleveret til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

Mor havde selv stor glæde af at læse i disse bøger efter fars død, og jeg har under arbejdet med denne bog haft stor glæde og gavn af dem, når jeg skulle genopfriske de ting, der optog min far.

Jeg falder således over et interview fra september 1943, hvor en journalist spørger ham om hans tanker om et liv efter døden, og hvor han får det svar, at far ikke tror på at man går over i et intet, men at det måske er et ønske om at fortsætte, han tilføjer:

–at ethvert nogenlunde intelligent menneske må mene, at det er meningsløst at stoppe ved døden, og den omstændighed, at man intet ved om en fortsættelse, behøver ikke at betyde at der ingen er. Opfattelsen må naturnødvendigt være individuel og præget af de materielle kår individet har været underkastet. En fortsættelse under samme tragiske og materielt vanskelige kår

som et menneske har haft her, kan næppe tænkes at være tillok-kende for nogen, derimod kan de, der har haft en lysere tilværelse, nok tænke sig at fortsætte.

Derefter blev han spurgt om teosofien havde interesseret ham, og han svarede:

– at han nok var lidt påvirket af sin kone, men at han ikke var fortrolig med de grundlæggende teorier, men de virkede uhyre interessante og i visse henseender meget smukke.

På spørgsmålet om den nuværende tilværelse svarede han:

– at for den enkelte var kampen for tilværelsen en higen efter de bedst mulige materielle kår, det gjaldt både for den enkelte som for samfund og nationer, denne kamp kunne skabe spændinger som gav sig de heftigste udtryk.

Det var et svar der tydeligt var præget af krigen. Da han blev spurgt om der var en mening med livet, svarede han med A.C. Meyers lille vers:

Et venligt håndtryk til enhver,
en skærv til den der beder,
en nat til pigen man har kær,
farvel til alt der keder.

Og sluttede med at sige:

– Der er såmænd sund livsvisdom i disse enkle ord. Lad mig gøre dem til mine.

62

Jeg så min mors sorg, og ligesom ved Edwards død syntes jeg hun sank sammen og blev mindre, men hendes tro på, at det der skete var der en mening med, var usvækket. Hun var stærk også i sin sorg som hun altid havde været det i alt andet.

Jeg oplevede hvor svært det var for hende at skille sig af med fars tøj. Onkel Daniel, som var blid, hjælpsom og meget religiøs, kom ofte på de arbejdsløses kontrolsteder for at give dem et godt ord med på vejen, og han fik alt tøjet til uddeling der.

Mor og jeg boede nu alene i huset i hver sin lejlighed. Efter min skilsmisse arbejdede jeg i socialt arbejde, så jeg var ikke meget hjemme. Min arbejdstid faldt på mange forskellige tider, også sent om aftenen, men som i fars tid var der altid lys hos mor, jeg skulle ikke komme hjem til et mørkt hus.

Ofte sad hun med brevene fra chatollet eller med avisen som jeg skulle læse for hende, og helst skulle vi drøfte dagens og tidens begivenheder, men hun ville også høre om mit arbejde, og da det drejede sig om børn og problemhjem, havde hun jo god forstand på det.

Ofte fandt jeg hende nede i kælderen, hvor det ene værelse var fyldt med vore gamle møbler fra Fasanvej. Her stod den lille medaljonsofa som Vera og jeg havde sovet på da vi havde lysthuset. Her var den gamle håndsymaskine, som mor iøvrigt stadig brugte. Her stod også den gamle buffet med den hvide løber der endnu havde gule pletter fra de margarinekapsler, som vi knipsede i hovedet på hinanden.

Kælderen var således fyldt med et langt livs minder som på trods af protester om, at det gamle møg ikke skulle med i det nye hus, alligevel kom med.

Far havde lagt et stort arbejde i den kongresberetning han skulle have aflagt i september 1947. Han havde glædet sig til den, men skulle ikke komme til at opleve den.

Sammen med Nielsine Lyngsie var mor og jeg indbudt til kongresåbningen.

I åbningstalen blev der sagt nogle bevægende ord til de to enker. Jeg så på de to koner, der gennem et langt liv havde stået ved deres mænds side, det var med dyb respekt jeg sad sammen med dem. Deres ansigter var præget af et strengt liv, men de var bevidste og afklarede og med deres rynker meget smukke.

Arbejdsteknisk Skole var mine forældres hjertebarn. Også efter fars død blev mor inviteret med til hvert års kursusafslutning. Hun glædede sig over den fremgang skolen havde og hun gav et beløb til et fond, så ubemidlede unge kunne komme ud at rejse og dygtiggøre sig.

Mor levede ti år efter fars død, hun blev 85 år. Det var ti rige år for mig, engang sagde Fanny Jensen:

– Din mor kan vel nok være glad for, at hun har dig.

I virkeligheden var det mig, der var glad fordi jeg havde min mor.

Hun kunne da være besværlig eller generende når hun så tværs igennem mig, når jeg »lavede noget forkert«:

– Ja, ja, min pige, har du råd til at være dum, så har du også råd til at betale for det, og det kommer du til.

Nu var det jo ikke hele tiden jeg lavede »noget galt«, så vi hyggede os meget. Mor var så selvstændig, at hun aldrig var nogen belastning for sine børn.

Mine forældre var meget interesserede i D.U.I. og havde gennem tiderne støttet foreningen på forskellig vis. Efter fars død var der en af lederne, der skrev et brev til mor, som han kaldte: »Om Axel Olsen og D.U.I.«:

Min far fortalte mig, at han havde været med til at vælge Axel Olsen til formand for Jord-og Betonarbejdernes Fagforening. Det er sådan en bemærkning, der får mig til at tænke på hvor langt et menneskeliv rækker.

I alle de år har Axel Olsen stået på en ledende post med lyse og mørke sider og givet afkald på privatliv til fordel for fagbevægelsen og dens medlemmer. Stærk fysik, livsglæde og veloplagthed skal der til for at tage hverdagens byrder år efter år. Disse egenskaber havde Axel Olsen, og det kom D.U.I. til gode. Trods de mange opgaver han havde, blev der tid og interesse for spørgsmål der lå uden for det faglige område. Han kom til vore møder og talte ved festlige lejligheder. Det blev ofte korte besøg, han skulle næsten altid til endnu et møde. Han ville helst sidde mellem de unge og deres forældre. De indbudtes plads oppe foran var ikke rigtig noget for ham. Da de unge engang fik ham op på scenen og hyldede ham for den beklædning han havde skaffet dem, så han mut ud, glad for hyldesten, men det var tydeligt at han hellere ville sidde nede på rækkerne.

Brevet sluttede med en varm tak til mor for hendes indsats i alle de mange år hun havde støttet far og interesseret sig for D.U.I.s arbejde.

Det er klart at mor var glad for dette brev og at hun, da en D.U.I. afdeling bad om at måtte kalde en feriekoloni for »Axel Olsens Minde«, gav sit tilsagn og også ydede et tilskud til indretning af kolonien.

I de følgende år opsøgte mor dem som hun kaldte »de dårligst stillede i samfundet«, for at yde dem lidt hjælp. Det drejede sig blandt andet om Nørre Hospitals Plejehjem, hvor de indlagte kronisk syge havde nogle værksteder for beskæftigelsesterapi. Det var fattige, syge mennesker, der ikke kunne betale materialerne til de ting de forarbejdede, så de selv kunne beholde dem og bruge dem som små foræringer til børn og familie. Her ydede hun lidt økonomisk hjælp til materialer så der kunne blive lidt til ekstra kaffe, wienerbrød og måske lidt at ryge på.

Disse mennesker på plejehjemmet var svigtet af myndighederne. Ved en lejlighed hvor mor havde afleveret nogle penge, spurgte forstanderen om de måtte bruge et beløb til anskaffelse af en såkaldt fodmotor for at kunne pleje de syges fødder. Da de tre gange havde ansøgt Københavns Kommune og fået afslag, sagde mor selvfølgelig ja.

Mor havde prøvet at gå i brugt fodtøj og fået ødelagt sine fødder, så hun forstod hvor vigtigt det var for de syge at få lettet lidt på knyster og ligtorne.

I disse år så vi megen nød og elendighed, men mange gange sagde mor:

– Ja, ja, men så fattigt som min lille mor havde det, er der nu ingen der har det i dag, og heller ikke som far og jeg havde det i de første år.

Vi opsøgte krypten i kirken på Vesterbros Torv, hvor Inger Bondo og hendes hjælpere gjorde et stort arbejde for mænd, der var dårligt stillede. Medens de fik et måltid mad, blev deres tøj vasket og repareret. Hvis de kunne, skulle de selv være med til det. Det var mor meget glad for at se, især at man lærte dem at klare sådanne praktiske ting.

Jeg havde mit arbejde på Vesterbro. Jeg viste mor de usle slumboliger, hvor de forældre og børn boede, som jeg havde med at gøre, hvor legepladserne var baggårde uden sol og lys, hvor der stadig var W.C. i gården og hvor lejlighederne var fug-

tige og uden vedligeholdelse. Det overraskede hende ikke, det var jo den slags hun selv havde boet i, både som barn og senere da hun selv fik børn og hjem. Derimod harmede det hende, at man stadig bød folk så ringe vilkår.

Vi tog ofte til kirkegården til fars grav, for visne blomster måtte der ikke ligge på den. Det var ikke en hastetur, der skulle være ro og tid til at småsludre om minder inden vi gik igen.

Til jul pyntede hun selv graven. Hun lå på sine gigtsvage knæ og lagde grankvist ved grankvist og var dog aldrig tilfreds med pynten, der ikke kunne blive pæn nok.

Gravstedet havde hun købt da Edvard døde i 1928 og havde betalt det til år 1950, senere havde hun fået det forlænget til år 1980, men en dag bad hun mig ringe til kirkegårdskontoret for at få det yderligere forlænget.

– Ja, men Deres mor har jo fornylig fået det forlænget, for hvor lang tid vil hun nu have det?

Da jeg lod spørgsmålet gå videre, svarede hun:

– Åh, et hundrede år eller sådan.

Jeg kunne næsten forestille mig graveren sidde og småle inden han svarede, at det kunne ikke lade sig gøre til længere end år 2003, for da skulle kirkegården måske nedlægges. Det måtte mor så lade sig nøje med. Hun havde købt gravstedet så stort, at alle børn og børnebørn kunne ligge der, hendes trofasthed og samhørighed rakte langt ud over døden.

63

Mor var stadig åndsfrisk og levende interesseret i udviklingen, hun fulgte med i aviser og radio, men hun var kritisk. Efter hendes mening gik det for langsomt på det sociale plan og for resten også på det kulturelle:

– Hvad er det dog for noget skidt de giver folk i radioen, der er jo ingen indhold i det, sagde hun.

Kræfterne kneb det efterhånden med, men stadig puslede

hun i haven og passede huset så godt hun kunne. Vi fik hende dog overtalt til at få en hushjælp en gang om ugen.

Fru Hansen var enlig mor med syv børn, så hun og mor havde noget at tale om. I begyndelsen havde mor været meget beklemmt ved at skulle have et andet menneske til at gøre rent for sig, men efterhånden blev der sådan et godt forhold mellem hende og fru Hansen, at hun blev virkelig glad for ordningen.

En dag hørte jeg tilfældigt en samtale imellem dem, de havde åbenbart talt om død og begravelse, jeg hørte fru Hansen sige:

– Ja, men jeg vil da gerne med til begravelsen.

Så hørte jeg mor svare:

– Ja, men fru Hansen, det kan De da også sagtens komme, hvis De dækker bordet og laver æblekage i forvejen, så kan De sætte flæskestegen i ovnen, så den står og steger mens De er til begravelsen. At det var mors begravelse de drøftede, gik op for mig da jeg hørte mor fortsætte:

– Og så husker De nok, at natkjolen og lagenet ligger til højre i skabet. Jeg vil ikke ligge i papirtøj, og jeg kan ikke tale med min datter om det, hun vil ikke høre om død og begravelse.

Selv om mor var 82 år og nogenlunde rask ville hun have orden i tingene.

Det blev efterhånden vanskeligt for hende at tage sine ture ud i naturen eller med sporvogn fra den ene endestation til den anden for at se hvordan byen havde udviklet sig.

Hun havde svært ved at komme op ad de høje trin på sporvognen, og var faldet nogle gange, men hun snød sig til at tage afsted trods vore »forbud«.

Når jeg kom hjem fra arbejde og havde på fornemmelsen at hun havde været ude, svarede hun:

– Ja, lige deromkring.

Det var det lidt udflydende svar hun altid havde givet både far og os andre, når vi spurgte om noget hun ikke mente kom os ved. Så havde hun jo heller ikke løjet – hendes motto var, at sandheden var god nok. Men der fandtes altså ting hun ville beholde for sig selv.

Nu hændte det tit når jeg kom hjem, at mor havde lagt sig,

»bare et lille øjeblik«, på sofaen. Det var som om hun havde dårlig samvittighed over at »ligge der og flyde«.

Hun kunne ikke mere selv læse de mange breve hun havde fået fra far og Edvard eller os andre, så når jeg en gang imellem havde tid, læste jeg dem højt for hende. Fars breve havde hun bundtet i »De kære breve« og dem fra møder og kongresser.

Det må have været svært for hende at mærke kræfterne tage af, men hun beklagede sig aldrig. Det var også svært for mig at se min mors fysiske forfald, trin for trin, uden at kunne afhjælpe det.

Da jeg endelig besluttede mig til at holde op med mit arbejde for at kunne være lidt mere hjemme, var det for sent. Kun fjorten dage efter døde hun. En af de sidste dage hun levede sagde hun: – Jeg går her vist for længe?

Det er lidt bittert at tænke på, at hun måske havde følt sig i vejen. Hun var jo så bange for at være til ulejlighed. Når jeg tænker på det, mindes jeg hvad hun selv sagde om sin egen mor:

– Hun kunne være så meget for ni børn, men hvad kunne vi være for hende?

64

Som afslutning på disse erindringsbilleder om min mor synes jeg ikke det kan gøres smukkere end med dette uddrag af pastor Sparring Petersens tale ved mors begravelse den 3. november 1957:

Ingen, der med opladt sind sad og hørte Mathilde Olsen fortælle, så at sige »sit livs saga«, ville vel nogen sinde helt kunne glemme det. Måske kommer det af, at hun havde så stort et hjerte og derfor evnen til at tale andre til hjertet.

Lille var hun jo af vækst, alligevel var der noget stort over hende – en mand, der efterhånden blev stor under ansvarsbyrden, fik en stor hustru. Begge arbejdede de for de økonomisk

ringest stillede. Hendes storhed hang nok sammen med lidelser og prøvelser hvorunder hun blev adlet.

Når jeg tænker på hende, mindes jeg Paulus' ord: »Jeg har stridt den gode strid, fuldendt løbet og bevaret troen«.

Ikke fordi Mathilde Olsen var enig med Paulus' ord i teologiske spørgsmål. Jeg var, hvor gerne jeg end ville, heller ikke enig med hende i hendes livsfilosofi, der kunne synes usammenhængende. Men for hende »hængte den sammen«, erhvervet af hende selv i livets kamp. Hendes hjerte var af guld, og at høre hende berette om sin fattige barndom og tiden der fulgte, var som et stykke anskuelsesundervisning i den danske arbejderbevægelses historie.

Hun elskede sin »lille mor«. Et rankrygget pigebarn må hun have været, usnobbet, solidarisk med sin klasse, en ung kvinde, der som man sagde »fulgte sit hjerte«, betalte prisen derfor, men i det lange løb vandt derved. Hendes børn og børnebørn sidder nu med minderne om en mor, en ualmindelig mor som de altid kunne gå til, som endog kunne takke dem, selv om de voldte hende sorg. En fin karakter og et usvigeligt moderhjerte, der intet krævede for sig selv.

Levende omsorg viste hun planter og dyr, men hvad der var vigtigere – menneskene.

Hendes mand døde for ti år siden, det ramte hende hårdt, mindet blev holdt højt, men knække hende gjorde det ikke, der var stadig meget at tage vare på.

Så for 14 dage siden blev hun lammet i den ene side, og ti dage senere sov hun stille ind. Striden var til ende, løbet på denne jord var afsluttet – sådan ville hun selv have sagt det.

Hedvig Schultz er født i 1904 og debuterer som forfatter med denne bog.

HEDVIG SCHULTZ

Min ukuelige mor

Hedvig Schultz' familie levede under meget fattige kår omkring århundredskiftet.

Faren, Axel Olsen var jord- og betonarbejder og moren, Mathilde Olsen passede hjemmet og deres børn.

Han viede sit liv til kampen for at bedre arbejderklassens forhold og endte med at blive formand for Dansk Arbejdsmandsforbund, nu SID.

Men Hedvig Schultz' smukke beretning handler om morens daglige kamp for at skabe en bedre tilværelse for sin familie og hendes stadige tro på livet og arbejderklassens ret.

 Fremad

DIS-Danmark

